

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

*Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus misija –
ginti vaiko teises ir teisėtus interesus, atlikti vaiko teisių užtikrinimo
ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę Lietuvoje.*

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS 2017 METŲ VEIKLOS
ATASKAITA**

2018 m. kovo 30 d. Nr. 4–19
Vilnius

Istorija mus griežtai nuteis, jei mes nepanaudosime savo žinių, išteklių ir valios, kad užtikrintume, jog kiekvienas naujas žmonijos šeimos narys ateitų į tokį pasaulį, kuris gerbia ir saugo neįkainojamus nepakeičiamus vaikystės metus.

Carol Bellamy, UNICEF

Neabejotinai 2017 metai laikytini didelių pokyčių metais vaiko teisių užtikrinimo srityje. Smurtinė vaiko mirtis išprovokavo visuomenės aktyvumą, žiniasklaidos dėmesį ir aktyvias visuomenės, įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios diskusijas. 2017 metais priimta nauja Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo redakcija ir visa eilė lydinčiųjų įstatymų, uždraustos fizinės bausmės ir visų rūšių smurtas, įskaitant psichologinį, įteisinta nauja „profesionalių globėjų“ globos forma – socialiniai globėjai, įsigaliojo draudimai labai mažo amžiaus vaikų ir kūdikių globai sveikatos priežiūros įstaigose (sutrikusio vystymosi kūdikių namuose) ir apribotos galimybės nustatyti šios amžiaus grupės vaikų globą globos institucijose, nuspręsta vaikus baudžiamuosiuose procesuose apklausti tik su psichologo pagalba ir t.t. Pagaliau žengtas drąsus žingsnis – pritarta institucinei vaiko teisių apsaugos reformai. Daugelį metų buvo diskutuojama, išsakomos pastabos dėl vaiko teisių apsaugos institucinės sistemos, jos kokybės, efektyvumo, bendradarbiavimo stokos ir darbo valandų. 2017 metais pasirinkta kryptis keisti vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą, perduodant vykdomosios valdžios kompetencijai (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai) iki tol savivaldybėms deleguotos valstybinės vaiko teisių apsaugos funkcijos įgyvendinimą.

Tačiau sėkmingam pradėtos reformos įgyvendinimui svarbu prisiminti, kad šis funkcijų persiskirstymas nereiškia, jog savivaldybės nebedalyvaus vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos procese. Akivaizdu, kad centralizavus vaiko teisių apsaugą, paslaugas (socialines, švietimo, sveikatos priežiūros ir kt.) vaikams ir šeimoms turi suteikti savivaldybės. Lig šiol socialinės paslaugos buvo labiau orientuojamos į socialiai pažeidžiamas (socialinės rizikos) šeimas, pamirštant, kad krizinės situacijos dažnai kyla ne tik dėl socialinių sąlygų, tėvų priklausomybių ar nepritekliaus šeimoje. Didelė dalis vaikų sunkiai išgyvena tėvų tarpusavio kivirčius, skyrybas, negebėjimą kartu priimti vaikui reikalingus sprendimus, kiti patiria smurtą ar patyčias artimiausioje savo aplinkoje – šeimoje, mokykloje, tarp bendraamžių, tretiems dėl raidos ypatumų ar sveikatos būklės reikalingos kompleksinės paslaugos. Būtų galima vardinti dar visą eilę situacijų, kai vaikui ir (ar) jo šeimai neatidėliotinai reikalingos psichologinės, socialinės ar kitokios paslaugos. Savivaldybės turėtų būti išanalizavusios ir pasiruošusios atsakyti kiekvienai šeimai: koks yra paslaugų tinklas, jų prieinamumas, mokamos ar nemokamos paslaugos ir užtikrinti jų suteikimą. Suprantama, kad kiekviena savivaldybė nėra pajėgi pati teikti visų rūšių paslaugas, bet tam ir buvo įkurta tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus pareigybė – surasti ir pasiūlyti konkretaus vaiko poreikius atitinkančias paslaugas kuo arčiau jo gyvenamosios vietos.

2017 metais atliekant vaiko teisių padėties stebėseną, tyrimus bei tiriant skundus, pastebėta, kad visuomenė, t. y. mažos bendruomenės, kaimynai, tampa aktyvesni, praneša apie vaikų nepriežiūrą, smurtinį elgesį ar netinkamą vaikų auklėjimą. Mokyklų administracijos vis atviresnės diskusijai dėl patyčių, netinkamo vaikų auklėjimo, drausminimo priemonių. Tačiau praktiškai visuose tyrimuose pastebimas paslaugų vaikui ir šeimai trūkumas, nepakankamas jų pasiekiamumas ir efektyvumas.

Šioje ataskaitoje pristatoma Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ir vaiko teisių užtikrinimo padėties analizė bei teikiami siūlymai valstybės ir savivaldybių institucijoms, kurių įgyvendinimas teigiamai įtakotų vaiko teisių užtikrinimą įvairiose jo gyvenimo srityse.

*Vaiko teisių apsaugos kontrolierė
Edita Žiobienė*

TURINYS

I. Tyrimų statistika	6
II. Pagrindinės 2017 metų veiklos temos	13 – 82
2.1. Vaiko teisė augti šeimos aplinkoje	13 – 16
2.1.1. Tėvų valdžios lygybės principo įgyvendinimo aspektai	13
2.1.2. Vaiko teisės į šeimos ryšių išsaugojimą užtikrinimas	14
2.1.3. Socialinės paslaugos rizikoje esančioms šeimoms	15
2.2. Vaiko, netekusio tėvų globos, teisė į apsaugą	16 – 26
2.2.1. Tendencijos vaiko globos srityje	17
2.2.2. Globėjų (įtėvių) paieškos, rengimo, atrankos trūkumai	19
2.2.3. Globėjų (įtėvių) parinkimas ir paskyrimas	20
2.2.4. Teisės aktų taikymo problemos įvaikinimo procese	21
2.2.5. Įvaikinimo duomenų atskleidimo procedūrų reglamentavimas	21
2.2.6. Vaikų lankymo globos įstaigose reglamentavimas	22
2.2.7. Pagalba vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, globos įstaigose	23
2.2.8. Kitos veiklos vaiko globos srityje	24
2.3. Vaiko teisė į išlaikymą	26 – 27
2.3.1. Valstybės teikiamas išlaikymas vaikams	26
2.3.2. Bankų sprendimai dėl disponavimo vaiko išlaikymo pinigais	26
2.4. Vaiko teisė į tobuliausias sveikatos sistemos paslaugas	27 – 34
2.4.1. Sveikatos priežiūros paslaugų vaikams, sergantiems tuberkulioze, užtikrinimas	28
2.4.2. Diferencijuotų kompleksinės psichiatrinės pagalbos vaikui ir šeimai centrų paslaugos	30
2.4.3. Vaikų gydymo onkohematologijos centre organizavimas	32
2.4.4. Vaikų profilaktinių skiepimų kalendoriaus plėtra	33
2.4.5. Vaikų dalyvavimo biomediciniuose tyrimuose aspektai	34
2.5. Vaiko teisė sveikai vystytis	34 – 36
2.5.1. Vaikų maitinimo organizavimas ugdymo ir globos įstaigose	34
2.5.2. Saugi aplinka žaisti	35
2.5.3. Vaikų miego ikimokyklinio ugdymo įstaigose klausimai	35
2.6. Vaiko, turinčio negalią, teisė į visavertį gyvenimą	36 – 39
2.6.1. Paslaugų teikimas vaikams su negalia	36
2.6.2. Paslaugų bei pagalbos kokybė „specializuotoje“ socialinės globos įstaigoje	38
2.7. Vaiko teisė į švietimą	39 – 47
2.7.1. Kokybiško vaikų ugdymo užtikrinimas	39
2.7.2. Klasių komplektavimo mokyklose problemos. Rinkliavos	40
2.7.3. Mokyklos bendruomenės dalyvavimas mokyklos pertvarkos procese	42
2.7.4. Tėvų dalyvavimas vaiko ugdymo(si) procese	42
2.7.5. Pažeidimai nevalstybinėse mokyklose	44
2.7.6. Kitos veiklos švietimo srityje	45

2.8. Vaiko teisė būti apsaugotam nuo smurto	47 – 54
2.8.1. Vaiko, augančio nesaugioje aplinkoje, teisių užtikrinimas	47
2.8.2. Reagavimas į smurto atvejus mokyklose	48
2.8.3. Pokyčiai švietimo srityje dėl smurto prieš vaiką artimoje aplinkoje	50
2.8.4. Vaikų apsaugos nuo seksualinio smurto stiprinimas	51
2.8.5. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas smurto prieš vaiką atvejais	52
2.8.6. Kita veikla dėl vaiko apsaugos nuo smurto	54
2.9. Vaiko, susidūrusio su teisingumo sistema, teisių užtikrinimas	55 – 66
2.9.1. Vaiko apklausos baudžiamajame procese	55
2.9.2. Atstovo pagal įstatymą dalyvavimas baudžiamajame procese	57
2.9.3. Įgaliotojo atstovo dalyvavimas baudžiamajame procese	58
2.9.4. Pakartotinės vaikų apklausos teismuose	59
2.9.5. Vaikų apklausos mokyklose	60
2.9.6. Vaiko teisių garantijos administraciniame procese	61
2.9.7. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įgyvendinimo aspektai	62
2.9.8. Kitos veiklos, susijusios su vaiko dalyvavimu teisingumo sistemoje	64
2.10. Keliaujantys vaikai	67 – 70
2.10.1. Vizitai bei vaiko teisių padėties vertinimas institucijose	67
2.10.2. Nelydimi nepilnamečiai	68
2.10.3. ENOC veikla dėl keliaujančių vaikų	69
2.11. Vaiko teisė į privatų gyvenimą	70 – 72
2.11.1. Tėvų globos netekusių vaikų asmens duomenų apsauga	70
2.11.2. Vaikas ir viešoji informacija	70
2.12. Vaiko teisė į apsaugą nuo neigiamos socialinės aplinkos	73 – 75
2.12.1. Filmų indeksavimas	73
2.12.2. Informacinės visuomenės paslaugų teikimas vaikams	73
2.12.3. Alkoholio reklamos prieinamumas	74
2.12.4. Daiktų (prekių), turinčių erotikos elementų, prieinamumo vaikams ribojimas	74
2.13. Savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyrių veikla	75 – 82
2.13.1. Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumai	75
2.13.2. Vykdomosios valdžios dėmesys valstybės perduotos savivaldybėms vaiko teisių apsaugos funkcijos vykdymui	78
2.13.3. Vaiko teisių apsaugos skyrių požiūris į metodinį vadovavimą	79
2.13.4. Rekomendacijų dėl kvalifikacinių reikalavimų Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistams įgyvendinimas	79
2.13.5. Vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojų saugos ir sveikatos užtikrinimo problemos	80
2.13.6. Savivaldybių administracijų struktūrinių padalinių, užtikrinančių vaiko teisių apsaugą, pavaldumas	80
2.13.7. Vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos pertvarka	81
III. Vaiko teisių sklaida	82
IV. Apibendrinimas	85

I. TYRIMŲ STATISTIKA

1.1. Kontrolieriaus gauti skundai

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius¹:

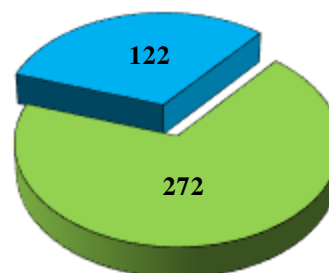
⇒ **tiria pareiškėjų skundus:**

- dėl fizinių ir juridinių asmenų veiksmų (neveikimo), dėl kurių pažeidžiamos (manoma, kad pažeidžiamos) ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai;
- dėl pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje.

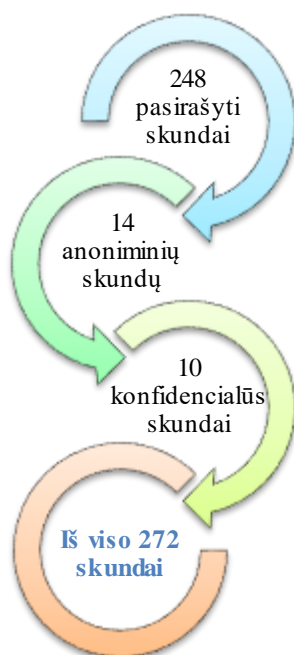
⇒ **atlieka tyrimus savo iniciatyva:**

- turėdamas informacijos apie (galimus) vaiko teisių pažeidimus;
- siekdamas įvertinti tam tikros grupės vaikų ar vaiko teisių tam tikroje srityje užtikrinimą.

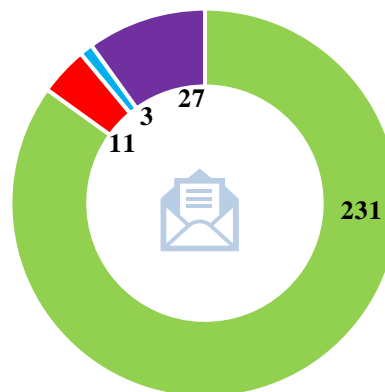
2017 metais pradėti tyrimai

- Remiantis skundais pradėti tyrimai (272)
- Kontrolieriaus iniciatyva pradėti tyrimai (122)

2017 metais gauti skundai

- Tiesiogiai Kontrolieriui pateikti skundai (231)
- Seimo persiūsti skundai (11)
- Prezidento kanceliarijos persiūsti skundai (3)
- Kitų institucijų persiūsti skundai (27)

⇒ Skundas turi būti pasirašytas.

⇒ Pareiškėjo prašymu jo vardas, pavardė tolimesniame tyrime neskelbiami.

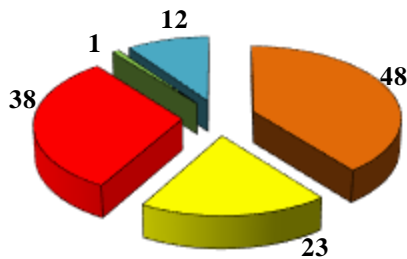
⇒ Anoniminiai skundai netiriami, jeigu Kontrolierius nenusprendžia kitaip.

¹ Šioje Ataskaitoje naudojami trumpiniai: vaiko teisių apsaugos kontrolierius – Kontrolierius; Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga – Įstaiga; savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius – Vaiko teisių apsaugos skyrius.

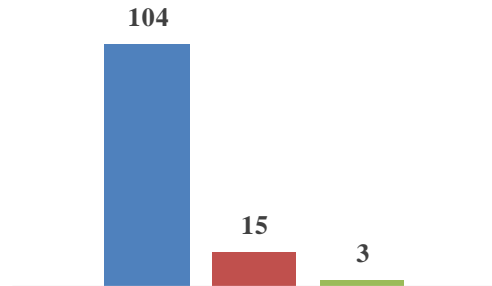
1.2. Kontrolieriaus iniciatyva pradėti tyrimai

Informacijos apie galimą vaiko teisių pažeidimą šaltinis

- informacija gauta raštu (48)
- informacija gauta telefonu (23)
- informacija gauta el. paštu (38)
- informacija gauta kitu būdu (1)
- informacija paskelbta žiniasklaidoje (12)

Tyrimo pobūdis

- Individualus atvejis (104)
- Kolektyvinis atvejis (15)
- Situacijos konkrečioje srityje vertinimas (3)

1.3. Pareiškėjai

95 proc. – fiziniai asmenys

5 proc. – juridiniai asmenys

64 proc. – moterys

36 proc. – vyrai

62 proc. – miesto gyventojai

38 proc. – kaimo gyventojai

81 proc. – vienasmeniai skundai

5 proc. – anoniminiai skundai

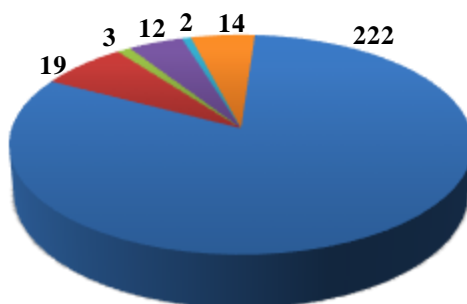
14 proc. – kolektyviniai skundai,

iš jų:

62 proc. – tėvai, artimieji giminaičiai

38 proc. – mokytojai, tėvai, kaimynai, bendruomenės atstovai, kt.

Pareiškėjai

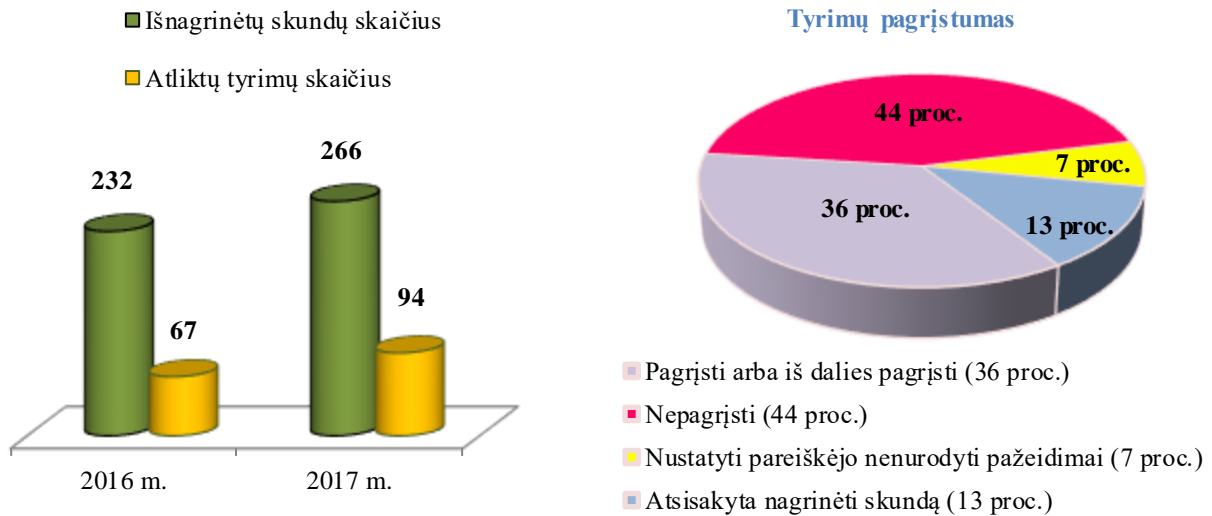

- Šeimos nariai (222) → Tėvai (190)
Seneliai (26)
Kt. giminaičiai (6)
- Nesusiję asmenys (19)
- Vaikas (3)
- Įstaigų, susijusių su šeima ir vaiku, darbuotojai (12)
- Globėjai (rūpintojai) (2)
- Asmenys, nenorėję savęs įvardinti (anoniminiai skundai) (14)

1.4. 2017 metais baigti tyrimai

Kontrolierius atliko 360 tyrimų dėl galimo vaiko teisių pažeidimo – 266 tyrimus remiantis skundais ir 94 tyrimus pradėtus savo iniciatyva.

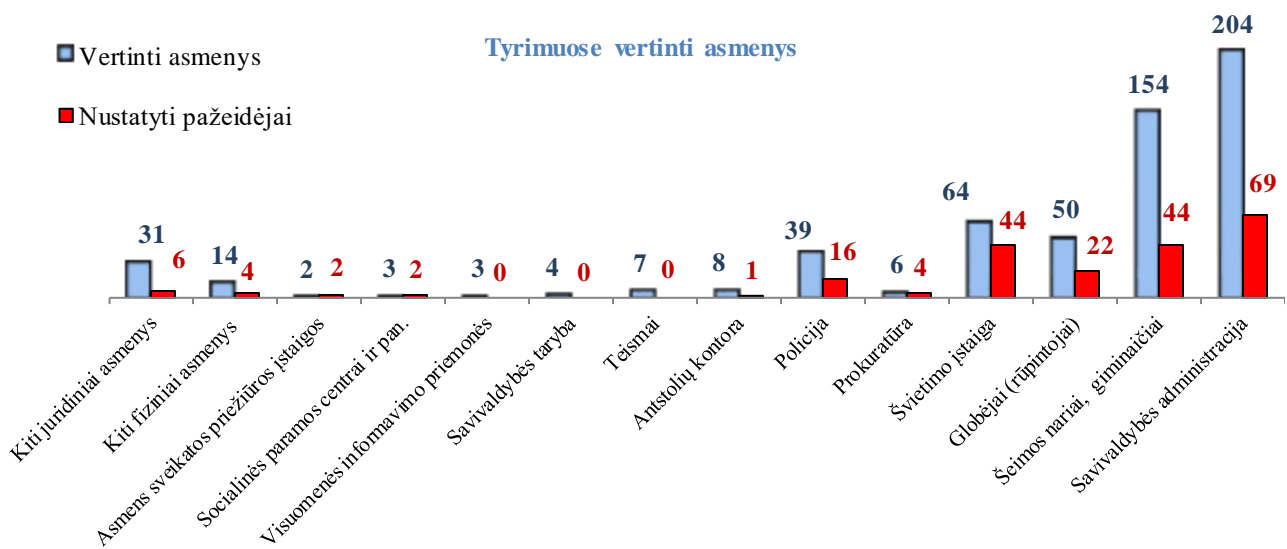

Skundas turi būti ištirtas ir pareiškėjui atsakyta per tris mėnesius nuo jo skundo gavimo dienos. Daugiau nei 65 proc. skundų tyrimų buvo baigti per tris ir mažiau mėnesių.

Ataskaitiniais metais buvo parengta daugiau kaip 1600 paklausimų, siekiant išsiaiškinti skunde nurodytas aplinkybes ar kitu būdu gautą informaciją apie galimą vaiko teisių pažeidimą, surinkti įrodymus ir kitus duomenis būtinus vaiko teisių apsaugos kontrolieriui sprendimui priimti.

1.5. 2017 metais baigtuose tyrimuose nustatyti vaiko teises pažeidę asmenys

2017 metais baigtuose tyrimuose buvo vertinami 589 fizinių ir juridinių asmenų veiksmai (neveikimas) ir (ar) jų priimti sprendimai, iš jų: 214 asmenų (36 proc.) buvo pripažinti pažeidę vaiko teises.

Ataskaitiniu laikotarpiu baigti 204 tyrimai dėl savivaldybės administracijos veiksmų (neveikimo) ar priimtų sprendimų (34 proc. – pagrįsti), iš jų:

174 tyrimai dėl Vaiko teisių apsaugos skyrių atstovų

- 52 tyrimuose (30 proc.) nustatyti pažeidimai

8 tyrimai dėl savivaldybių administracijų direktorių

- 3 tyrimuose (37 proc.) nustatyti pažeidimai

6 tyrimai dėl Švietimo skyrių atstovų

- 2 tyrimuose (33 proc.) nustatyti pažeidimai

4 tyrimai dėl seniūnijų socialinių darbuotojų

- 3 tyrimuose (75 proc.) nustatyti pažeidimai

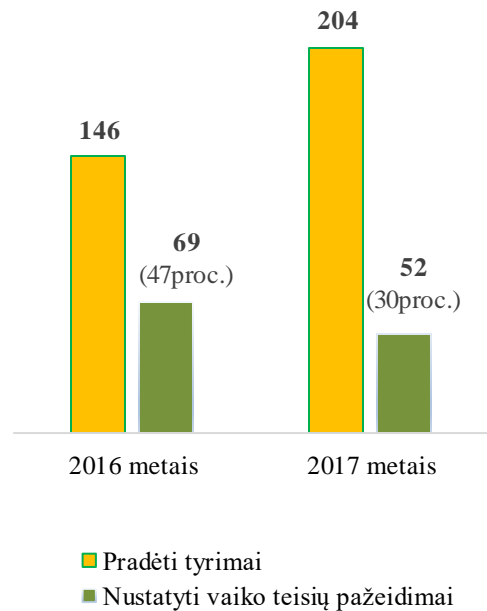
2 tyrimai dėl Socialinės paramos skyrių atstovų

- nurodyti pažeidimai nepasitvirtino

10 tyrimų dėl kitų savivaldybių atstovų

- 9 tyrimuose (90 proc.) nustatyti pažeidimai

Tyrimai
dėl Vaiko teisių apsaugos skyrių

Baigta 50 tyrimų dėl globėjo (rūpintojo) veiksmų (neveikimo)

22 tyrimuose (44 proc.) nustatyti pažeidimai, iš jų:

- 16 tyrimų dėl savivaldybių vaikų globos namų;
- 4 tyrimuose dėl valstybinių vaikų globos namų;
- 1 tyrime dėl nevyriausybinų vaikų globos namų;
- 1 tyrime dėl globėjų šeimos.

Baigti 64 tyrimai dėl švietimo įstaigų veiksmų (neveikimo)

44 tyrimuose (69 proc.) nustatyti pažeidimai, iš jų:

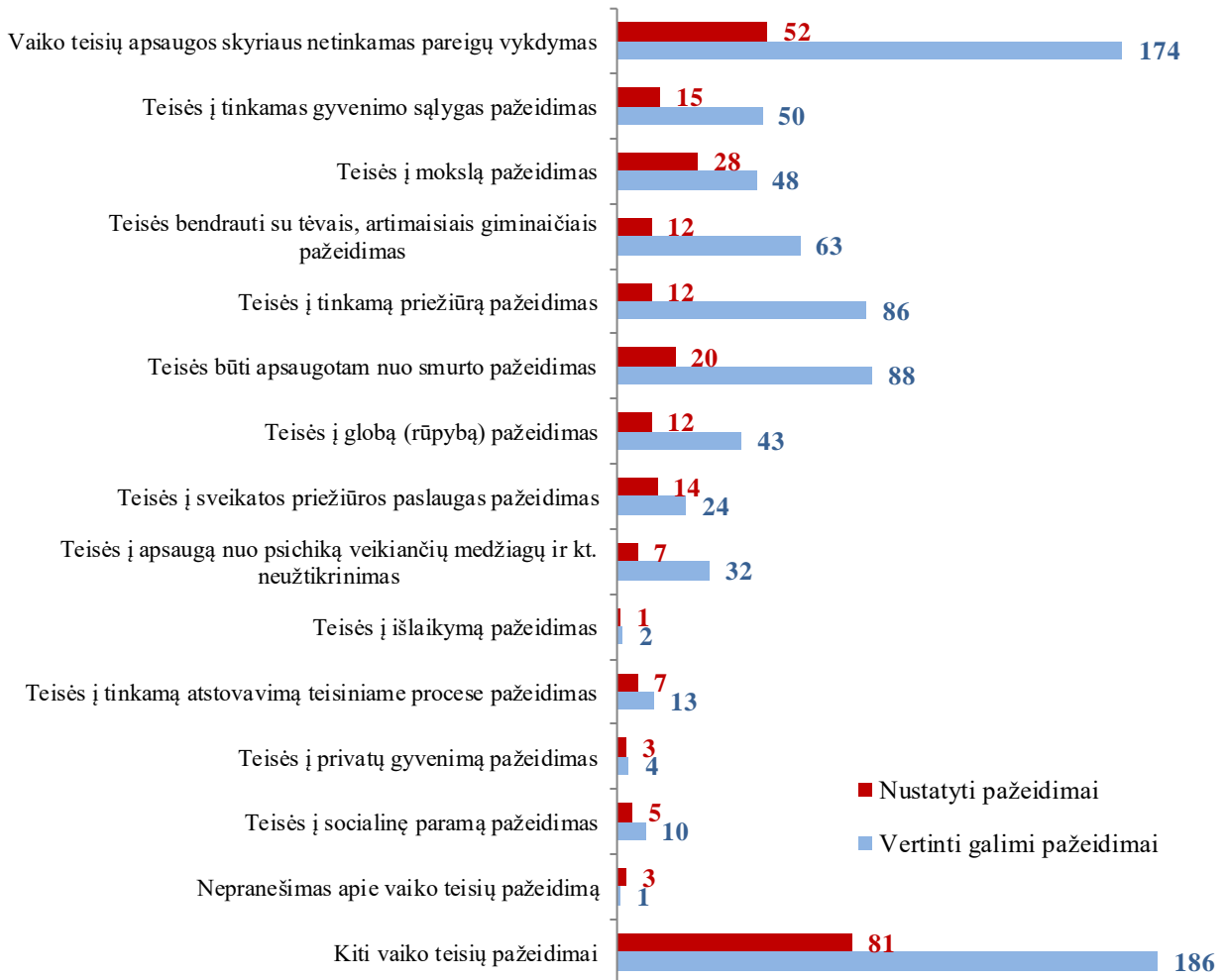
- 32 tyrimuose dėl bendrojo ugdymo mokyklų;
- 8 tyrimuose dėl ikimokyklinio ugdymo įstaigų;
- 4 tyrimuose dėl kitų švietimo įstaigų

1.6. Tyrimuose nustatytų vaiko teisių pažeidimo pobūdis

2017 metais atliktų tyrimų metu buvo vertinti 824 galimi vaiko teisių pažeidimo atvejai, iš jų - pasitvirtino 272 (33 proc.) atvejai.

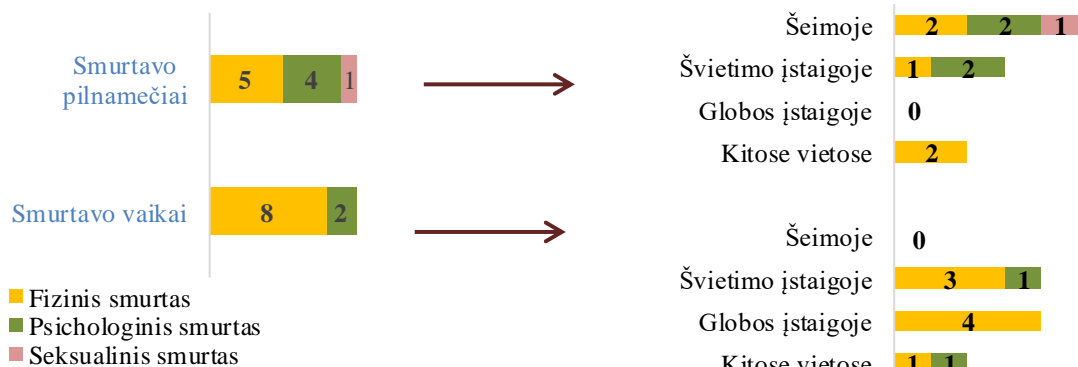

Vaiko teisių pažeidimai

2017 metais atliktuose tyrimuose nustatyta 20 smurto prieš vaiką atvejų, iš jų:

- 5 smurto atvejai šeimose; smurtavo – pilnamečiai asmenys;
- 7 smurto atvejai švietimo įstaigose; smurtavo pilnamečiai asmenys (3) ir vaikai (4);
- 4 smurto atvejai globos įstaigose; smurtavo – vaikai;
- 4 smurto atvejai kitose vietose; smurtavo – pilnamečiai asmenys (2) ir vaikai (2).

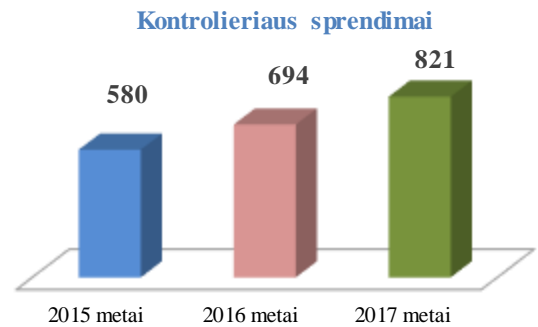

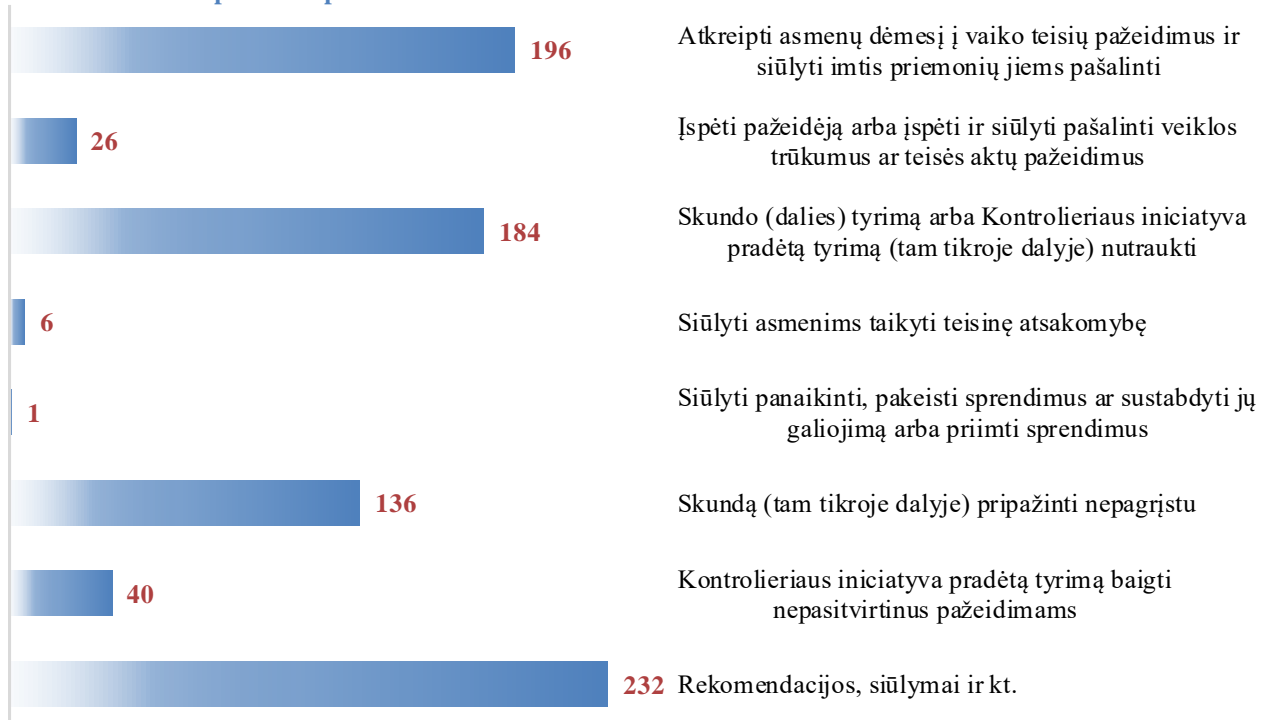
1.7. Kontrolieriaus priimti sprendimai

Ištyręs galimą vaiko teisių pažeidimo atvejį, vaiko teisių apsaugos kontrolierius priima sprendimą, kuriame nurodomos tyrimo metu nustatytos aplinkybės, surinkti įrodymai ir asmenų veikos teisinis įvertinimas.

Ataskaitiniu laikotarpiu baigtuose skundų ir Kontrolieriaus iniciatyva pradėtuose tyrimuose buvo priimtas 821 sprendimas.

Kontrolieriaus priimti sprendimai

Sprendimai atsisakyti nagrinėti skundą arba nutraukti tyrimą

Ataskaitiniu laikotarpiu Kontrolierius priėmė 184 sprendimus atsisakyti nagrinėti skundą (skundo dalį) ar savo iniciatyva pradėtą tyrimą (dalį tyrimo) nutraukti, nes:

- tyrimo metu nutraukta vaiko teisės pažeidžianti veika (17);
- tarpininkaujant Kontrolieriui problemos buvo išspręstos gera valia (1);
- išnyko aplinkybės, dėl kurių buvo atliekamas tyrimas (11);
- trūko objektyvių duomenų apie padarytą vaiko teisių pažeidimą (65);
- pareiškėjas atsiėmė skundą arba gautas pareiškėjo prašymas netirti skundo (2);
- paaikškėjo įstatyme numatyti skundo nenagrinėjimo pagrindai (88).

1.8. Kontrolieriaus priimtų sprendimų vykdymo kontrolė

Kontrolierius ištiria skunde nurodytas aplinkybes arba atlieka tyrimą savo iniciatyva ir priima sprendimą, kuris pateikiamas: pareiškėjui; įstaigos, įmonės ar organizacijos, dėl kurios buvo atliekamas tyrimas, vadovui; asmeniui, kurio veiksmai buvo tiriami, bei kitiems sprendime nurodytiems asmenims.

Sprendimą privalo nagrinėti asmenys, kuriems jis adresuojamas, ir apie nagrinėjimo rezultatus bei sprendimo vykdymą informuoti Kontrolierių.

 Ataskaitiniu laikotarpiu Seimas priėmė Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo pakeitimą², kuriuo nustatė, jog asmenys priėmę sprendimus dėl priemonių, kurių bus imamasi, atsižvelgiant į Kontrolieriaus sprendimą, privalo šią informaciją pateikti nedelsiant, bet ne vėliau kaip per 30 dienų nuo sprendimo gavimo dienos.

Įstatymo pakeitimai buvo priimti neatsižvelgiant į Kontrolierės argumentus, jog vaiko teisių apsaugos kontrolieriui yra suteikti įgaliojimai tirti bei vertinti ir fizinių asmenų, ir juridinių asmenų (viešų ir privačių) veiksmus (neveikimą) ar priimtus sprendimus; jog nustatomi individualūs sprendimo vykdymo terminai, vadovaujantis proporcingumo ir protingumo kriterijais, atsižvelgiant į konkretaus tyrimo aplinkybių visumą, tyrimo metu nustatytų pažeidimų pobūdį, pažeidėją bei įvertinant optimalų laiką, per kurį objektyviai galima įgyvendinti rekomendacijas.

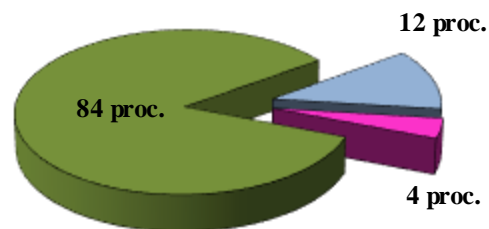
Būtina įvertinti, jog vienais atvejais nustatytas vaiko teisių pažeidimas gali būti pašalintas nedelsiant, t.y. atliekant ar nutraukiant tam tikrus veiksmus, kitais atvejais – reikalingi teisinio reglamentavimo pakeitimai ar kiti kompleksiniai, sisteminiai sprendimai arba pokyčiai, reikalaujantys gilesnės, išsamesnės analizės, papildomo finansavimo ir kt.

2017 metais baigtuose tyrimuose Kontrolierės priimtų sprendimų vykdymo kontrolė

Iš 2017 metų priimtų 821 sprendimų:

- 130 (16 proc.) sprendimų kontrolė tęsiama, iš jų:
 - 98 (12 proc.) kontroliuojami iki konkrečios įvykdymo datos arba tam tikro veiksmo atlikimą;
 - 32 (4 proc.) periodiškai kontroliuojami; kontrolė nutraukiama pašalinus vaiko teisių pažeidimus.
- 691 (84 proc.) sprendimų kontrolė nevykdoma – sprendimas įvykdytas arba nereikalauja kontrolės (asmuo išpėtas, atkreiptas asmens dėmesys, kt.).

Sprendimų vykdymo kontrolė

- Sprendimas kontroliuojamas iki tam tikros datos, veiksmo atlikimo (12 proc.)
- Sprendimas kontroliuojamas periodiškai (4 proc.)
- Sprendimas įvykdytas arba nereikalaujantis kontrolės (84 proc.)

² 2017 m. birželio 20 d Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo Nr. VIII-1708 14 straipsnio pakeitimo įstatymas Nr. XIII-456.

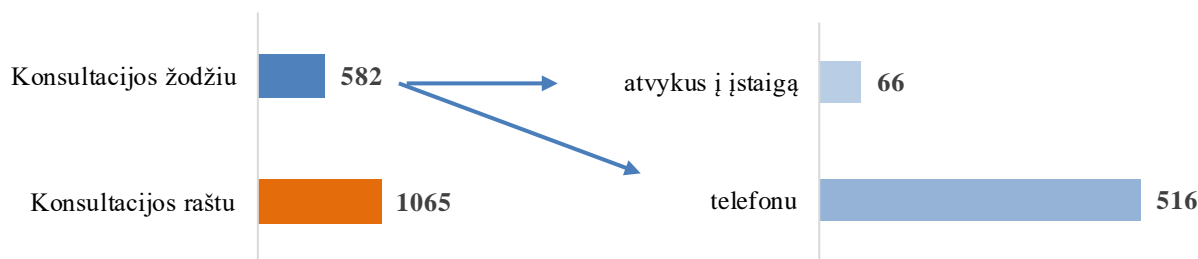

1.9. Asmenų konsultavimas

Kiekvienas asmuo gali kreiptis į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą, jeigu kyla su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų užtikrinimu, apsauga ar kt. susijusių klausimų arba nori pranešti apie (galimą) vaiko teisių pažeidimą.

Pareiškėjų kreipimaisi žodžiu ar raštu, kuriuose neskundžiami fizinių ar juridinių asmenų veiksmai ar neveikimas, o prašoma paaiškinti, suteikti kitą informaciją ar pageidaujamus dokumentus ir t. t., skundais nelaikomi.

Konsultacijos vaiko teisių apsaugos klausimais

Atskaitiniais metais buvo suteiktos 1065 konsultacijos raštu (išnagrinėti įvairūs paklausimai, prašymai, pranešimai) bei suteiktos 582 konsultacijos žodžiu.

II. PAGRINDINĖS 2017 METŲ VEIKLOS TEMOS

2.1. Vaiko teisė augti šeimos aplinkoje

2.1.1. Tėvų valdžios lygybės principo įgyvendinimo aspektai

Kasmet viena iš gausiausių asmenų grupių, dėl kurių veiksmų (neveikimo) gaunami skundai, yra vaiko tėvai (tėvas, motina) bei kiti artimieji giminaičiai. Pareiškėjai kreipiasi į Kontrolierę dėl įvairaus pobūdžio, neretai įsisenėjusių, su vaiku susijusių ginčų sprendimo. Nagrinėjant tėvų ginčus dažnai pastebimi netinkamo tėvų valdžios lygybės principo suvokimo bei įgyvendinimo aspektai.

„tėvo valdžia buvo panaudota kenkiant sūnaus interesams ir uzurpuojant mano, mamos interesus“

Iš skundo

Kontrolierė ne kartą atkreipė pareiškėjų dėmesį į įstatyminiame lygmenyje įtvirtintą tėvų valdžios lygybės nuostatą, pareigą vadovautis geriausių vaiko interesų principu bei išnaudoti visus būdus ir priemones susitarti dėl vienodų tėvų valdžios įgyvendinimo savo vaikams sąlygų.

Abu tėvai kartu ir kiekvienas jų individualiai turi dėti visas pastangas, kad vaikas jaustų bendrą bei vienodą jų globą ir rūpestį. Skyriumi gyvenantys tėvai yra vienodai atsakingi už vaiko išlaikymą, auklėjimą ir deramos raidos sąlygų sudarymą bei neigiamus tėvų valdžios įgyvendinimo padarinius.

Įstaigos praktikoje pastebima, kad teisės aktuose įtvirtinto tėvo ir motinos teisių ir pareigų savo vaikui lygybės principo netinkamo įgyvendinimo atvejai bei netolygus tėvų pareigų pasiskirstymas išryškėja

pastariesiems gyvenant skyrium, kai tėvai nesugeba išspręsti savo asmeninių, turtinių ar kitų tarpusavio nesutarimų, palaikyti ryšius, bendrauti, derinti veiksmus ir savo vaikų atžvilgiu priimamus sprendimus.

Nereti atvejai, kai tas iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas, vienasmeniškai priima su vaiku susijusius sprendimus įvairiose jo gyvenimo srityse. Tokie atvejai galimi, kai tarp tėvų nėra ginčo (preziumuojama, kad vienas iš tėvų veikia bendro susitarimo pagrindu, nedalyvauja su vaiku susijusių klausimų sprendime ir pan.). Visgi praktikoje gana dažni priešingi atvejai, kai tam iš tėvų, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, neteisingai priskiriama daugiau teisių arba (ir) jis prisiima platesnes teises vaikui, taip tarsi laikydamas vaiką savo „nuosavybe“.

Tokios situacijos rodo, kad Lietuvoje vis dar netinkamai suvokiamos vaiko gyvenamosios vietos nustatymo pasekmės. Skirtingai nuo Vakarų Europoje paplitusios teisės į vaiko globą kategorijos, Lietuvos teisėje tėvų valdžios institutas nesiejamas su vaiko gyvenamąja vieta. Tėvų valdžios lygiateisiškumas laikomas principine nuostata. Tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios, nepriklausomai nuo to, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium.

„ji visai apribojo galimybę matyt ir lankyti dukrą <...> nieko man nesakydama išregistravo vaiką iš poliklinikos, kad tik nežinočiau apie vaiko sveikatą. Sakė, kad ir į kitą darželį perregistruos, tik neaišku koku tikšu?“

Iš skundo

Tėvams neradus bendro sprendimo, ginčus sprendžia teismas. Teismai priima sprendimus dėl vaiko gyvenamosios vietos, išlaikymo, bendravimo su skyrium gyvenančiu tėvu (motina), giminaičiais. Taip pat praktikoje teismas sprendžia švietimo įstaigos, kurioje turi būti ugdomas vaikas, sveikatos priežiūros įstaigos, kurioje vaikui turi būti teikiamos sveikatos priežiūros paslaugos, ir kitus klausimus. Suformuota praktika, jog neturi būti draudžiama ar taikomi apribojimai tėvams išvykti į užsienį jų bendravimo su vaiku metu. Abu tėvai vaiko teise judėti laisvai turėtų naudotis netrukdomai (be sutikimo davimo), jeigu tai patenka į teismo nustatytos bendravimo tvarkos ribas. Pagarba tėvų valdžios lygybės principui suponuoja tėvo, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, pareigą informuoti kitą iš tėvų apie vaiko gyvenamosios vietos keitimą (išvykimą gyventi į užsienio valstybę) bei gauti jo sutikimą.

Kontrolierės nuomone, valstybės ir savivaldybių institucijos turi padėti tėvams geriau suvokti tėvų valdžios lygybės principo turinį, tinkamo jo įgyvendinimo naudą vaikui bei keisti požiūrį į netinkamą šio principo įgyvendinimą, tradicinį motinai ir tėvui priskiriamų teisių ir pareigų pasiskirstymą. Tėvų teisės neturi būti laikomos viršesnėmis už vaiko teises bei privalo būti naudojamos išimtinai vaiko gerovei užtikrinti.

2.1.2. Vaiko teisės į šeimos ryšių išsaugojimą užtikrinimas

Ataskaitiniais metais atkreiptas dėmesys į besiformuojančią neigiamą praktiką, kai Vaiko teisių apsaugos skyriai pasyviai ar formaliai reaguoja į vaiko teisės į šeimos ryšius užtikrinimo problemas (siūloma ginčą spręsti teisme, kreiptis į antstolį dėl sprendimo vykdymo, kt.).

Pavyzdžiui, vienu iš tirtų atvejų, pareiškėja kreipėsi į Vaiko teisių apsaugos skyrių, prašydama įpareigoti sutuoktinį, su kuriuo ginčas dėl santuokos nutraukimo, vaikų gyvenamosios vietos ir bendravimo su vaikais tvarkos nustatymo sprendžiamas teisme, nutraukti neteisėtus veiksmus ir sudaryti sąlygas su tėvu gyvenančiam sūnui bendrauti su motina ir seserimi. Vaiko teisių apsaugos skyrius formaliai atsakė pareiškėjai – iš esmės atsisakė vykdyti teisės aktuose numatytas funkcijas ir atlikti bet kokius veiksmus, kurie pašalintų vaiko teisių pažeidimus, sudarytų prielaidas vaikui įgyvendinti teisę bendrauti skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų, broliais, seserimis (konkrečiu atveju motina ir seserimi). Skyrius akcentavo, kad nėra sprendimų (nutarčių) vykdymą prižiūrinti institucija bei informavo pareiškėją, jog tėvai privalo vykdyti teismo sprendimą, o jeigu nesilaikoma teismo nustatytos bendravimo su vaikais tvarkos, turi būti kreipiamasi su vykdomuoju dokumentu į antstolį.

Kontrolierės nuomone, Vaiko teisių apsaugos skyriai turi būti aktyvūs, padėdami vaikui įgyvendinti teisę į šeimos ryšius, aiškintis ir vertinti, ar tėvų veiksmai (neveikimas), priimami sprendimai atitinka geriausius vaiko interesus, visapusiškai vertinti pagalbos ir paslaugų poreikį bei imtis kitų priemonių, būtinų ginčų sprendimui, tėvų gebėjimų tarpusavio sutarimu spręsti su vaikais susijusius klausimus stiprinimui bei vaiko teisių užtikrinimui. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas vaiko ryšių su biologine šeima (skyrium gyvenančiu tėvu, motina) atstatymui, stiprinimui ir palaikymui bei bendravimo poveikio, atitikimo vaiko interesams vertinimui.

Atsižvelgdama į praktikoje besiformuojančias tendencijas, Kontrolierė kreipėsi į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos siūlydama imtis priemonių Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumams, sprendžiant vaiko teises į šeimos ryšius užtikrinimo klausimus, šalinti.

2.1.3. Socialinės paslaugos rizikoje esančioms šeimoms

Socialinių paslaugų teikimo, įvairovės ir prieinamumo problema nagrinėjama ne vienerius metus, tiek tiriant individualius atvejus, tiek vertinant situaciją atskirose savivaldybėse ar šalyje, tačiau teigiami pokyčiai šioje srityje nėra pakankami bei tolygūs visose savivaldybėse.

Siekiant užkirsti kelią socialinėms problemoms kilti bei padėti jas spręsti, šeimai (asmeniui) turi būti teikiama reali, praktinė pagalba (piniginė parama, dienos paslaugos, pagalba namuose, įranga, būstas ir pan.). Visgi Įstaigos praktika rodo, jog socialinę riziką, atskirtį patiriančioms šeimoms ne visuomet yra organizuojamos ir teikiamos jų poreikius atitinkančios, kokybiškos ir efektyvios paslaugos.

Nepakankamas socialinių paslaugų spektras – vienas iš aspektų, į kurį praktikoje atkreipiamas dėmesys. Šeimai, paprastai ne vienerius metus, siūlomos ir teikiamos tik savivaldybėje esančios socialinės paslaugos, o ne konkrečiu atveju konkrečios šeimos poreikius atitinkančios ir pokyčiams būtinos paslaugos.

Tokia situacija lemia, jog nėra efektyviai prevenciškai reaguojama į galimas krizines situacijas, kylančias problemas, taip pat nėra stebimi būtini pokyčiai ir nepasiekiami deklaruojami tikslai, sprendžiant jau susiformavusias problemas.

Šeima į Socialinės rizikos šeimų, auginančių nepilnamečius vaikus, apskaitą įrašyta nuo 2005 metų ir dvylika metų yra žinoma Vaiko teisių apsaugos skyriui bei socialiniams darbuotojams. Teigiami rezultatų nebuvo pasiekta, priešingai, nuo 2016 metų situacija šeimoje itin pablogėjo: vaikai paimti iš šeimos, jiems nustatyta globa, pateiktas ieškinys teismui dėl neterminuoto motinos valdžios apribojimo.

Iš tyrimo medžiagos

Socialinių paslaugų kokybė ir efektyvumas – kitas aspektas, kuriam nėra skiriamas reikalingas dėmesys. Nagrinėjant individualius atvejus, neretai atkreipiamas dėmesys į itin ilgus socialinio darbo su šeima terminus (dešimt metų ir daugiau) bei teigiamų pokyčių nebuvimą. Paprastai tokiais atvejais priimamas sprendimas paimti vaikus iš šeimos, nustatyti jiems globą ir kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios ribojimo. Nustatyti atvejai, kai tik reaguojant į Kontrolierės pradėtą tyrimą suintensyvinamas socialinių paslaugų šeimai teikimas, pradedamos spendimų paieškos ir pasitelkiami kitų sričių specialistai, atrandami vidiniai resursai teikti šeimai daugiau ir įvairesnių paslaugų, leidžia manyti, kad (kai kuriose) savivaldybėse nėra skiriamas reikalingas dėmesys socialinių paslaugų kokybės ir veiksmingumo vertinimui bei jų užtikrinimui.

Praktikoje pasigendama aktyvaus, efektyvaus socialinių paslaugų teikėjo ir Vaiko teisių apsaugos skyriaus bendradarbiavimo. Neretai Vaiko teisių apsaugos skyrius neskiria tinkamo dėmesio socialinių paslaugų teikėjo (esančio arčiausiai šeimos bei turinčio galimybes greitai ir objektyviai identifikuoti problemas) pateikiamos informacijos, siūlymų vertinimui, dėl ko sprendimai, būtini vaiko gerovei užtikrinti, priimami pavėluotai, vaikų padėtis toliau blogėja, kyla sunkesnės ir didesnės intervencijos reikalaujančios pasekmės.

Kontrolierės nuomone, esamas socialinių paslaugų ir socialinio darbo teisinis reglamentavimas yra nepakankamas. Krišškai vertinama tai, kad teikiant socialines paslaugas šeimoms bei organizuojant socialinį darbą vadovaujamosi rekomendacinio pobūdžio dokumentais – skirtingomis savivaldybių patvirtintomis tvarkomis, grindžiamomis skirtingais požiūriais, praktikomis. Sisteminio teisinio reglamentavimo trūkumas turi neigiamą įtaką socialinių paslaugų šeimai plėtrai, jų kokybės ir veiksmingumo užtikrinimui bei efektyviai vaiko teisių apsaugai savivaldybėse.

2.1. Vaiko teisė augti šeimos aplinkoje

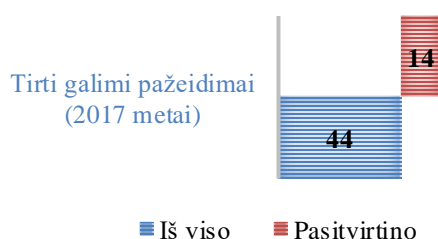

PASIŪLYMAI:

1. Formuoti vienodą praktiką Vaiko teisių apsaugos skyriuose, siekiant aktyvaus jų veikimo užtikrinant vaiko teisę į šeimos ryšius ir jų plėtojimą.
2. Didinti savivaldybėse socialinių, psichologinių, mediacijos, tėvystės įgūdžių ugdymo ir kitų paslaugų (mokamų, nemokamų) pasiūlą, užtikrinti jų prieinamumą bei skatinti tėvus aktyviai šiomis paslaugomis naudotis.
3. Šviesti visuomenę ir tėvus apie tėvų teises ir pareigas savo vaikui, ypač tėvų valdžios lygybės principo turinį, bei tinkamo jo įgyvendinimo svarbą ir naudą vaikui.
4. Plėtoti socialinių paslaugų socialinę riziką patiriančioms šeimoms ir jose augantiems vaikams, taip pat socialinę riziką patiriantiems vaikams infrastruktūrą ir prieinamumą savivaldybėse, užtikrinant individualius (asmens, šeimos) poreikius atitinkančių socialinių paslaugų pasiūlą ir teikimą. Užtikrinti vieningą socialinio paslaugų poreikio nustatymo, teikimo bei kokybės kontrolės sistemą.

2.2. Vaiko, netekusio tėvų globos, teisė į apsaugą

Ataskaitiniais metais dėl pažeidimų vaiko globos³ (nustatymo, priežiūros, globėjo pareigų vykdymo ir kt.) ir įvaikinimo srityje skūstasi 44 atvejais (pasitvirtino – 14).

Vaikai, kurie laikinai ar visam laikui negali gyventi su savo šeima turi gauti „ypatingą apsaugą ir paramą“

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas

³ Šioje Ataskaitoje naudojami trumpiniai: globa (rūpyba) – globa; globėjas (rūpintojas) – globėjas; globotinis (rūpintinis) – globotinis ir pan.

2.2.1. Tendencijos vaiko globos srityje

Kontrolierė, ataskaitiniu laikotarpiu įvertinusi tendencijas vaiko globos srityje, pasiūlė vykdomosios valdžios ir savivaldybių institucijoms priimti sprendimus, kurie sudarytų sąlygas pokyčiams šioje srityje.⁴

Pagalbos vaikui ir šeimai teikimo bei be tėvų globos likusio vaiko teisių užtikrinimo klausimai Įstaigoje yra nagrinėti⁵ įvairiais aspektais, ne kartą atkreipiant kompetentingų institucijų dėmesį į tai, kad visų pirma savivaldybėse turi būti išplėtota socialinių paslaugų vaikui (įskaitant vaikus, turinčius negalią) bei šeimai infrastruktūra, užkertanti kelią vaiko paėmimui iš šeimos bei neefektyvioms valstybės politikos priemonėms šioje srityje, bei, kad valstybės ir savivaldybių lygmeniu yra nepakankamai skatinamos alternatyvios vaiko globos formos (globa šeimoje, šeimynoje).

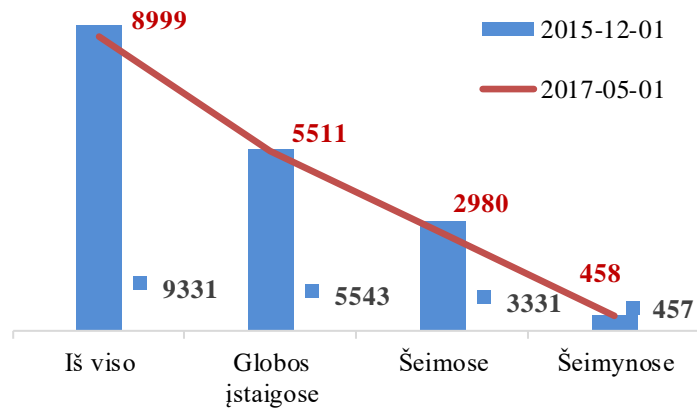
2015 metais ir 2017 metų I ketvirtį surinktų duomenų apie institucijose globojamus vaikus analizė parodė, jog nebuvo pasiekti dar iki 2012 metų planuoti įgyvendinti tikslai – sumažinti tėvų globos netekusių vaikų skaičių iki 1 proc. nuo visų vaikų skaičiaus, o vaikų, globojamų institucijose, skaičių – iki 30 proc.⁶

2017 m. sausio 1 d. Lietuvoje buvo 14 100 vaikų mažiau nei 2015 metais, be tėvų globos likusių vaikų skaičius sudarė 1,77 proc. nuo bendro vaikų skaičiaus (2015 metais – 1,8 proc.). Nuo 2015 m. gruodžio 1 d. iki 2017 m. gegužės 1 d. vaikų globojamų šeimose padaugėjo 32, šeimynose – 1, globos įstaigose sumažėjo 351.

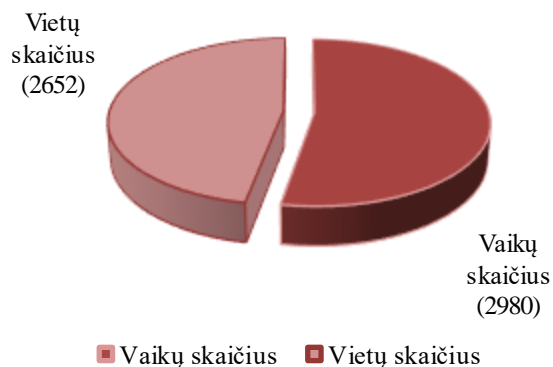
Vertinant be tėvų globos likusių vaikų, globojamų institucijose, gyvenimo sąlygas, pastebėtina, jog vaikų skaičius institucijose viršija nustatytą maksimalų vietų skaičių jose, todėl keltinos pagrįstos abejonės dėl tinkamo jų teisių ir interesų užtikrinimo šiuo aspektu.

Reikšmingų pokyčių vaiko globos srityje leido tikėtis Civilinio kodekso pakeitimais⁷, kuriems įsigaliojus, nuo 2017 m. sausio 1 d. vaiko laikinoji globa gali trukti ne ilgiau kaip dvylika mėnesių; vaiko iki trejų metų globa vaikų globos institucijoje gali būti nustatyta tik išimtiniais atvejais ir trukti ne ilgiau kaip

Be tėvų globos likę vaikai pagal globos formą

Globojamų vaikų ir vietų globos institucijose skaičiaus santykis

⁴ Vaiko teisių apsaugos kontrolierės 2017 m. spalio 19 d. pažyma Nr. (6.7.-2015-27)PR-185 „Dėl socialinės globos įstaigose globojamų (rūpinamų) vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo“. Prieiga per internetą: <http://www.vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>.

⁵ Išsamesnė informacija Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainėje. Prieiga per internetą: <http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>.

⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. spalio 31 d. nutarimas Nr. 1193 „Dėl Vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2012 metų plano patvirtinimo“.

⁷ 2015 m. birželio 25 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.249, 3.253 ir 3.261 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XII-1879.

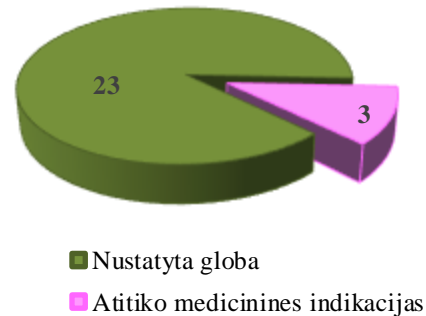
tris mėnesius, išskyrus atvejus, kai Vyriausybės įgaliota institucija pritaria, kad vaiko globa vaikų globos institucijoje tęstųsi ilgiau dėl objektyvių priežasčių, nustatytų įstatyme. 2017 m. sausio 1 d. įsigaliojo ir Medicininių indikacijų (ligų ir (ar) susijusių sveikatos sutrikimų) sąrašas⁸, kurioms esant sutrikusio vystymosi kūdikių namuose nuo 2017 m. sausio 1 d. vaikams teikiamos stacionarinės asmens sveikatos priežiūros paslaugos.

Nors minėtos Civilinio kodekso nuostatos įsigaliojo 2017 m. sausio 1 d., iki 2017 m. birželio 1 d. nebuvo paskirta įgaliota institucija, o poįstatyminiuose teisės aktuose nebuvo detalizuota kreipimosi į šią instituciją tvarka. Iš esmės tokia pati situacija buvo ir vaikų iki 3 metų globos nustatymo sutrikusio vystymosi kūdikių namuose srityje – 2017 metų I ketvirtį nustatyti 20 atvejų, kai kūdikiams, neatitinkantiems medicininių indikacijų, buvo nustatyta globa šiose sveikatos priežiūros įstaigose su neaiškia socialinių paslaugų apimtimi ir netikrinama jų kokybe.

Kontrolierė atlikusi tyrimą pažymėjo, kad siekiant pertvarkos tikslų ypatingas dėmesys turi būti skiriamas savivaldybių vaidmeniui. Savivaldybių administracijų pateikti be tėvų globos likusių vaikų statistiniai duomenys rodo, jog šių vaikų skaičius nemažėja. Tai leidžia daryti prielaidas apie nepakankamai efektyvią pagalbą šeimai, įgalinant ją savarankiškai pasirūpinti vaikais, ir galimai nepakankamą socialinių paslaugų spektrą, užkertantį kelią individualizuoti pagalbos priemones pagal kiekvienos šeimos poreikius.

Savivaldybių vaidmuo itin reikšmingas plėtojant bei skatinant alternatyvias vaiko globos formas šeimoje bei šeimynoje.

Vaikų globa sutrikusio vystymosi kūdikių namuose, 2017-01-01 – 2017-04-30

Savivaldybėse taikomos priemonės skatinti vaiko globą šeimoje:

- Dominuoja informacijos apie globą šeimoje sklaida (būdai, apimtys skiriasi): vienoje – apsiribojama plakatais, lankstinukais, bendra informacija savivaldybės interneto svetainėje; kitose – organizuojami susitikimai su gyventojais, informacijos sklaidos procesą įtraukiami seniūnai, GIMK specialistai, kt.
- Tik keletas savivaldybių teikia kompleksines paslaugas globėjų šeimoms.
- Daugiau kaip pusė savivaldybių numato finansinę paramą šeimoms (asmenims) globojantiems vaikus (dydis, formos skirtingos).
- Kai kuriose savivaldybėse skatinimo priemonė – pagalbos pinigai vaikus globojančioms šeimoms pagal Socialinių paslaugų įstatymą.
- Vienkartinė pinigine parama ir (ar) periodinės išmokos globėjams iš savivaldybių biudžetų (dydžiai, mokėjimo pagrindai skirtingi; nustato savivaldybių tarybos).

Kontrolierė laikosi pozicijos, kad būtent į šias priemones, nepavykus suteikti šeimai pagalbos ir išlaikyti vaiką joje, turėtų būti orientuotas pertvarkos procesas.

Tyrimė pastebėta, jog savivaldybės, skatindamos vaiko globą šeimoje, taiko gana skirtingas priemones, skirtinga apimtimi, o taikomų skatinimo priemonių pobūdis sąlygoja jų efektyvumą.

Kontrolierė teigiamai vertina bendruomeninių vaikų globos namų steigimą – esamų vaikų globos namų šeimynas (vaikų grupes) apgyvendinant atskiruose butuose ar namuose, gyvenimo sąlygų gerinimo

⁸ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2016 m. birželio 26 d. įsakymas Nr. V-715 „Dėl medicininių indikacijų (ligų ir (ar) susijusių sveikatos sutrikimų) sąrašo, kuriuo vadovaujantis sutrikusio vystymosi kūdikių namuose vaikams teikiamos stacionarinės asmens sveikatos priežiūros paslaugos, patvirtinimo“.

plotmėje, tačiau dėl didelės institucinės kultūros išlikimo rizikos bei šeimos gyvenimo modelio naujoje aplinkoje nebuvimo, ši globos forma negali būti prilyginta vaiko globai šeimos aplinkoje. Pastebėtina, jog bendruomeninių vaikų globos namų steigimą savivaldybės neretai laiko pakankama priemone ir pertvarkos proceso kontekste bei nepagrįstai nepriskiria jų institucinės vaiko globos sistemai.

Kontrolierė, teigiamai vertindama dalies savivaldybių iniciatyvas kurti budinčių (socialinių, atokvėpio) globėjų sistemą, išreiškė susirūpinimą skirtinga praktika ir teisiniu jų veiklos reglamentavimu savivaldybių vidaus teisės aktuose, kuriuos sąlygojo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateiktas išaiškinimas ir rekomendacijos, neparemtos įstatymais ir jų neatitinkančios.

Tyrimo duomenys (iš esmės nemažėjantis likusių be tėvų globos vaikų skaičius; į institucinę globos sistemą patenkančių vaikų skaičius; vaikų skaičius globos namuose, viršijantis vietų skaičių; tendencijos vaikų iki 3 metų globos srityje; nevienodos praktikos formavimas ir formavimasis, nepakankamas vykdomosios valdžios institucijų dėmesys savivaldybių įgyvendinamų priemonių apimčiai ir jų vertinimui; nepakankama globos šeimoje plėtra) suponavo išvadas, kad egzistuojanti vaiko globos sistema neatitinka geriausių vaiko interesų, o taikomos valstybės politikos priemonės nėra efektyvios ir pakankamos, taip pat sukėlė pagrįstą abejonių dėl Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsibrėžto tikslo iki 2020 metų sumažinti institucijose globojamų vaikų skaičių iki 20 proc. nuo bendro globojamų vaikų skaičiaus.

Kontrolierė pasiūlė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai:

- įvertinti ir, esant poreikiui, koreguoti Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano priemones, taip užtikrinant tėvų globos netekusių vaikų globos šeimoje ir jos aplinkoje skatinimą;
- skirti didesnę dėmesį vienodos praktikos savivaldybėse formavimui ir savalaikiam poįstatyminių teisės aktų parengimui, taip sudarant prielaidas ir sąlygas teisės aktų nuostatų savalaikiam įgyvendinimui ir vaiko teisių užtikrinimui.

Savivaldybėms pasiūlyta įvertinti vietinių (lokalių) teisės aktų keitimo poreikį, juos suderinant su 2018 m. sausio 1 d. įsigaliojusiomis Civilinio kodekso bei Socialinių paslaugų įstatymo nuostatomis bei apsvarstyti įgyvendinamų alternatyvios vaiko globos plėtrai numatytų ir taikomų priemonių efektyvumą.

2.2.2. Globėjų (įtėvių) paieškos, rengimo, atrankos trūkumai

Kontrolierė, remdamasi individualių skundų tyrimų rezultatais ir išvadomis, pasiūlė Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai atsisakyti rekomendacinio pobūdžio dokumentų, reglamentuojančių globėjų ir įtėvių paieškos, rengimo, atrankos, konsultavimo ir pagalbos jiems paslaugų teikimą, keičiant juos privalomo pobūdžio tvarkos aprašais. Siūlymas pateiktas įvertinant globėjų ir įtėvių paieškos, rengimo, atrankos svarbą ir reikšmę vaiko teisių užtikrinimo aspektu, nustatytais GIMK atestuotų socialinių darbuotojų veiklos trūkumais ir kompetentingoms institucijoms tenkančia pareiga įvertinti, ar konkretaus vaiko poreikius sugebės tenkinti konkreči globėjų šeima.

Esminiai būsimų globėjų pasirengimo globoti teisinio mechanizmo, skirto įsitikinti, kad globėjai gali patenkinti būtinausius vaiko poreikius įvairiose jo gyvenimo srityse, aspektai įtvirtinti Civiliniame kodekse bei Vaiko globos organizavimo nuostatuose⁹. Būsimų globėjų ir įtėvių parengimo procesas, mokymų turinys, organizavimas ir kiti su tuo susiję ne mažiau reikšmingi klausimai detalizuoti

⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 405 „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“.

rekomendacinio pobūdžio dokumente – Globėjų (rūpintojų) ir tėvių paieškos, rengimo, atrankos, konsultavimo ir pagalbos jiems paslaugų teikimo rekomendacijose¹⁰.

Atlikdama tyrimus, Kontrolierė nustatė, jog praktikoje yra atvejų, kai Rekomendacijų nesilaikoma, tačiau būsimų globėjų (tėvių) pasirengimas globoti (įvaikinti) įvertinamas teigiamai (pavyzdžiui, būsimieji globėjai ir įvaikintojai praleidžia daugiau grupinių užsiėmimų nei nustatytas leistinas skaičius, o atestuoti socialiniai darbuotojai apie tokius atvejus neinformuoja Vaiko teisių apsaugos skyriaus, netinkamai pildo užsiėmimų lankymo dokumentus, rengia mokymus asmenims, kurių pirminis vertinimas nėra atliktas ir kt.). Tokiais atvejais kompetentingos institucijos (Vaiko teisių apsaugos skyriai, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba) neinicijuoja ir (ar) nesprendžia klausimo dėl atestuotų socialinių darbuotojų teisės vykdyti asmenų pasirengimo globoti ar įvaikinti vaiką patikrinimą sustabdymo dėl rekomendacinio teisinio reguliavimo pobūdžio.

2.2.3. Globėjo (tėvių) parinkimas ir paskyrimas

Kasmet nemažą Kontrolierės atliekamų tyrimų dalį sudaro tyrimai dėl vaiko globos (įvaikinimo) organizavimo proceso – globėjų (tėvių) parinkimo, parengimo ir paskyrimo.

Neneigiant, kad šeimos aplinka yra palankesnė vaikui nei jo globa institucijoje, praktikoje pastebimi atvejai, kai atliekant būsimų globėjų (tėvių) pirminį vertinimą, Vaiko teisių apsaugos skyriai pripažįsta atitinkančiais Civiliniame kodekse nustatytus bendruosius reikalavimus globėjams (tėviams) asmenis teistus už tyčinius nusikaltimus; kai Skyriai toleruoja atvejus, kada būsimi globėjai (tėviai) nesilaikydami teisės aktuose nustatytos tvarkos patys globos įstaigose susiranda vaikus, atitinkančius jų poreikius bei lūkesčius, o ne kompetentingi specialistai parenka šeimą (asmenį) geriausiai atitinkantį vaiko poreikius. Pavyzdžiui, vienu atveju, įrašius vaiką į Galimų įvaikinti vaikų sąrašą ir pradėjus ikiteisminę įvaikinimo procedūrą (suporavimą teisės aktų nustatyta tvarka), Vaiko teisių apsaugos skyrius siekė ne sėkmingo jo įvaikinimo galimų tėvių (asmenų, įrašytų Norinčių įvaikinti Lietuvos Respublikos piliečių, nuolat gyvenančių Lietuvos Respublikoje, sąrašą) šeimoje, o vaiko globos šeimoje, kuri dar net nebuvo pripažinta tinkama globoti (įvaikinti) vaiką.

Kontrolierė, prašydama spręsti specialistų, aukščiau nurodytais atvejais pažeidusių vaikų teises, atsakomybės klausimą, atkreipė kompetentingų institucijų dėmesį, kad vaiko globėjo (tėvio) parinkimo, parengimo ir paskyrimo procese visų pirma turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus, globėjų (įvaikintojų) interesai negali nustelbti vaiko interesų ir turi būti tolygūs. Šeima turi būti surandama vaikui, bet ne vaikas šeimai (suporavimas).

Teigiamai vertindama pastangas kuo didesniam be tėvų globos likusių vaikų skaičiui globą nustatyti šeimose, Kontrolierė pažymi, kad visais atvejais turi būti užtikrinamas geriausių vaiko interesų prioritetiškumo principo įgyvendinimas, globos organizavimo proceso skaidrumas ir teisės aktuose nustatytų reikalavimų, skirtų vaiko teisių ir jo interesų apsaugai, laikymasis.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, atsižvelgusi į Kontrolierės argumentus ir siūlymus, parengė rekomendacijas dėl vaiko globėjų veiksmų, ieškant globojamo vaiko, skirtas Vaiko teisių apsaugos skyriams bei GIMK atestuotiesiems socialiniams darbuotojams. Rekomendacijose atkreiptas Skyrių ir GIMK atestuotų socialinių darbuotojų dėmesys, kad likusiam be tėvų globos vaikui iš fizinių asmenų (šeimų), gavusių GIMK atestuotų socialinių darbuotojų teigiamas išvadas, tinkamiausių fizinių asmenų (šeimų), atsižvelgdamas į vaiko poreikius, fizinio asmens (šeimos) gyvenimo būdą ir sąlygas, parenka Vaiko teisių apsaugos skyrius kartu su GIMK atestuotais socialiniais darbuotojais.

¹⁰ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2011 m. birželio 22 d. įsakymas Nr. BV-16 „Dėl Globėjų (rūpintojų) ir tėvių paieškos, rengimo, atrankos, konsultavimo ir pagalbos jiems paslaugų teikimo rekomendacijų patvirtinimo“.

2.2.4. Teisės aktų taikymo problemos įvaikinimo procese

 Kontrolierė, susipažinusi su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos išaiškinimu, jog „poįstatyminiai teisės aktai nenumato galimybės nesusituokusiems Lietuvos Respublikos piliečiams, nuolat gyvenantiems užsienio valstybėje, įvaikinti Lietuvos Respublikoje nuolat gyvenantį vaiką“ ir siekdama sustabdyti galimai įvaikinimo srityje formuojamą praktiką, kai siaurinamai aiškinamos ir taikomos tiek įstatyminio, tiek poįstatyminio lygmens teisės aktų normos, kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, prašydama įvertinti formuojamos praktikos įvaikinimo srityje atitikimą galiojančiam teisiniam reguliavimui. Taip pat buvo pasiūlyta įvertinti galimas teisės normų įgyvendinimo problemas ir, joms esant, jas spręsti inicijuojant reikalingus teisės aktų pakeitimus.

Kontrolierė išsakė nuomonę, kad poįstatyminiuose aktuose nėra įtvirtintas draudimas įsivaikinti nesusituokusiems asmenims (nepriklausomai nuo jų nuolatinės gyvenamosios vietos) bei pabrėžė, kad toks draudimas poįstatyminiame lygmenyje negali būti įtvirtintas, nes poįstatyminiai teisės aktai negali susiaurinti įstatymo normų taikymo apimčių, juo labiau, kas ne mažiau svarbu – poįstatyminiais teisės aktais negali būti ribojamos asmens teisės ir laisvės.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija į kreipimąsi neatsakė, tačiau Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba informavo, jog buvo organizuotas pasitarimas su Ministerijos atstovais dėl iškelto klausimo sprendimo. Tarnyba, neatsižvelgusi į tai, kad buvo iškelta teisės aktų praktinio taikymo problema (juos aiškinant ir taikant siaurinamai), raštu nurodė, kad neturi įgaliojimų spręsti „dėl Tvarkos aprašo atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ar įstatymams“, tačiau su Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovu aptarė klausimą dėl Tvarkos aprašo pakeitimo pagal Civilinio kodekso 3.210 straipsnio 2 dalį inicijavimo.

 Tyrimo metu nustatytas atvejis, kai Vaiko teisių apsaugos skyrius siekė vaiko, įrašyto į Galimų įvaikinti vaikų sąrašą ir kurio atžvilgiu pradėtos ikiteisminės įvaikinimo procedūros, globėjais paskirti asmenis, neįrašytus į Norinčių įvaikinti Lietuvos Respublikos piliečių, nuolat gyvenančių Lietuvos Respublikoje, sąrašą ir teisės aktų nustatyta tvarka nepripažintus pasirengusiais globoti vaiką.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad vaiko, kurio atžvilgiu pradėtos ikiteisminės įvaikinimo procedūros, globėjas gali būti keičiamas tik esant objektyvioms teisės aktuose nustatytoms sąlygoms ir priežastims. Vaiko globa šeimoje nustatoma asmenų, įrašytų į Norinčių įvaikinti sąrašą, kuriems būtų teikiamas pasiūlymas įvaikinti konkretų vaiką (suporavus konkretų vaiką su potencialiais ir labiausiai vaiko poreikius atitinkančiais įvaikintojais), šeimose pagal Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos rekomendacijas¹¹.

2.2.5. Įvaikinimo duomenų atskleidimo procedūrų reglamentavimas

Ataskaitiniu laikotarpiu Kontrolierė kreipėsi į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą dėl įvaikinimo duomenų atskleidimo reglamentavimo spragų.

Įvaikinimas – procesas, kurio metu nutraukiami visi be tėvų globos likusio vaiko ir jo tėvų bei giminaičių pagal kilmę *de facto* ir *de jure* ryšiai ir juos pakeičia naujai sukuriami vaiko ir įtėvių bei jų giminaičių ryšiai kaip su giminaičiams pagal kilmę. Lietuvoje yra įtvirtinta konfidenciali įvaikinimo forma, t. y. be įtėvių sutikimo, kol vaikas sulauks pilnametystės, negali būti atskleisti duomenys apie įvaikinimą; vaikui nuo keturiolikos metų, buvusiems vaiko artimiesiems pagal kilmę ir kitiems asmenims gali būti suteikti informacija apie įvaikinimą, tik teismo, nagrinėjusio įvaikinimo bylą, leidimu ir jeigu ši informacija reikalinga dėl vaiko, jo artimojo giminaičio ar kitų asmenų sveikatos ar kitų svarbių priežasčių.

¹¹ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2017 m. kovo 23 d. metodinė rekomendacija Nr. S-1469 „Dėl laikinosios globos vaikui nustatymo įvaikintojų šeimoje“.

Atliekant tyrimą buvo atkreiptas dėmesys į duomenų apie įvaikinto vaiko artimuosius giminaičius pagal kilmę pateikimo įtėviams aplinkybes (Vaiko teisių apsaugos skyrius perdavė įtėviams turimą (išsiaiškintą) informaciją apie įvaikinto vaiko artimuosius giminaičius pagal kilmę ir daugiau šiuo procesu nesidomėjo).

Kontrolierė nekvestionavo, jog įvaikintam vaikui yra (gali būti) itin svarbu ir naudinga sužinoti jo identiteto formavimuisi reikšmingas aplinkybes bei, jog tokiu būdu užtikrinamas vaiko teisių žinoti savo tėvus, išsaugoti savo identiškumą ir kt. įgyvendinimas, tačiau atkreipė dėmesį į tai, kad teisės aktuose įtvirtintos iš esmės bendro pobūdžio nuostatos dėl įvaikinimo duomenų atskleidimo bei atitinkamai asmens teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įgyvendinimo. Remdamasi prielaida, jog praktikoje atskleidžiant įvaikinimo duomenis yra galimas asmenų (vaikų, įtėvių, artimųjų giminaičių pagal kilmę) interesų prieštaravimas ir konkurencija (vaiko teisė žinoti savo biologinę kilmę ir biologinių artimųjų giminaičių interesus išsaugoti savo anonimiškumą; skirtingos, priešingos vaikų atstovų pagal įstatymą nuomonės dėl įvaikinimo duomenų atskleidimo, jeigu įvaikinimo procese buvo išskirti broliai ir (ar) seserys pagal kilmę; įvaikinimo fakto laikymo konfidencialiu ir įvaikiui tapus pilnamečiu ir kt.), bei siekiant, kad tokiose situacijose būtų užtikrinta tinkama vaiko teisių ir teisėtų interesų apsauga bei vaiko gerovė, kitų, su įvaikinimo procesu susijusių, asmenų teisės ir interesai bei asmens duomenų teisinė apsauga, Kontrolierė išsakė nuomonę, kad teisės aktuose turėtų būti išsamiai reglamentuotos procedūros dėl duomenų, susijusių su įvaikintu vaiku (jo kilme, gyvenimo istorija, artimaisiais giminaičiais ir kt.), nepriklausomai nuo jo amžiaus, atskleidimo.

Kontrolierė prašė Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą apsvarstyti galimybę inicijuoti aiškių procedūrų, remiantis kuriomis būtų nagrinėjami asmenų prašymai, susiję su įvaikinimo duomenų atskleidimu, informacijos, susijusios su įvaikinto vaiko artimaisiais giminaičiais pagal kilmę ir (ar) įvaikintojais, gavimu iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, teisinį reglamentavimą.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, vykdydama jai pavestą funkciją teikti metodinę pagalbą įgyvendinant vaiko teisių apsaugos priemones, parengė Vaiko teisių apsaugos skyriams rekomendacijas dėl įvaikinimo duomenų atskleidimo.

2.2.6. Vaikų lankymo globos įstaigose reglamentavimas

Ataskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai pateiktas siūlymas inicijuoti teisės akto, reglamentuojančio vaikų lankymo globos institucijose tvarką, parengimą. Siūlymą lėmė individualių atvejų tyrimų metu nustatyti faktai, kai konkrečius institucijose globojamus vaikus buvo leista lankyti asmenims, kurie turėjo tikslą ateityje globoti ir (ar) įsivaikinti vaikus, tačiau nebuvo įvertinti kaip tinkami tapti vaiko globėjais (įtėviais) ar nebuvo pripažinti tinkamais globėjais (įtėviais) jų pasirinktam vaikui.

Vertinant konkrečius atvejus buvo išskirti keli aspektai. Pirma, vaikui formuojamas prieraišumo ryšys su asmenimis, kurie siekia vaiko globos nesilaikydami teisės aktuose nustatytos tvarkos (asmenys patys išsirenka vaiką) ir ateityje gali būti nepaskirti vaiko globėjais ar įtėviais (jei kompetentingi specialistai ar teismas nuspręs, kad asmuo (šeima) neatitinka ir (ar) negali patenkinti vaiko poreikių). Tokiais atvejais labai tikėtina, jog ateityje kils vaiko ir asmenų (šeimų), atitinkančių vaiko poreikius, ryšio bei prieraišumo problemų. Antra, teisės aktų nustatytos vaiko globos, įvaikinimo proceso tvarkos nesilaikymas sukuria prielaidas piktnaudžiavimams vaiko globos (įvaikinimo) srityje, o tai savo ruožtu formuoja neigiamas visuomenės nuostatas dėl šių procesų skaidrumo ir neigiamai atsiliepia vaiko globos šeimoje bei įvaikinimo populiarinimui.

Vaikų globos institucijos turi patvirtintas vidaus tvarkos taisykles, kuriose gali būti nustatyta vaiko lankymo institucijoje tvarka, tačiau nei Vaiko globos organizavimo nuostatuose, nei Bendruosiuose

vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatuose¹², nėra reglamentuota leidimo lankyti vaiką, globojamą institucijoje, išdavimo tvarka.

Kontrolierės nuomone, konkretaus vaiko lankymas globos institucijoje yra ne mažiau reikšmingas nei vaiko, globojamo institucijoje, svečiavimasis. Siekiant išvengti piktnaudžiavimo atvejų ir užtikrinti geriausias vaiko interesus, vaiko lankymo procesas turėtų būti teisiškai reglamentuotas. Manytina, kad galėtų būti naudojama analogija, pavyzdžiui, taikant Institucijoje globojamo (rūpinamo) vaiko išleidimo laikinai svečiuotis tvarkos aprašą¹³, kuriame nustatyta, kad vaikas, dėl kurio pradėtas globos konkrečioje šeimoje ar šeimynoje nustatymo arba ikiteisminis konkrečioje šeimoje įvaikinimo procesas, išleidžiamas laikinai svečiuotis tik pas tą asmenį, kuris siekia tapti vaiko globėju ar įtėviu, kad vaiką draudžiama išleisti svečiuotis pas asmenį, kuris negali būti skiriamas vaiko globėju ar įvaikintuju Civiliniame kodekse nustatytais pagrindais ar įrašytą į socialinės rizikos šeimų, išskyrus vaiko tėvus, apskaitą.

2.2.7. Pagalba vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, globos įstaigose

Ataskaitiniais metais atliktas tyrimas dėl netinkamo vaiko globėjo – vaikų globos namų – pareigų vykdymo (vaikai nuolat bėga; drausminimo priemonės nėra veiksmingos; globos namų administracija nesiaiškina vaikų savavališko pasišalinimo bei elgesio, pažeidžiančio nustatytą tvarką, taisykles priežasčių, t.t.) atskleidė, jog įstaigoje ne tik nebuvo nustatyta darbuotojų veiksmų seka savavališko vaikų pasišalinimo iš globos namų atvejais (nenustatyti vaiko paieškos veiksmai ir terminai; pranešimo policijai apie įvykį terminai; kt.), darbuotojų atsakomybė, bet ir nevedama tokių įvykių apskaita. Taip pat nustatyta, kad globėjas taiko neefektyvias poveikio priemones, nėra numatytos jų taikymo individualizavimo galimybės, ypač turint omenyje įvairiapusės pagalbos poreikį elgesio problemų turintiems vaikams. Vaikų globos namų administracija reagavo į situaciją ne ieškodama veiksmingų pagalbos priemonių vaikų globos bendruomenei, imdamasi veiksmų problemoms, kylantiems sunkumams spręsti, o vertindama vaikų elgesį kaip keliantį rūpestį, sunkumus kasdienėje globos namų veikloje ir matydama vidutinės priežiūros priemonės (elgesio ir emocijų turinčių globotinių nukreipimo į vaikų socializacijos centrą) vaikui skyrimą, kaip pagrindinę pagalbos priemonę.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad vaiko vidutinės priežiūros priemonės skyrimas turi būti krašutinė poveikio priemonė, inicijuojama (skiriama) vaikui už nuolatinius ir piktybinius teisėtvarcos pažeidimus bei pavojingos (nusikalstamos) veikos padarymą, esant teisės aktuose numatytiems pagrindams. Sprendimai dėl vidutinės priežiūros priemonės skyrimo vaikui turėtų būti priimami atsakingai, surinkus ir išsamiai, objektyviai įvertinus vaiko elgesį įtakojančias aplinkybes, būtiną pagalbą bei teiktos pagalbos (taip pat ir minimalios priežiūros priemonių) veiksmingumą, iškeltų tikslų proporcingumą bei priešastis, dėl kurių nebuvo pasiekti iškelti tikslai.

Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme įtvirtintas minimalios priežiūros priemonių, siejamų su teigiamais vaiko elgesio pokyčiais, sėkminga resocializacija ir integracija visuomenėje, sąrašas yra pakankamai platus paslaugų ir pagalbos vaikui įvairovės ir individualizavimo aspektu. Minimalios priežiūros priemonių vykdymą – paslaugų ir pagalbos teikimą turi garantuoti kuo gausesnis, įvairesnis valstybės ir savivaldybės institucijų bei nevyriausybinų organizacijų tinklas, suformuotas taip, jog vaikas galėtų gauti reikalingą kvalifikuotą pagalbą ir paslaugas kuo arčiau savo gyvenamosios vietos. Savivaldybėms tenka didžiausia atsakomybė užtikrinti, kad vaikui skiriamos minimalios priežiūros priemonės atitiktų vaiko minimalios priežiūros skyrimo principus, vaiko poreikius ir sudarytų sąlygas veiksmingai spręsti vaiko elgesio problemas. Ne mažiau svarbus yra savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisijos, vaiko atstovų pagal įstatymą ir kitų kompetentingų asmenų (priežiūros priemonių vykdytojų, paslaugų ir (ar) pagalbos vaiko atstovams pagal įstatymą) požiūris į vaiką, jo

¹² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1873 „Dėl Bendrųjų vaiko teisių apsaugos nuostatų patvirtinimo“.

¹³ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. gruodžio 28 d. įsakymas Nr. A1-559 „Dėl Institucijoje globojamo (rūpinamo) vaiko išleidimo laikinai svečiuotis tvarkos aprašo patvirtinimo“.

elgesio problemas ir noras, įsipareigojimas jam padėti bei paties vaiko dalyvavimas, priimant su juo susijusius sprendimus, svarstant pagalbos priemonių parinkimo ir kt. klausimus.

Vaikų globos namuose dirbantiems specialistams nustatyti išsilavinimo, vaiko raidos, asmenybės ir bendravimo psichologijos, individualių socialinio darbo metodų bei vaiko kompetencijų išmanymo reikalavimai suponuoja, kad vaiko socialinės globos paslaugas teikiančioje įstaigoje bus suformuota profesionali ir kompetentinga specialistų komanda, gebanti spręsti įvairias vaikų priežiūros, ugdymo, auklėjimo procese iškylančias problemas. Visgi, praktiniai pavyzdžiai leidžia abejoti specialistų kvalifikacija bei kompetencija, taip pat rodo negebėjimą sutelkti visus savivaldybės teritorijoje esančius specialistus ieškoti efektyvių ir realių padėti atspindinčių problemų sprendimų.

2.2.8. Kitos veiklos vaiko globos srityje

Teisinių prielaidų vaiko teisės gyventi šeimos aplinkoje sudarymas

Po daugelio metų svarstymų ir diskusijų, ataskaitiniais metais Seimas priėmė Civilinio kodekso bei Socialinių paslaugų įstatymų pakeitimus¹⁴, kuriais siekiama sudaryti kaip įmanoma palankesnes sąlygas vaiko globai šeimoje ar įvaikinimui tais atvejais, kai vaikas lieka be tėvų globos ir negali grįžti į biologinę šeimą.

Įstatymų pakeitimais buvo nustatytas šešiasdešimties kalendorinių dienų nuo laikinosios globos nustatymo dienos terminas, per kurį valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija turi kreiptis į teismą dėl tėvų (tėvo ar motinos) valdžios apribojimo, išskyrus įstatyme nustatytus atvejus, taip pat nustatytas maksimalus dvylikos mėnesių laikinosios globos terminas. Ne mažiau svarbu, kad teisės aktuose buvo įtvirtinti globėjų centrų bei budinčio globotojo institutai, nustatyti jų veiklos teisiniai pagrindai, teisės bei pareigos, atliekamos funkcijos, nustatytas reikalavimas centralizuotai tvarkyti vaikų, kuriems nustatyta globa, ir globėjų apskaitą. Taip pat atsakyta buvusio penkiasdešimt penkerių metų amžiaus cenzo tėvams, įteisintas Kontrolierės daugelį metų siūlytas teismo leidimo paimiti vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą institutas. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai aktyviai dalyvavo šių projektų svarstymuose, teikė pastabas ir pasiūlymus projektų tobulinimui.

Lankymaisi vaikų globos įstaigose

Atsižvelgdama į vykstančius pokyčius vaiko globos srityje, vaikų globos namų pertvarkos procesą bei skirtingas įvairių sričių specialistų bei visuomenės nuomones dėl deinstitutionalizacijos proceso krypčių, priimamų sprendimų ir pan., ataskaitiniais metais Kontrolierė didelį dėmesį skyrė lankymuisi vaikų globos įstaigose (socialinės globos įstaigose, bendruomeniniuose vaikų globos namuose). Aplankytos Jurbarko, Kupiškio, Varėnos, Kelmės, Lazdijų rajonų ir Panevėžio bei Vilniaus miestų savivaldybėse įsikūrusios globos įstaigos.

Taip pat tęsiant bendradarbiavimą su Seimo kontrolierių įstaiga, pastarajai vykdant nacionalinės kankinimų prevencijos laisvės apribojimo vietose (taip pat ir vaikų globos įstaigose) nuolat jose lankantis funkciją, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas kartu su Seimo kontrolierių įstaigos atstovais vykdė žmogaus teisių padėties Alytaus ir Utenos apskrityse esančių vaikų socialinės globos įstaigose stebėseną.

Projektas „Vaiko teisių užtikrinimo ir pagalbos vaikui ir jo šeimai stiprinimas Lietuvos savivaldybėse: Ankstyvosios intervencijos modelis“

¹⁴ 2017 m. kovo 30 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.172, 3.176, 3.180, 3.183, 3.210, 3.212, 3.217, 3.219, 3.222, 3.223, 3.224, 3.243, 3.249, 3.250, 3.252, 3.253, 3.254, 3.256, 3.257, 3.262, 3.264, 3.265, 3.266, 3.267, 3.269, 3.271, 3.274 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.276¹ straipsniu įstatymas Nr. XIII-241; 2017 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.3, 3.153, 3.212, 3.217, 3.219, 3.224, 3.253, 3.254, 3.259, 3.260, 3.261, 3.269 straipsnių pakeitimo, 3.220 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir kodekso papildymo 3.254¹ straipsniu įstatymas Nr. XIII-645; 2017 m. kovo 30 d. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo Nr. X-493 2, 9, 18, 19, 34 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 19¹ straipsniu įstatymas Nr. XIII-246; 2017 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo Nr. X-493 2, 4, 16, 18, 19, 20, 21, 26, 29 ir 34 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-647.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga dalyvavo Norvegijos mechanizmo programos LT-10 projekte „Vaiko teisių užtikrinimo ir pagalbos vaikui ir jo šeimai stiprinimas Lietuvos savivaldybėse: Ankstyvosios intervencijos modelis“.

Kartu su projekto partneriais¹⁵ buvo sukurtas ankstyvosios intervencijos ir prevencijos modelis (SMART tėvystė), skirtas tiek specialistams, dirbantiems su vaikais, tiek visuomenei. Šio įrankio (modelio) pagalba galima standartizuotai identifikuoti ir įvertinti vaiko gerovės rizikas ir galimus sunkumus, kuriuos patiria vaikus auginančios šeimos. Taip pat vykdant projektą buvo parengti Lietuvos ekspertai (lektoriai), organizuoti mokymai savivaldybių, valstybinių institucijų atstovams ir NVO specialistams. Projekto rezultatai apibendrinti ir pristatyti konferencijoje.

Projektas „Pasiruošimas palydimajai globai – vaiko teisių apsaugos sistema, skirta specialistams ir jaunimui“

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, kaip partneris, dalyvauja tarptautiniame projekte „Pasiruošimas palydimajai globai – vaiko teisių apsaugos sistema skirta specialistams ir jaunimui“¹⁶.

Projekto pagrindinis tikslas – remiantis penkiose Europos Sąjungos šalyse surinktais duomenimis, globą paliekančiam jaunimui sukurti priemonių sistemą, ugdymo metodiką ir vadovą, siekiant užtikrinti jaunuolių teises bei parengti juos tvariam ir savarankiškam gyvenimui. Taip pat vykdant projektą penkiose ES šalyse planuojama: parengti 11 patyrusių instruktorių, kurie galės apmokyti kitus specialistus, siekiant užtikrinti jaunuolių teises palydimosios globos srityje; surengti nacionalinius mokymus 400 globos priežiūros specialistų; sukurti nacionalinės politikos gaires ir išsamią perėjimo iš globos į savarankišką gyvenimą sistemą.

Projekte didelis dėmesys skiriamas jaunuoliams iš socialinės globos įstaigų, jų nuomonės, pateiktų siūlymų išklausymui. Visose penkiose projekte dalyvaujančiose šalyse suburtos nacionalinės jaunimo grupės (esantys ir buvę globos sistemos auklėtiniai). Du jaunuoliai iš kiekvienos nacionalinės jaunimo ekspertų grupės yra ir tarptautinės jaunųjų ekspertų grupės nariai. Lietuvos jaunimo ekspertų grupės veikloje dalyvauja 11 jaunuolių iš įvairių globos įstaigų ir organizacijų.

2.2. Vaiko, netekusio tėvų globos, teisė į apsaugą

PASIŪLYMAI:

1. Įvertinti ir, esant poreikiui, koreguoti Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano priemones, taip užtikrinant tėvų globos netekusių vaikų globos šeimoje ir jos aplinkoje skatinimą (alternatyvios globos formų skatinimą bei plėtrą).
2. Užtikrinti vaiko interesų prioritetiškumo principo įgyvendinimą globos organizavimo procese, išsprendžiant asmenų, norinčių tapti globėjais (įtėviais) parinkimo ir parengimo kokybės problemas, globos ir įvaikinimo proceso skaidrumą ir teisės aktuose nustatytų reikalavimų, skirtų vaiko teisių ir jo interesų apsaugai, laikymąsi šiuose procesuose.

¹⁵ Projekto partneriai: Lietuvos savivaldybių asociacija, Norvegijos vietos ir regioninės valdžios institucijų asociacija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“, asociacija NVO vaikams konfederacija, Vilniaus miesto sporto centras. Prieiga per internetą: < <http://www.smartevyste.lt> >

¹⁶ Projekto koordinatorius - SOS vaikų kaimai (SOS Kinderdorf International), įgyvendinantieji partneriai: SOS vaikų kaimų nacionalinės asociacijos Ispanijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Italijoje ir Kroatijoje kartu su nacionaliniais partneriais ir CELCIS (Škotijos vaikų globos tyrimų centras). Asocijuotas partneris – tarptautinis bendradarbiavimo tinklas Eurochild.

3. Skirti didesnę vykdomosios valdžios dėmesį savalaikiam poįstatyminių teisės aktų, reikalingų įstatymų nuostatomis įgyvendinti, parengimui, vienodos ir teisės aktų nuostatomis atitinkančios praktikos formavimui (vaiko globos, įvaikinimo organizavimo procesuose), atsisakyti rekomendacinio pobūdžio dokumentų ir standartizuoti vaiko teisių apsaugos funkcijos įgyvendinimą.

4. Pradėti diskusijas dėl įvaikinimo procedūrų slaptumo ir duomenų atskleidimo teisinio reglamentavimo (nustatyti aiškius asmenų prašymų dėl įvaikinimo duomenų atskleidimo, informacijos, susijusios su įvaikinto vaiko artimaisiais giminaičiais pagal kilmę ir (ar) įvaikintojais, gavimo iš valstybės ir savivaldybių institucijų nagrinėjimo mechanizmus, kt.).

2.3. Vaiko teisė į išlaikymą

2.3.1. Valstybės teikiamas išlaikymas vaikams

Ataskaitiniais metais Kontrolierė pateikė siūlymus dėl Vaikų išlaikymo fondo veiklos tobulinimo.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai bei Seimo Socialinių reikalų komitetui adresuotuose kreipimuose dėl Vaikų išlaikymo fondo įstatymo Nr. X-987 pakeitimo įstatymo projekto, Kontrolierė pažymėjo, kad projektu sprendžiamos ne visos teisinio reguliavimo problemos, susijusios su šio Vaikų išlaikymo fondo veikla – lieka neišspręstos administracinės naštos mažinimo pareiškėjams, teisinio neapibrėžtumo sąlygotos praktinio įgyvendinimo problemos skiriant ir (ar) nutraukiant išmokų mokėjimą, išmokų mokėjimo sustabdymo instituto atsisakymo ir kt. problemas. Išsakyta nuomonė, kad tobulinant Fondo veiklos teisinį reguliavimą pirmiausia turi būti įvertinti vaikų, negaunančių išlaikymo iš tėvo ar motinos, o ne tik išmokų administratoriaus interesai.

Kontrolierė nuo 2014 metų¹⁷ atkreipia dėmesį į tai, kad šių reikalavimų teisiniam reglamentavimui nesilaikymas sukelia praktinio taikymo problemas ir prielaidas netinkamai interpretuoti įstatymo nuostatas. Tos pačios pozicijos laikosi ir Vyriausiasis administracinis teismas nagrinėjęs bylas dėl neteisėto išmokų nutraukimo pareiškėjo nuolatinės gyvenamosios vietos pasikeitimo pagrindu.

2.3.2. Bankų sprendimai dėl disponavimo vaiko išlaikymo pinigais

Ataskaitiniais metais buvo atliktas tyrimas dėl banko veiksmų – atsisakymo išmokėti vaiko tėvams (globėjams) vaiko našlaičio pensiją, globos išmoką, jeigu suma viršija dešimties minimalių mėnesinių algų dydį ir įstatyminis vaiko atstovas nepateikia bankui teismo leidimo. Kontrolierė atkreipė banko dėmesį, jog neišmokėdamas vaiko išlaikymui skirtų pinigų bei reikalaujamas, jog vaiko įstatyminiai atstovai pateiktų teismo leidimą, bankas pažeidžia vaiko teises ir teisėtus interesus.

Tyrimo metu akcentuota, jog Civilinio kodekso nuostatos dėl turto, kuris yra vaikų nuosavybė, tvarkymo sąlygų ir reikalavimų, tarp jų ir nuostata dėl teismo leidimo perleisti savo nepilnamečių vaikų turtą ar kitaip suvaržyti teises į jį, taikytinos tik perleidžiant ar suvaržant vaikui priklausantį nekilnojamąjį daiktą; kilnojamąjį daiktą, kurio vertė viršija dešimties minimalių mėnesinių algų dydį. Nuostata, kad be išankstinio teismo leidimo tėvai neturi teisės investuoti nepilnamečių vaikų pinigines lėšas, jeigu jų suma viršija dešimties minimalių mėnesinių algų dydį, taikytina tik tada, kai už vaikui priklausančias pinigines lėšas perkami (ne)kilnojamieji daiktai, vertybiniai popieriai ir pan. Taip pat paminėta teismų praktika dėl vaiko banko sąskaitoje esamų tiesioginiam vaiko išlaikymui skirtų lėšų (kas mėnesį

¹⁷ Vaiko teisių apsaugos kontrolierės 2014 m. gegužės 26 d. pažyma Nr. (6.1-2012-355)PR-98 „Dėl išmokų iš Vaikų išlaikymo fondo mokėjimo kai pareiškėjas ir/ar vaikas išvykęs gyventi į užsienio valstybę“.

mokamos periodinės išmokos, našlaičio pensija) naudojimo (teismo leidimas nereikalingas) bei Globojamo (rūpinamo) vaiko turto globos (rūpybos), administravimo ir palikimo priėmimo rekomendacijos¹⁸, kuriose nėra numatytas teismo leidimas lėšų, skirtų vaikui išlaikyti (kas mėnesį mokamos periodinės išmokos, našlaičio pensija), jo poreikiams tenkinti, naudojimui.

Kontrolierė, atsižvelgdama į banko nenorą išmokėti vaikų išlaikymui skirtas lėšas bei pastebėtus skirtumus apylinkės teismų praktikoje, kreipėsi į Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą. Šio teismo Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamentas pritarė Kontrolierės pastebėjimams dėl nevienodos teismų praktikos konkrečiu klausimu bei pateikė savo nuomonę.

Departamento teigimu, vaiko išlaikymui skirtos lėšos, ar tai būtų valstybės skiriamos socialinio draudimo išmokos, ar vieno iš tėvų mokamos lėšos vaikui išlaikyti, yra vaiko nuosavybė, kurią jų tėvai (tas iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas) pagal Civilinį kodeksą tvarko uzufrukto teisėmis. Taigi disponuoti lėšomis, esančiomis vaiko sąskaitoje ir skirtomis vaiko išlaikymui, teismo leidimo neturi būti reikalaujama, tai nenumatyta ir Civiliniame kodekse. Departamentas taip pat akcentavo, kad Civilinio kodekso nuostatos neturėtų būti aiškinamos taip, kad jų aiškinimas paneigtų tėvų ar kitų įstatyminių vaiko atstovų pareigą išlaikyti vaiką ar jį ap sunkintų. Lėšos, pervedamos į vaiko sąskaitą vaiko išlaikymui, yra skirtos būtent vaiko išlaikymui ir tam turėtų būti naudojamos be papildomų ir nepagrįstų apribojimų. Akcentuota, kad toks aiškinimas turėtų būti taikomas ne bet kokioms vaiko sąskaitoje esančioms lėšoms, o tik toms, kurios į sąskaitą pervedamos būtent išlaikymo tikslu, t. y. socialinio draudimo išmokoms, tokioms kaip našlaičio pensija ir pan. Analogiškai turėtų būti aiškinamos ir įstatymų normos, reglamentuojančios vaikų, kuriems nustatyta globa, globėjų teisės tvarkant vaikams išlaikyti skirtas lėšas (globos išmokas).

2.3. Vaiko teisė į išlaikymą

PASIŪLYMAI:

1. Įstatyminiame lygmenyje įtvirtinti nuostatą, užtikrinant, kad nepagrįstai nebūtų ap sunkintas disponavimas vaiko išlaikymui skirtomis lėšomis (globos išmoka, našlaičio pensija ir kt. išmokos, skirtos vaiko kasdieninių poreikių tenkinimui), pervedamomis į vaiko sąskaitą.

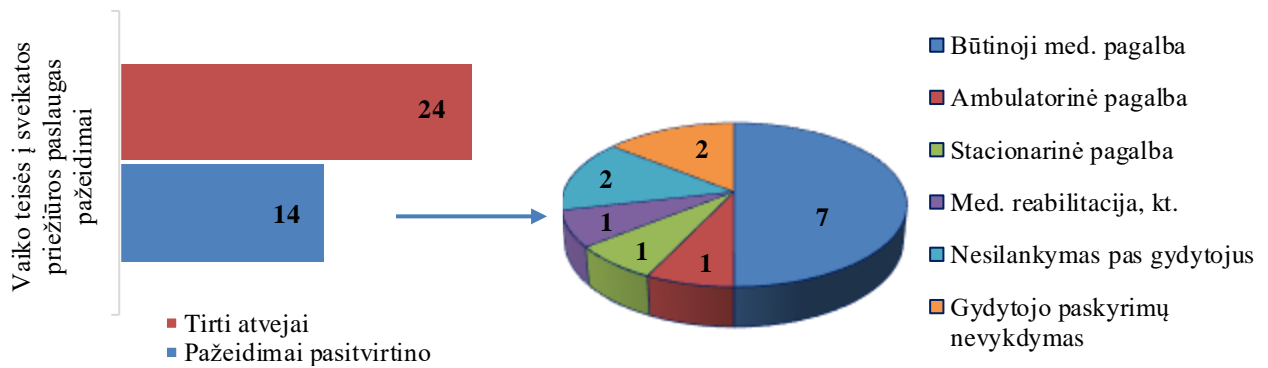
2.4. Vaiko teisė į tobuliausias sveikatos sistemos paslaugas

Valstybė, taikydamą nediskriminavimo principą, pripažįsta vaiko teisę naudotis „tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis“ ir „ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis“ ir stengiasi užtikrinti, kad „nė vienam vaikui nebūtų atimta teisė naudotis tokiomis sveikatos sistemos paslaugomis.“

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos vadovas

Ataskaitiniais metais dėl vaiko teisės į sveikatos priežiūros paslaugas pažeidimų skųstasi 24 atvejais (pasitvirtino – 14 atvejų, t. y. dėl būtiniosios medicinos pagalbos – 7, ambulatorinės, stacionarinės pagalbos bei medicininės reabilitacijos ir sanatorinio (antirecidyvinio) gydymo – po 1, nesilankymo pas gydytojus – 2, gydytojų paskyrimų (rekomendacijų) nevykdymo – 2).

¹⁸ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. balandžio 22 d. įsakymas Nr. A1-121 „Dėl globojamo (rūpinamo) vaiko turto globos (rūpybos), administravimo ir palikimo priėmimo rekomendacijų patvirtinimo“.

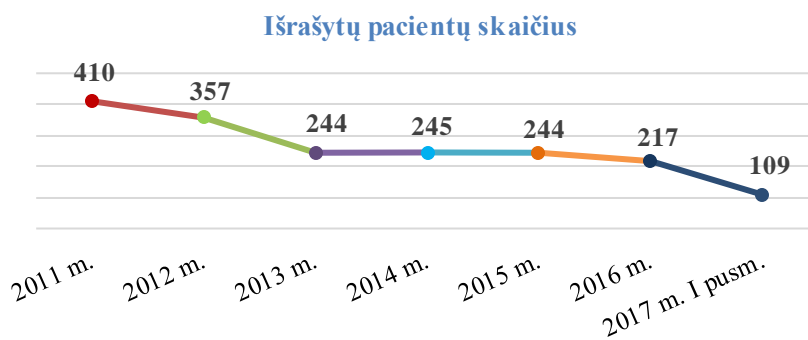
2.4.1. Sveikatos priežiūros paslaugų vaikams, sergantiems tuberkulioze, užtikrinimas

Ataskaitiniu laikotarpiu atliktas tyrimas dėl vaikų, sergančių tuberkulioze, teisių ir teisėtų interesų bei šiems vaikams būtinų sveikatos priežiūros paslaugų užtikrinimo, uždarius VŠĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santaros klinikų filialo Vaikų ligoninės Vaikų tuberkuliozės skyrių Valkininkų „Pušelė“¹⁹ (toliau – Skyrius, Valkininkų „Pušelė“). Tyrimas pradėtas atsivėlgiant į Varėnos rajono savivaldybės mero kreipimąsi dėl Valkininkų „Pušelė“ uždarymo sustabdymo.

Valkininkų „Pušelė“ uždarymas – planuotas sprendimas. Nuo 2018 metų pertvarkius Skyriaus veiklą, sveikatos priežiūros paslaugos vaikams, susirgusiems tuberkulioze ir, kuriems reikalingas stacionarus gydymas, numatyta teikti Vaikų ligoninės Vaikų infekciniame skyriuje, kuriame yra visa reikalinga diagnostinė įranga ir dirba reikalingų profilių specialistai.

Tuberkuliozė – visuomenei pavojinga infekcinė liga, kuria sergančiųjų asmenų gydymas ir priežiūra užtrunka ilgai. PSO rekomenduoja vaikų latentinę tuberkuliozę²⁰ gydyti ambulatoriškai, užtikrinant reguliarius vizitus vieną kartą per mėnesį pas gydantį gydytoją. Lietuvoje apie 90 proc. tuberkulioze sergančių vaikų turėtų būti gydomi ambulatoriškai ir tik ypač sunkiais bei išskirtiniais atvejais turėtų būti taikomas stacionarinis gydymas, kadangi jie, skirtingai nuo suaugusiųjų, dažniausiai neserga sunkiomis kitų organų ligomis, jiems nereikalingas kompleksinis gydymas.

Duomenų apie Valkininkų „Pušelėje“ gydytus (išrašytus) vaikus, lovų ir lovadienių skaičių analizė, parodė, jog šie skaičiai nuo 2011 metų mažėjo:

○ lovadienių skaičius sumažėjo nuo 22 933 (2011 metais) iki 16 217 (2016 metais);

○ lovų skaičius sumažėjo nuo 80 (iki 2013 m. gegužės 31 d.) iki 50 (nuo 2013 m. birželio 1 d.);

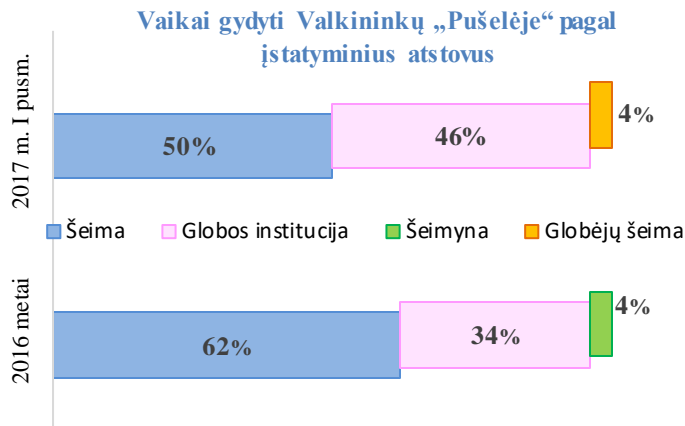
○ po gydymo išrašytų pacientų skaičius nuo 410 (2011 metais) iki 109 (2017 metų I pusm.).

¹⁹ Vaiko teisių apsaugos kontrolierės 2017 m. gruodžio 20 d. pažyma Nr. (6.5-2017-25/6.7-2017-63)PR-229 „Dėl sveikatos priežiūros paslaugų vaikams, sergantiems tuberkulioze, užtikrinimo, uždarius VŠĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santaros klinikų filialo Vaikų ligoninės Vaikų tuberkuliozės skyrių Valkininkų „Pušelė“. Prieiga per internetą: <<http://www.vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>>

²⁰ Latentinė tuberkuliozės infekcija nustatoma, kai užsikrėtus tuberkuliozės mikobakterijomis dėl specifinės organizmo sensibilizacijos išryškėja teigiama reakcija į tuberkulino mėginį, tačiau nėra tuberkuliozei būdingų pakitimų krūtinės ląstos radiologiniuose tyrimuose bei bakteriologinio tuberkuliozės patvirtinimo.

Vertintu laikotarpiu didžioji dalis vaikų buvo gydoma Skyriuje dėl latentinės tuberkuliozės infekcijos ir buvusio kontakto su sergančiais tuberkulioze (atitinkamai 82 proc. ir 94 proc.).

Iš 2016 metais – 2017 metų I pusm. Skyriuje gydytų 326 vaikų daugiausia buvo: 49 buvo iš Varėnos rajono; 30 iš Vilniaus miesto; 22 iš Šalčininkų rajono; po 21 iš Trakų ir Zarasų rajonų, 18 iš Vilniaus rajono, po 14 iš Kauno ir Vilkaviškio rajonų, 13 iš Prienų rajono, 12 iš Molėtų rajono, po 11 iš Pagėgių, Skuodo rajonų ir Druskininkų, 10 iš Ignalinos rajono savivaldybių.

Duomenų analizė sąlygojo prielaidą, jog į Valkininkų „Pušelę“ vaikai galėjo būti nukreipti daugiau dėl socialinių, o ne sveikatos priežiūros paslaugų poreikio, siekiant laikinai išspręsti (reaguoti į) socialines ir kitas problemas.

Remdamasi prielaida, kad sprendžiant tuberkuliozės gydymo organizavimo problemas Lietuvoje vadovaujamosi

PSO rekomendacijomis, STOP tuberkuliozei strategija, Europos asociacijos vaikams ligoninėje chartija, kitais teisės aktais ir dokumentais, įvertindama didesnę vaikų pažeidžiamumą, jautrumą dėl atskyrimo

Kontrolierės nuomone, tuberkuliozės stacionarų tinklo optimizavimo procesas turi būti laipsniškas ir nuoseklus, taip pat šio proceso metu turi būti įvertinti vaikų pacientų srautai ilgalaikėje perspektyvoje bei kiekvienam pacientui garantuojamos kokybiškos, prieinamos ir efektyvios paslaugos.

nuo artimos šeimos ir socialinės aplinkos, vaiko atstovų pagal įstatymą prioritetingą teisę, pareigą ir atsakomybę užtikrinti savo vaikų visapusišką vystymąsi, rūpintis jų sveikata ir kt., Kontrolierė išsakė nuomonę, jog vaikai, kuriems nėra nustatyta stacionaraus gydymo indikacijų, turėtų būti gydomi ambulatorinėmis sąlygomis, užtikrinant reguliarius vizitus pas gydytojus arba jų ar (ir) kitų kompetentingų specialistų lankymąsi vaiko namuose.

Atsižvelgiant į priežastis, dėl kurių vaikai turi didesnę užsikrėtimo tuberkuliozės infekcija, riziką bei aplinkybę, jog dauguma vaikų tuberkuliozės infekciją gauna iš suaugusių asmenų, tyrime buvo atkreiptas dėmesys į tai, jog: institucijos (sveikatos priežiūros įstaigų, Vaiko teisių apsaugos skyrių, seniūnijų ir kt. specialistai) turėtų aktyviai bendradarbiauti; vaiko stacionarus gydymas neturi būti alternatyva kitų būtinų sprendimų priėmimui (pavyzdžiui, vaiko paėmimui iš itin sveikatai pavojingos aplinkos), socialinių paslaugų trūkumo ar pan. problemų sprendimui; vaiko stacionaraus gydymo metu, turėtų būti vertinamas jo atstovų pagal įstatymą įsitraukimas, dalyvavimas gydymo procese ir, esant poreikiui, informuojamas Vaiko teisių apsaugos skyrius.

Kontrolierė iš esmės pritarė tuberkuliozės stacionarų tinklo optimizavimui, tačiau išsakė nuomonę, jog šis procesas privalo būti laipsniškas ir nuoseklus, jog šio proceso metu turi būti įvertinti vaikų pacientų srautai ilgalaikėje perspektyvoje bei jiems garantuojamos kokybiškos, prieinamos ir efektyvios paslaugos. Atkreiptas dėmesys į savalaikio suaugusių tuberkuliozės diagnozavimo, profilaktikos ir efektyvaus gydymo svarbą (suaugusieji, sergantys atvira tuberkuliozės forma, dažniausia tampa pagrindiniu vaikų užkrato tuberkulioze šaltiniu) bei į Užkrečiamųjų ligų ir AIDS centro duomenis, jog 2016 metais užregistruota daugiau vaikų susirgimų tuberkulioze atvejų nei 2015 metais (69 ir 58) bei, jog 2016 metais vaikų sergamumas tuberkulioze didėjo daugelyje regionų.

Tyrimo metu Įstaiga vertino duomenis dėl savivaldybėse organizuojamų DOTS²¹ (tiesiogiai stebimo gydymo) paslaugų, kurie parodė, jog šių paslaugų organizavimas ir teikimas nėra tinkamai užtikrinamas.

²¹ DOTS – ambulatorinis tuberkuliozės gydymo kursas, kurio metu tuberkulioze sergantis pacientas antituberkuliozinius vaistus išgeria stebint asmens sveikatos priežiūros specialistui.

Nuo 2016 m. birželio 1 d. daugiau nei pusė savivaldybių skyrė savo lėšas, įsteigė DOTS kabinetus ir organizavo paslaugų juose teikimą. Kitose savivaldybėse DOTS kabinetai nebuvo įsteigti ar buvo įsteigti, tačiau nefunkcionavo. Kai kurie krašto DOTS kabinetai veikė ir kaip savivaldybių DOTS kabinetai – iškreipiant planuotą DOTS kabinetų sistemą (tinklą), neužtikrinant tinkamo priskirtų funkcijų įgyvendinimo ir kt. Kai kurios savivaldybės nusprendė teikti laikinąsias DOTS paslaugas neįsteigus DOTS kabinetų. Atsižvelgiant į tai, pastebėta, jog savivaldybėse, kuriose formuojasi tokia praktika, susiduriama su (gali kilti) tinkamo pacientų aprūpinimo antituberkulioziniais vaistais problema, o pacientų, sergančių tuberkulioze tinkamas, nemokamas aprūpinimas vaistais yra vienas iš pagrindinių tuberkuliozės gydymo elementų. Paslaugų organizavimo modelis, kai neįsteigus savivaldybės DOTS kabineto DOTS paslaugas teikia šeimos gydytojas, buvo įvertintas kaip keliantis abejonių dėl šių paslaugų prieinamumo, kokybės, gydymo kontrolės.

Kontrolierė nurodė, jog tinkamas laikinųjų DOTS paslaugų organizavimas, teikimas galimas tik savivaldybėse, kuriose įsteigti DOTS kabinetai ir, jog būtina stiprinti ir palaikyti DOTS strategiją, kaip efektyviausią tuberkuliozės kontrolės priemonę. Taip pat tyrimo duomenys, susiję su DOTS paslaugų savivaldybėse organizavimu ir pan., sąlygojo išvadą, jog savivaldybėms trūksta aiškumo ir informacijos, taip pat joms nėra žinoma Sveikatos apsaugos ministerijos nuomonė (pozicija) dėl praktinio Tiesiogiai stebimo trumpo gydymo kurso paslaugų teikimo tvarkos aprašo²² įgyvendinimo.

Įvertindama tai, jog nuo 2017 m. sausio 1 d. galioja imperatyvios nuostatos, pagal kurias savivaldybių institucijos privalo pagal savo kompetenciją planuoti užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės organizacines, teisines ir ekonomines priemones bei užtikrinti jų įgyvendinimą, o dėl užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės valdymo savivaldybėse vykdymo atsakingas savivaldybės administracijos direktorius, Kontrolierė išsakė nuomonę, jog DOTS paslaugų organizavimo ir teikimo procesą sulėtino tiek vėluojanti Europos Sąjungos parama, tiek nenuoseklus teisinis reguliavimas, skirtingai aiškinamos bei praktikoje taikomos teisės normos.

Atlikusi tyrimą Kontrolierė atkreipė Sveikatos apsaugos ministerijos dėmesį į priimtų sprendimų dėl tuberkuliozės profilaktikos gerinimo, diagnostikos ir gydymo organizavimo pertvarkos įgyvendinimo problemas, kylančias dėl teisinio reglamentavimo spragų, neaiškumo ir (ar) neišsamumo bei nepakankamai aktyvios numatytų uždavinių, priemonių, procesų stebėsenos, praktikoje kylančių problemų vertinimo ir sprendimo, taip pat į tęstines tuberkulino mėginių atlikimo problemas dėl vaistinio preparato prieinamumo užtikrinimo. Taip pat Ministerijai buvo pateikti siūlymai dėl galimų pokyčių, tarp jų: skirti didesnę dėmesį ir užtikrinti aktyvesnę Tuberkuliozės profilaktikos, diagnostikos ir gydymo efektyvumo didinimo krypties aprašo ir kitų teisės aktų, skirtų mažinti Lietuvos gyventojų, ypač vaikų, sergamumą ir mirtingumą nuo tuberkuliozės, įgyvendinimo stebėseną bei reagavimą į praktikoje kylančias problemas; svarstyti galimybę tobulinti teisinį reglamentavimą, siekiant užtikrinti vieningos praktikos dėl DOTS paslaugų teikimo formavimąsi.

2.4.2. Diferencijuotų kompleksinės psichiatrinės pagalbos vaikui ir šeimai centrų paslaugos

Vaikų ir paauglių psichikos sveikata yra dalis bendros sveikatos, todėl labai svarbu valstybiniu lygiu dėti visas pastangas, siekiant išsaugoti gerą vaikų psichikos sveikatą. Lietuvos vaikų psichikos išsaugojimo politika ir jos įgyvendinimo mechanizmai turi trūkumų, kuriuos reikia taisyti, siekiant priartinti teikiamų paslaugų kokybę ir kiekybę iki pripažintų tarptautinių standartų.

Siekdama įvertinti psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams plėtros bei prieinamumo pokyčius, įgyvendinus Sveikatos apsaugos ministerijos administruotas 2007–2013 metų Sanglaudos skatinimo veiksmų programos (toliau – Programa) priemonę²³ „Diferencijuotų kompleksinės psichiatrinės

²² Sveikatos apsaugos ministro 2016 m. vasario 12 d. įsakymas Nr. V-237 „Dėl Tiesiogiai stebimo trumpo gydymo kurso paslaugų teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

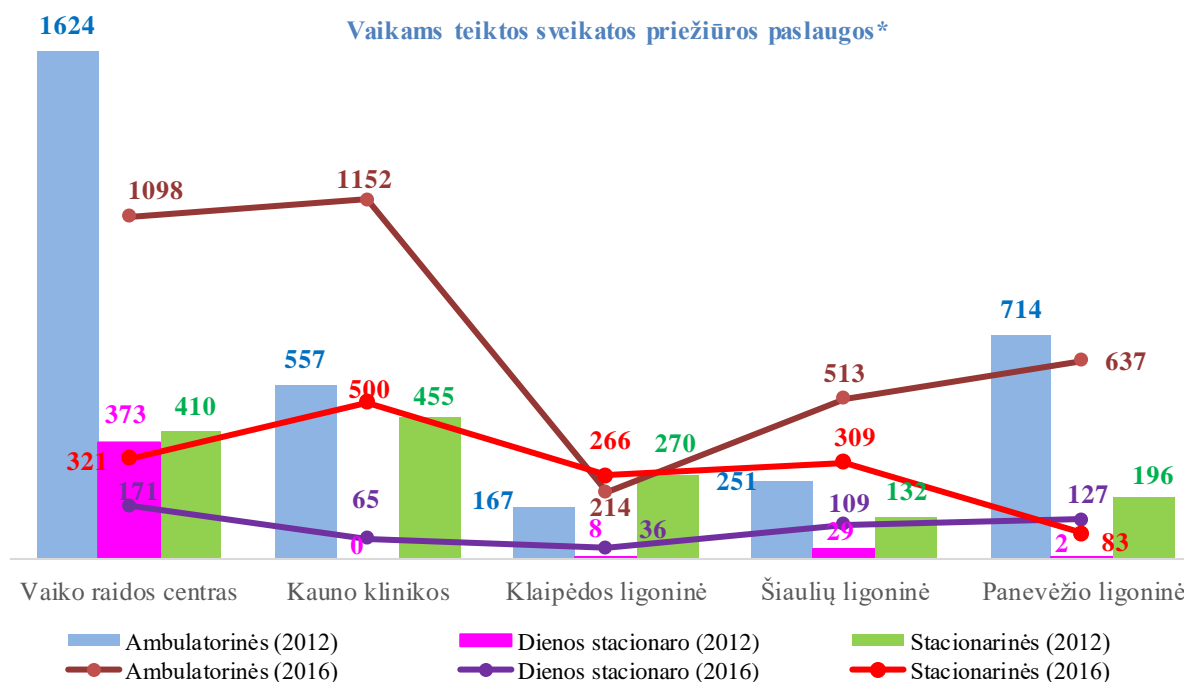
²³ Programos 2 prioriteto „Viešųjų paslaugų kokybė ir prieinamumas: sveikatos, švietimo ir socialinė infrastruktūra“ 1 uždavinio „Teikti kokybiškas ir prieinamas sveikatos priežiūros paslaugas“ įgyvendinimo priemonė VP3-2.1-SAM-05-V „Diferencijuotų kompleksinės psichiatrinės pagalbos vaikui ir šeimai centrų įkūrimas“.

pagalbos vaikui ir šeimai centrų įkūrimas“, pagal kurią viešosios stacionariosios psichiatrijos skyrius turinčios asmens sveikatos priežiūros įstaigos vykdė projektus, Kontrolierė atliko tyrimą²⁴.

Įgyvendinant priemonę, skirtą plėtoti kompleksines vaikų ir paauglių (toliau – vaikų) psichikos sveikatos priežiūros paslaugas (ambulatorines–konsultacines, dienos stacionaro, krizių intervencijos, stacionaro), buvo finansuotas penkių regioninių diferencijuotų kompleksinės psichiatrinės pagalbos vaikui ir šeimai centrų įsteigimas. Projektus įgyvendino penkios asmens sveikatos priežiūros įstaigos.

Tyrimo metu buvo vertinti institucijų pateikti duomenys, taip pat buvo lankytasi visose (penkiose) projektuose įgyvendinuosiose asmens sveikatos priežiūros įstaigose: VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santaros klinikų filialo Vaikų ligoninės Vaiko raidos centre, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Kauno klinikų Vaikų ir paauglių psichiatrijos sektoriuje, VšĮ Respublikinės Klaipėdos ligoninės Vaikų ir paauglių skyriuje, VšĮ Respublikinės Šiaulių ligoninės Vaikų psichiatrijos skyriuje ir VšĮ Respublikinės Panevėžio ligoninės Vaikų ligų skyriuje.

Įgyvendinant Projektą, Centruose prasitoplė psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams spektras – pradėtos teikti vaikų psichiatrijos dienos stacionaro paslaugos. Kai kuriuose Centruose naujai pradėtos teikti stacionarinės paslaugos krizės ištiktiems vaikams – stacionarinės vaikų krizių intervencijos paslaugos. Pritaikyta infrastruktūra bei įsigyta medicininė diagnostikos ir gydymo įranga, kitos priemonės pagerino jau teikiamų psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams kokybę, jų teikimo sąlygas, taip pat sudarė galimybes teikti naujas ambulatorines (dienos stacionaro) ir stacionarines (krizių intervencijos) paslaugas vaikams. Pasiiekti kokybiniai ir kiekybiniai psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams pokyčiai, pagerintas paslaugų prieinamumas psichikos sveikatos sutrikimų turintiems vaikams ir jų šeimoms.

* ambulatorinės, dienos stacionaro, vaikų ir paauglių psichiatrijos stacionarinės paslaugos VšĮ VUL Santaros klinikų filialo Vaikų ligoninės Vaiko raidos centre, LSMU Kauno klinikose, VšĮ Respublikinėje Klaipėdos ligoninėje, VšĮ Respublikinėje Šiaulių ligoninėje, VšĮ Respublikinėje Panevėžio ligoninėje.

Įgyvendinus psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams prieinamumą pagerinusius pokyčius, visgi išliko problemų, ribojančių savalaikį šių paslaugų gavimą. Nustatyta, jog Centruose išlieka paslaugų prieinamumo problema – tiek ambulatorinėms, tiek stacionarinėms paslaugoms teikti susidaro eilės nuo

²⁴ Vaiko teisių apsaugos kontrolierės 2017 m. rugpjūčio 1 d. Nr. (6.7-2016-44)PR-133 „Dėl diferencijuotų kompleksinės psichiatrinės pagalbos vaikui ir šeimai centrų teikiamų paslaugų prieinamumo“. Prieiga per internetą: <http://www.vtaki.lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>.

kelių savaičių iki kelių mėnesių (Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje). Pastebėta, kad šią problemą galimai sukuria didelis specializuotų paslaugų poreikis, žmogiškųjų išteklių (vaikų ir paauglių psichiatrų) trūkumas bei tinkamo paslaugų finansavimo problemos (paslaugos įkainio ir riboto psichikos sveikatos paslaugų vaikams teikimo masto, sudarant sutartis su teritorinėmis ligoninių kasomis).

Tyrimo metu atkreiptas dėmesys, jog ne visuose įkurtuose kompleksinės psichiatrinės pagalbos vaikui ir šeimai centruose gydomi visi vaikų psichikos sutrikimai pagal TLK–10 AM sisteminių ligų sąrašą, todėl vieno regiono pacientai, turintys kitų (centre negydomų) sutrikimų, privalo vykti į kitą regioną ir jame gauti psichikos sveikatos priežiūros paslaugas. Tai leido manyti, jog teikiamų psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams apimčių skirtumai sudaro didesnius pacientų srautus kituose regionuose ir apriboja paslaugų gavimo galimybes kelių regionų vaikams. Tai taip pat leido manyti, jog ambulatorinių paslaugų trūkumas pirminės psichikos sveikatos priežiūros paslaugas teikiančiuose centruose turi įtakos didesniai pacientų srautui kompleksinės pagalbos centruose.

Apibendrinant atkreiptas dėmesys, jog susiformuojantys (egzistuojantys) regioniniai paslaugų teikimo netolygumai tik dar labiau didina paslaugų prieinamumo problemą, vėlina pagalbą vaikui ir atitinkamai daro tiesioginę įtaką jo psichinei sveikatai. Neatmestina, jog įsisenėjusios žmogiškųjų išteklių trūkumo problemos rajonuose, mažinančios galimybes vaikams gauti paslaugas arčiausiai jų gyvenamosios vietos, gali įtakoti šeimų (vaikų) sprendimus atsisakyti šios paslaugos.

Įgyvendinant Projektą, mobiliųjų konsultacinių paslaugų teikimui Centruose buvo numatytas transporto priemonių įsigijimas. Paašškėjo, jog Centrai įsigijo transporto priemones, tačiau stokodami žmogiškųjų išteklių, patalpų, taip pat dėl per mažo paslaugos įkainio ir kitų priežasčių, šios paslaugos neteikia.

Sistemiškai sprendžiant savalaikio psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams prieinamumo kompleksinės pagalbos centruose užtikrinimo klausimus, pirmiausia būtina išspręsti ambulatorinės pirminės pagalbos (nors būtina plėsti vaikų dienos stacionaro paslaugų apimtį), esančios arčiausiai paciento gyvenamosios vietos, prieinamumo problemą – užtikrinti mobiliųjų konsultacinių paslaugų teikimą, ieškoti kitų galimų paslaugų teikimo formų ir būdų. Atsižvelgiant į tai, kad itin didelę įtaką psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams prieinamumo problemos ilgaamžiškumui turi specialistų – vaikų ir paauglių psichiatrų – trūkumas, būtina ieškoti kitų paslaugų teikimo būdų ir formų, siekiant užtikrinti reikiamą pagalbą vaikams ir jų šeimoms – svarstyti mobiliųjų konsultacinių paslaugų, telemedicinos (konsultacijų) šeimos gydytojams ir specialistams paslaugų teikimą, plėsti vaikų dienos stacionaro paslaugų apimtį.

Atlikusi tyrimą, Kontrolierė siūlė Sveikatos apsaugos ministerijai iš esmės spręsti psichikos sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo gerinimo klausimus, užtikrinti Psichikos sveikatos strategijos įgyvendinimo ir savizudybių prevencijos veiksmų plano 2016–2020 metams bei kitų teisės aktų, reglamentuojančių psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams ir paaugliams teikimą, įgyvendinimą. Taip pat Ministerijai pasiūlyta apsvarstyti klausimus dėl ambulatorinių konsultacinių, vaikų psichiatrijos dienos stacionaro paslaugų plėtros ir kitų vaikų gydytojų psichiatrų konsultacinių paslaugų teikimo formų šeimos gydytojams ir kitiems specialistams įdiegimo; svarstyti psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams įkainių didinimo klausimą.

Sveikatos apsaugos ministerija informavo, jog sudaryta darbo grupė persvarstys vaikų ir paauglių psichiatrijos ambulatorinių ir stacionarinių paslaugų, dienos stacionaro bei krizių intervencijos paslaugų teikimo sąlygas, apimtį, kainas ir kt., bei parengs naują vaikų ir paauglių psichiatrijos ir psichoterapijos paslaugų teikimo reikalavimų projektą.

2.4.3. Vaikų gydymo onkohematologijos centre organizavimas

Kontrolierė, reaguodama į pavišintą informaciją, domėjosi VšĮ VUL Santariškių klinikų filialo Vaikų ligoninės Vaikų onkohematologijos centre (toliau – VOC) kilusių vaikų gydymo problemų sprendimu. Skelbta, jog panaikinus tvarką, pagal kurią medikamentai suaugusiųjų ir vaikų

onkologinėms ligoms gydyti buvo perkami centralizuotai, sveikatos priežiūros įstaigos pačios privalo pasirūpinti jų įsigijimu. Lėšos medikamentų įsigijimui skiriamos kartu su finansavimu, tačiau dėl mažų sveikatos priežiūros paslaugų įkainių, ilgos vaikų gydymo trukmės, papildomai teikiamų procedūrų ir pan., įstaigų išlaidos yra didesnės nei gaunamas finansavimas. Dėl didėjančio lėšų trūkumo, VOC taupoma tyrimų, medicininių priemonių vaikams sąskaita, trūksta lėšų gydymui.

Paaikėjo, jog 2013 metais nauja redakcija buvo išdėstyta Ligų, vaistinių preparatų ir medicinos pagalbos priemonių įrašymo į kompensavimo sąrašus ir jų keitimo tvarkos aprašas²⁵. Atsižvelgiant į tai, buvo peržiūrėtas Centralizuotai apmokamų vaistinių preparatų ir medicinos pagalbos priemonių sąrašas. Siekiant užtikrinti pacientų gydymą, 2014 metais asmens sveikatos priežiūros įstaigoms, anksčiau gavusioms Valstybinės ligonių kasos prie Sveikatos apsaugos ministerijos nupirktus vaistinius preparatus onkohematologinėms ligoms gydyti, per teritorines ligonių kasas buvo skirtos tikslinės lėšos šiems vaistiniams preparatams įsigyti (įstaigos gavo lėšų sumą, prilygstančią iki tol centralizuotai pirktų ir joms teiktų vaistinių preparatų vertei). Taip pat kai kurių stacionariniame gydyme skirtų vaistinių preparatų (įskaitant skirtus vaikų onkohematologinėms ligoms gydyti) įsigijimo išlaidos gali būti kompensuojamos pagal Centralizuotai apmokamų vaistinių preparatų ir medicinos pagalbos priemonių sąrašą. Vaistinio preparato registruotojas (jo atstovas), asmens sveikatos priežiūros įstaiga, vaistinių preparatų didmeninio platinimo licencijos turėtojas gali teikti Sveikatos apsaugos ministerijos Ligų, vaistinių preparatų ir medicinos pagalbos priemonių kompensavimo komisijai paraišką įrašyti vaistinių preparatą į atitinkamą sąrašą.

Nuo 2017 m. sausio 1 d. įsigaliojus naujiems teisės aktų pakeitimams, suma, mokama už vaikų hematologinių ir solidinių navikų gydymą, turėjo didėti apie 25 procentus. Teritorinės ligonių kasos sudaro sutartį su asmens sveikatos priežiūros įstaiga (ne su jos skyriais, klinika). Kadangi 2014–2015 metais Santariškių klinikos dirbo nenuostolingai (pagrindinės veiklos finansinis rezultatas buvo teigiamas), todėl privalo užtikrinti, jog onkohematologinėmis ligomis sergantiems vaikams laiku būtų suteikiamos kvalifikuotos sveikatos priežiūros paslaugos.

Sprendžiant susidariusią situaciją bei įsigaliojus teisės aktų pakeitimams dėl vaistų, skirtų vaikų onkologinėms ligoms gydyti, buvo pagerintas specifinių, brangiai kainuojančių sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo mechanizmas.

2.4.4. Vaikų profilaktinių skiepimų kalendoriaus plėtra

Ataskaitiniu laikotarpiu Kontrolierė kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją, prašydama svarstyti sprendimų, gerinančių vaikų skiepimo nuo B tipo meningokokinės infekcijos prieinamumą, priėmimo galimybes.

Pagal Nacionalinės imunoprofilaktikos 2014–2018 metų programos priemonių planą²⁶, tik esant finansinėms galimybėms, jei Privalomojo sveikatos draudimo fondo (PSDF) biudžetui bus skirti valstybės biudžeto asignavimai, skiepimas B tipo meningokokinės infekcijos konjuguota vakcina 2017–2018 metų laikotarpiu bus įtrauktas į Vaikų profilaktinių skiepimų kalendorių.

Jungtinių Tautų Pasaulio sveikatos organizacija Sveikatos apsaugos ministerijos prašymu organizavo ekspertų misiją Lietuvoje, kurios metu siekta atlikti B tipo meningokokinės infekcijos įtraukimo į skiepų kalendorių matematinį modeliavimą, įvertinant ir ekonominį naudingumą. Remiantis ekspertų pateiktais rezultatais, B tipo meningokokinės infekcijos vakcina 2018 metais buvo įtraukta į Vaikų profilaktinių skiepimų kalendorių ir nuo 2018 m. liepos 1 d. trimis etapais bus pradėti vaikų skiepėjimai nuo B tipo meningokokinės infekcijos.

²⁵ Sveikatos apsaugos ministro 2002 m. balandžio 5 d. įsakymas Nr. 159 „Dėl Ligų, vaistinių preparatų ir medicinos pagalbos priemonių įrašymo į kompensavimo sąrašus ir jų keitimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Apraše nustatyta, kad į šį sąrašą gali būti įtraukiami tik brangūs, stacionare naudojami ir didelę terapinę vertę turintys vaistiniai preparatai.

²⁶ Sveikatos apsaugos ministro 2014 m. spalio 3 d. įsakymas Nr. V-8 „Dėl Nacionalinės imunoprofilaktikos 2014–2018 metų programos patvirtinimo“.

2.4.5. Vaikų dalyvavimo biomediciniuose tyrimuose aspektai

Seimas 2017 metais svarstė Biomediciniųjų tyrimo etikos įstatymo ir susijusių įstatymų pakeitimų projektus.

Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (ES) Nr. 536/2014 dėl žmonėms skirtų vaistų klinikinių tyrimų, kuriuo panaikinama Direktyva 2001/20/EB, įtvirtinta, jog tyrėjas paiso aiškaus nepilnamečio, kuris gali turėti savo nuomonę ir įvertinti atitinkamą informaciją, pageidavimo atsisakyti dalyvauti klinikiniam tyrimui arba pasitraukti iš jo bet kuriuo metu.

Atsižvelgdama į vaiko nuomonės dėl (ne)dalyvavimo biomediciniame tyrimo svarbą, Kontrolierė atkreipė Seimo Sveikatos reikalų komiteto dėmesį į pasikeitusį teisinį reglamentavimą – Civilinio kodekso pakeitimus, kuriuose numatyta, jog, jeigu priimant su nepilnamečiu vaiku susijusius sprendimus, kyla vaiko ir jo tėvų (globėjo) interesų konfliktas arba vaiko tėvų tarpusavio interesų konfliktas, teismas *ex officio* arba bet kurio iš vaiko tėvų (globėjo) ar valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos prašymu gali skirti *ad hoc* globėją, kuris atstovautų vaikui sprendžiant konkretų ginčą <...>. Taip pat buvo paminėta, jog nurodytos nuostatos turėtų būti taikomos ir kilus vaiko ir jo atstovų pagal įstatymą ar vaiko atstovų pagal įstatymą tarpusavio ginčui dėl vaiko dalyvavimo biomediciniame tyrimo arba pasitraukimo iš jo. Siekiant teisinio reglamentavimo aiškumo ir teisės normų praktinio taikymo nuoseklumo, pasiūlyta tikslinti projekto nuostatas dėl sprendimų priėmimo procedūrų vaikui atsisiųsi dalyvauti biomediciniame tyrimo ar išsakyti norą iš jo pasitraukti.

2.4. Vaiko teisė į tobuliausias sveikatos sistemos paslaugas

PASIŪLYMAI:

1. Vykdyti teisės aktų, skirtų mažinti gyventojų (suaugusių, vaikų) sergamumą ir mirtingumą nuo tuberkuliozės, igyvendinimo bei sergamumo (ypač vaikų) tuberkuliozės pokyčių stebėseną, aktyviai reaguoti į kylantį teisės aktų tobulinimo ar pokyčių praktikoje poreikį. Užtikrinti kokybišką DOTS (tiesiogiai stebimo gydymo) paslaugų vaikams teikimą.
2. Iš esmės spręsti vaikų ir paauglių psichiatrijos paslaugų (ambulatorinių, stacionarinių, dienos stacionaro, krizių intervencijos) teikimo sąlygų, apimčių, paslaugų įkainių ir kitus psichikos sveikatos paslaugų prieinamumą gerinančius klausimus.
3. Didinti tėvų ir visuomenės informuotumą apie skiepų naudą (suteikiant informaciją apie vakcinas, jomis valdomas ligas ir jų (pa)plitimą, atliktus mokslinius tyrimus).

2.5. Vaiko teisė sveikai vystytis

2.5.1. Vaikų maitinimo organizavimas ugdymo ir globos įstaigose

Ataskaitiniu laikotarpiu Kontrolierė teikė nuomonę Sveikatos apsaugos ministerijai dėl inicijuotų teisinio reglamentavimo pakeitimų, susijusių su maitinimo organizavimu ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo mokyklose bei vaikų socialinės globos įstaigose.

Akcentuota, kad Maitinimo organizavimo ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokyklose ir vaikų socialinės globos įstaigose tvarkos aprašo tikslas – užtikrinti sveikatai palankią vaikų mitybą, maisto

saugą ir geriausią kokybę, todėl tiek mokyklose, tiek vaikų socialinės globos įstaigose turi būti vienodos vaikų maitinimui draudžiamos tiekti produktų grupės. Projekte buvo planuojama vaikų maitinimui mokyklose ir vaikų poilsio stovyklose numatyti platesnį draudžiamų tiekti maisto produktų sąrašą, nei vaikų socialinės globos įstaigoms.

Vertinant projektą, atkreiptas dėmesys į siūlomo (Maitinimo organizavimo ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokyklose ir vaikų socialinės globos įstaigose tvarkos aprašo projekto) ir galiojančio (Lietuvos higienos normoje HN75:2016 „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“) teisinio reglamentavimo nenuoseklumą ir atsirandančius prieštaravimus dėl vaikų maitinimo organizavimo laiko.

2.5.2. Saugi aplinka žaisti

Sveikatos apsaugos ministerijai buvo pateikti pasiūlymai dėl Lietuvos higienos normos HN 131:2015 „Vaikų žaidimų aikštelės ir patalpos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ pakeitimų projekto tobulinimo.

Ministerija siūlė pakeisti minėtą higienos normą – atsisakyti eksploatacinės apžiūros ir pagrindinės metinės kontrolės atlikimo vaikų žaidimo aikštelėse, kuriose įrengtos tik smėlio dėžės, kadangi pagrindinė rizika susijusi su smėlio dėžių naudojimu kyla dėl smėlio užteršimo ir gali būti įvertinta įprastinės apžiūros metu.

Vaikams žaisti bei sportuoti skirtos vietos turi būti saugios, įrengtos taip, kad vaikai jose būtų apsaugoti nuo įvairių jų sveikatai kylančių grėsmių.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos vadovas

Kontrolierė nepritarė siūlymui, kaip neatitinkančiam geriausių vaiko interesų pirmenybės principo bei vaiko teisės žaisti kokybiškai ir naudotis saugiais įrenginiais nuostatoms, tačiau neprieštaravo projekto rengėjų nuomonei, kad pagrindinė rizika, susijusi su vaikų saugumo užtikrinimu jiems žaidžiant smėlio dėžėse, yra galimas smėlio užterštumas (vertinant smėlio dėžę kaip vaikų žaidimo įrenginį, esantį vaikų žaidimo aikštelėje).

Pagal galiojančią teisinį reglamentavimą, smėlis žaidimų aikštelėse įrengtose smėlio dėžėse keičiamas ar atnaujinamas kiekvieną pavasarį ir pagal epidemiologines reikmes, esant užteršimui šiukšlėmis arba kitomis priemonėmis, smėlyje neturi būti askaridžių, plaukagalvių, toksakorų echinokokų ir kitų helmintų kiaušinių. Higienos normoje nėra numatyta, kad smėlio dėžės turi būti pripildomos smėliu tik atlikus smėlio parazitologinį tyrimą.

Vaiko teisė žaisti vadinama „užmirštąja teise“ – galbūt todėl, kad suaugusiems tai atrodo labiau prabanga, o ne gyvenimo būtinybė, nes vaikai visada suranda būdų ir priemonių žaisti netgi pačiomis sunkiausiomis aplinkybėmis.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos vadovas

Atsižvelgdama į tai, kad smėlio dėžių (kaip vaikų žaidimo aikštelių įrenginių) saugumui didžiausią reikšmę turi jose esančio smėlio saugumo užtikrinimas, Kontrolierė pasiūlė papildyti higienos normą reikalavimu dėl vaikų žaidimo aikštelėse esančių smėlio dėžių pripildymo smėliu, kuris būtų patikrintas parazitologiniu tyrimu. Pažymėta, kad toks reikalavimas yra įtvirtintas Lietuvos higienos normoje HN 75:2016 „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“.

2.5.3. Vaikų miego ikimokyklinio ugdymo įstaigose klausimai

Atsižvelgiant į keliamus klausimus dėl vaikų miego privalomumo ir jo organizavimo ikimokyklinio ugdymo įstaigose, Kontrolierė aiškinosi jų sprendimo praktiką ikimokyklinio ugdymo įstaigų ankstyvojo amžiaus grupėse (1–3 metų vaikai).

Įvertinus galiojančią teisinį reglamentavimą, padaryta išvada, jog nėra nustatytas privalomas reikalavimas dėl vaikų miego dieną, tačiau reikalaujama vaikams, kuriems yra poreikis pamiegoti dieną, sudaryti

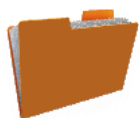

atitinkamas sąlygas. Nuostatos dėl dienos miego vaikams organizavimo ikimokyklinio ugdymo įstaigose neturi būti suprantamos, aiškinamos kaip prievolė, neišvengiamas privalomumas. Visuomenės sveikatos saugos reikalavimuose²⁷ numatyta, jog, jei vaikų pagal ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programas ugdymas vykdomas ilgiau nei 4 val., turi būti organizuojamas vaikų maitinimas ir poilsis tam skirtose patalpose ir (ar) pritaikytose erdvėse, o kiekvienai vaikų ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo grupei, kurioje ugdomi vienerių metų amžiaus ir vyresni vaikai, turi būti įrengtos žaidimų – miegamojo / poilsio patalpos / erdvės. Švietimo teikėjas, organizuodamas vaikų poilsį turi atsižvelgti į vaikų amžių, fiziologinius poreikius, sveikatos būklę.

Kiekvieno žmogaus ir vaiko poreikis miegui (kaip ir atsisakymas miegoti dieną) yra labai individualus. Miego trukmė yra dažniausiai nagrinėjama tema sveikatos požiūriu. Specialistai pažymėjo, jog moksliniais tyrimais įrodyta ypatinga miego svarba sveiko vaiko vystymuisi, įtaka jo fizinei ir psichinei sveikatai, įskaitant elgesį, dėmesingumą, emocinę reguliaciją ir raidos ypatumus. Yra duomenų, kad apie 25–50 proc. ikimokyklinio amžiaus vaikų miega nepakankamai. Nepakankama miego trukmė gali sietis su blogesne vaiko sveikata ir kitais sutrikimais. Ankstyvoje vaikystėje suformuojami miego įpročiai labai svarbūs ir vėlesniems miego ypatumams. Atsižvelgiant į miego ir rekomenduojamos jo trukmės vaikui reikšmę, svarstyta, jog miegas dienos metu ankstyvo ikimokyklinio amžiaus vaikams yra pageidautinas. Ikimokyklinio ugdymo įstaigose organizuojamas poilsis dienos metu suprantamas kaip vaiko teisė į poilsį, jo poreikius atitinkančių sąlygų užtikrinimas.

Apibendrinusi nagrinėtas aplinkybes, Kontrolierė nurodė, jog vaikų miego dienos metu ikimokyklinio ugdymo įstaigose reglamentavimas yra pakankamas. Praktikoje kylantys klausimai gali būti sprendžiami bendradarbiaujant ir bendradarbiaujant tėvams ir ikimokyklinio ugdymo įstaigai. Kontrolierės nuomone, vaikams, kurie atsisako siūlomo poilsio ar neužmiega dienos metu, ikimokyklinio ugdymo įstaiga, bendradarbiaudama su vaiko tėvais bei įvertinusi visas konkrečiu atveju aktualias aplinkybes, pagal turimus išteklius, turėtų sudaryti galimybes saugiai užsiimti kita veikla.

2.5. Vaiko teisė sveikai vystytis

PASIŪLYMAI:

1. Užtikrinti vienodai visavertį ir saugų vaikų maitinimą darželiuose, mokyklose, vaikų globos įstaigose ir vaikų vasaros poilsio stovyklose, taip pat skatinti mokyklose dirbančius visuomenės sveikatos specialistus, mokinius ir jų tėvus, aktyviai dalyvauti vaikų maitinimo organizavimo kontrolės procese, siekiant, kad vaikai valgytų saugų ir kokybišką maistą.
2. Plėtoti ilgalaikes priemones vaikų sveikos mitybos įpročių ugdymui, didinant informacijos apie sveiką mitybą sklaidą ir prieinamumą vaikams ir jų tėvams.
3. Užtikrinti vaikams saugias sąlygas žaisti jiems pritaikytose vaikų žaidimo aikštelėse.

2.6. Vaiko, turinčio negalią, teisė į visavertį gyvenimą

2.6.1. Paslaugų teikimas vaikams su negalia

²⁷ Sveikatos apsaugos ministro 2010 m. balandžio 22 d. įsakymas Nr. V-313 „Dėl Lietuvos higienos normos HN75:2016 „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo“.

Kontrolierė, ne vienerius metus nagrinėdama pagalbos vaikui su negalia ir jo šeimai teikimo klausimus, atsižvelgdama į skunduose, asmenis su negalia atstovaujančių organizacijų kreipimuose bei visuomenės informavimo priemonėse nurodomas problemas, ne kartą atkreipė kompetentingų institucijų dėmesį į paslaugų šeimoms, auginančioms vaikus su negalia, infrastruktūros plėtros poreikį savivaldybėse.

Pastaraisiais metais stebima paslaugų vaikams su negalia spektro plėtra, tačiau esamos paslaugos nesudaro prielaidų skirti deramą dėmesį kiekvieno vaiko su negalia situacijos individualizavimui bei konkretaus vaiko poreikius atitinkančių savalaikių sprendimų priėmimui. Praktikoje gana dažnai apsiribojama tik bendrųjų socialinių paslaugų teikimu, tačiau nėra teikiamos paslaugos, kurių pageidauja šeima ar, kurios yra reikalingos pagal šeimos poreikius. Trūksta bendruomeninių paslaugų vaikams, pavyzdžiui, dienos centrų vaikams su negalia, o esami bendrieji vaikų dienos centrai nėra pasiruošę priimti šių vaikų. Skunduose Kontrolierei gana dažnai nurodomos problemos, kylančios dėl nepatenkinamų neįgaliųjų (specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų) ugdymosi galimybių bendrojo ugdymo mokyklose. Vaiko teisė į kokybišką įtraukį švietimą nėra tinkamai įgyvendinama dėl ribotų galimybių rinktis ugdymo įstaigą, švietimo pagalbos bei jos kokybės trūkumų (švietimo pagalbos specialistų trūkumas, didelis jų darbo krūvis, nepakankama kompetencija), aplinkos nepritaikymo, nepakankamo įvairių sričių specialistų bendradarbiavimo, kt.

Praktikoje dažnai pastebima, kad savivaldybėse trūksta pagalbos vaikui su negalia ir jo šeimai

„negalią turinčių integracijos į visuomenę programos ir projektai kol kas tėra teorinės, sveikųjų sąžinei nuraminti skirtos deklaracijos“

Iš skundo

koordinavimo, o nesant skyriaus, kuriam būtų pavesta kompleksiskai kuruoti ir koordinuoti su neįgaliaisiais asmenimis susijusius klausimus, ne visada užtikrinamas aktyvus, būtinas bei tinkamas apimties bendradarbiavimas ir susižinojimas tarp atskirų sričių specialistų (socialinių paslaugų, švietimo, vaiko teisių apsaugos). Įstaigoje nagrinėtų atvejų analizė sudaro prielaidas tvirtinti, jog

trūksta valstybės, savivaldybės institucijų ir įstaigų bendradarbiavimo, sprendžiant neįgaliesiems svarbius klausimus.

Taip pat pastebima praktika, jog socialinės paslaugos ir pagalba pradedama teikti tik įrašius šeimą į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, sąrašą. Socialinių paslaugų spektrą reglamentuojantys teisės aktai numato, kad tiek bendrosios, tiek specialiosios socialinės paslaugos gali būti teikiamos ne tik socialinės rizikos šeimoms, bet ir suaugusiems asmenims su negalia ir jų šeimoms, vaikams su negalia ir jų šeimoms ar kitiems asmenims. Konkrečių atvejų tyrimai parodė, kad išbraukus šeimas, auginančias vaikus su negalia, iš socialinės rizikos šeimų apskaitos, šeimų situacija toliau nebuvo domimasi, šeimos nebuvo įtraukiamos į socialinės rehabilitacijos paslaugų bendruomenėje projektus, joms nesūdomos tėvystės įgūdžių ugdymo paslaugos ir kt. Kontrolierės nuomone, sprendimas dėl šeimos, auginančios vaikus (tėvai ir (ar) vaikai neįgalūs), išbraukimas iš socialinės rizikos šeimų apskaitos neturi būti pagrindu, sąlyga, dėl kurios šeima (vaikas) „iškrenta“ iš paslaugų sferos.

Praktinė veikla patvirtina, jog yra gajos negatyvios visuomenės narių nuostatos vaikų su negalia atžvilgiu – bendruomenės nėra pasirėngusios priimti šiuos vaikus tiek švietimo, tiek gyvenimo bendruomenėje srityje.

Siekiant visapusiškos neįgaliųjų vaikų integracijos į visuomenę, turi būti plėtojama pagalbos ir paramos šeimai sistema savivaldybėse, plečiamas paslaugų spektras, kartu stiprinant tėvystės įgūdžius, sudarant galimybę tėvams auginti savo vaikus, juos prižiūrėti ir jai rūpintis (pasirūpinti).

Ataskaitiniais metais Įstaigos atstovas dalyvavo Seimo organizuotoje konferencijoje–diskusijoje „Neįgaliųjų teisių konvencija: kas nauja praėjus metams po Neįgaliųjų teisių komiteto pateiktų rekomendacijų Lietuvai“. Konferencijos metu buvo akcentuota įtraukiojo švietimo svarba bei esminės problemos, trukdančios pasiekti pozityvius rezultatus: negatyvus visuomenės požiūris įtraukį švietimą; pedagogų kompetencijos ir švietimo pagalbos teikimo (specialistų trūkumo) problemos; pagalbos, paslaugų vaikui ir jo šeimai trūkumas.

2.6.2. Paslaugų bei pagalbos kokybė „specializuotoje“ socialinėje globos įstaigoje

Kontrolierė atliko ne vieną tyrimą dėl vaikų teisių užtikrinimo socialinės globos įstaigose, tačiau dėl nepakankamų pokyčių ir nustatytų trūkumų tęstinumo, pakartotinių skundų ir kitų pranešimų apie vaiko teisių pažeidimus buvo atkreiptas dėmesys į nesikeičiančią situaciją, problemų sistemiskumą ir tęstinumą Vilijampolės socialinės globos namuose (toliau – Vilijampolės SGN, globos namai), kurios steigėju yra Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

Tyrimai parodė, kad net specializuota įstaiga neužtikrina deklaruojamų ir teisės aktuose nustatytų, kokybiškų paslaugų vaikams turintiems negalią teikimo.

Vilijampolės SGN veikla, galima teigti, yra nuolat (reguliariai) tikrinama ir vertinama kompetentingų institucijų ir kiekvieno tikrinimo metu nustatomi veiklos trūkumai, vaiko teisių pažeidimai.

Kontrolierė, neneigdama tam tikrų teigiamų pokyčių, paskutinio Įstaigoje atlikto tyrimo metu konstatavo, kad iš esmės nuo 2013 metų globos namuose išlieka tapačios problemos, nustatomi tie patys trūkumai – nepakankamai užtikrinama saugi ir stabili aplinka (patalpos neatitinka nustatytų reikalavimų), nepakankama darbuotojų kvalifikacija, darbuotojų veiksmai neprofesionalūs ir kt.

Tyrimo metu nustatyta, kad: globos namuose trūksta personalo, kuris užtikrintų kokybišką paslaugų vaikams teikimą ir jų saugumą; neužtikrinamas komandinis darbas; darbuotojai netinkamai vykdo savo pareigas, netinkamai organizuoja vaikų priežiūrą bei neskiria reikiamo dėmesio vaikų saugumui (nustatyti vaikų savavališko pasišalinimo faktai; vaikų alkoholio ir tabako gaminių vartojimo atvejai; smurto prieš vaikus (vaikų tarpe) atvejai; nepranešimo kompetentingoms institucijoms apie incidentus atvejai; kt.).

Taip pat vertinant situaciją paaiškėjo, kad Vilijampolės SGN globojamiems vaikams, nebuvo užtikrinama teisė į mokslą; vaikams, lankantiems bendrojo ugdymo mokyklas, nebuvo teikiama reikalinga švietimo pagalba arba ji buvo teikiama ne visa apimtimi (šie pažeidimai buvo pašalinti tik atlikus pakartotinį tyrimą).

Kontrolierė, atsižvelgdama į ankstesniuose tyrimuose²⁸ dėl situacijose Vilijampolės SGN nustatytas aplinkybes ir padarytas išvadas, kitų institucijų atliktų patikrų rezultatus, konstatavo, jog globos namuose nustatytų problemų sprendimas bei veiklos trūkumų šalinimas buvo tik epizodinis, galimai imituojamas, neleidžiantis pasiekti nuoseklių, ilgalaikių, teigiamų pokyčių.

Taip pat Kontrolierė išsakė abejonę, jog įstaiga gali užtikrinti tinkamą tikslų, uždavinių įgyvendinimą, funkcijų vykdymą²⁹ (teikti socialinę globą, užtikrinančią globos namų gyventojų įvairiapusiškus poreikius ir jų geriausius interesus; tenkinti psichologines, socialines, kultūrinės ir dvasines kiekvieno globos namų gyventojų reikmes; kt.) bei vykdyti globėjų funkcijas, teises ir pareigas.

Kontrolierė kritiškai įvertino tiek Vilijampolės SGN vadovų veiksmus (tiek buvę, tiek esami įstaigos vadovai, pagal konkrečias sąlygas ir aplinkybes, galimai nesiėmė visų būtinų priemonių problemoms spręsti, trūkumams, neigiamiems padariniams pašalinti), tiek globos namų steigėjo – Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos veiksmus (tyrimo metu negauta duomenų, kad steigėjas būtų iniciavęs ir (ar) svarstęs globos namų vadovų veiksmus, nors buvo informuotas apie įstaigos veiklos trūkumus).

Institucijos, kuriose gyvena vaikas su negalia, turi atitikti nustatytus standartus ir ypatingą dėmesį skirti saugumui, apsaugai bei vaiko priežiūrai ir šis dėmesys neturi būti nusvertas kitų poreikių ir aplinkybių, pavyzdžiui, biudžeto lėšų skirstymo.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 9

²⁸ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pažymos: 2015 m. gegužės 18 d. Nr. (6.1.-2014-276/309/6.7.-2015-2)PR-72) ir 2017 m. rugpjūčio 29 d. Nr. (6.7.-2017-9)PR-154.

²⁹ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2010 m. birželio 22 d. įsakymas Nr. A1-280 „Dėl Vilijampolės socialinės globos namų nuostatų patvirtinimo“.

Valstybės skatinamos imtis priemonių užkirsti kelią smurtui prieš vaikus su negalia, tarp jų – užtikrinti, kad institucijose, prižiūrinčiose vaikus su negalia, dirbtų kvalifikuoti specialistai; būtų sukurti efektyviai veikiantys skundų ir institucijų priežiūros mechanizmai; kt.

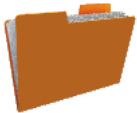
Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 9

Ministerijai buvo rekomenduota imtis neatidėliotinių veiksmų ir esminių priemonių, siekiant užkirsti kelią tolesnio piktnaudžiavimo (nepriežiūros, smurto ir pan.) atvejams bei vaiko teisių pažeidimams, t. y. svarstyti klausimą dėl tolesnės juridinio asmens – Viljampolės SGN veiklos (susijusios su vaikais).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, įgyvendindama Kontrolierės rekomendaciją, informavo apie pokyčius Viljampolės SGN bei nurodė, kad įstaigos vadovas patvirtino pertvarkos

planą, kurį pateikus Ministerijai buvo nuspręsta jį papildyti, orientuojantis į paslaugų infrastruktūros plėtrą Kauno mieste bei kitose Kauno regiono savivaldybėse ir kt., taip pat numatyta nedelsiant įgyvendinti Viljampolės SGN pertvarką.

2.6. Vaiko, turinčio negalią, teisė į visavertį gyvenimą

PASIŪLYMAI:

1. Plėtoti pagalbos ir paramos vaikui su negalia ir jį auginančiai šeimai sistemą savivaldybėse, gerinti kokybiškų švietimo, sveikatos priežiūros ir kitų paslaugų infrastruktūrą bei užtikrinti jų prieinamumą, siekiant visapusiškos neigalių vaikų integracijos į visuomenę.

2.7. Vaiko teisė į švietimą

2.7.1. Kokybiško vaikų ugdymo užtikrinimas

2017 metais Kontrolierė daug kartų (žodžiu ir raštu) išreiškė tvirtą nepritarimą Vilniaus miesto savivaldybės siekiui didinti vaikų skaičių ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo grupėse (sudarius sąlygas ikimokyklinio ugdymo grupėje dirbti dviem pedagogams), tokiu būdu mėginant išspręsti ilgametę nepatenkinamo ikimokyklinio ugdymo vietų poreikio Vilniaus mieste problemą.

Kontrolierė akcentavo, kad:

- padidinus vaikų skaičių grupėse bus pablogintos vaikų ugdymosi sąlygos, nes didelis vaikų skaičius grupėje sukelia didesnę triukšmą, kuris neigiamai veikia vaikus, jie greičiau nuvargsta, susierzina ir pan., o tai blogina ugdymosi proceso kokybę. Taip pat didėja rizika susirgti užkrečiamosiomis ligomis bei grėsmė vaikų saugumui (didesnė traumų tikimybė);

„kai ateinu į savo sūnaus trimečių grupę, per didžiulį triukšmą, negaliu normaliai susikalbėti su auklėtoja. Pasirodo grupės sąrašuose 26 vaikai, o lanko 20-22... Visiška beprotybė“

Iš skundo

- ikimokyklinėse ugdymo įstaigose daugėja vaikų, turinčių labai didelių, didelių ir (ar) vidutinių specialiųjų ugdymosi poreikių, psichologinių problemų, elgesio ir emocijų sutrikimų, todėl specialistai neturės sąlygų užtikrinti kokybišką ugdymo procesą;

- padidinus vaikų skaičių grupėse bus sumažintas erdvių plotas skirtas vienam vaikui, nes įstaigų, kurios vykdo ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo programas, grupių patalpos dažniausiai yra pritaikytos

tik 15–20 vaikų ir vienam vaikui, priklausomai nuo amžiaus, turi būti skiriamas ne mažesnis nei 4–5 kv. m. erdvių plotas;

- galiojanti Lietuvos higienos norma HN 75:2016 „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ nedraudžia ugdymo grupėse dirbti daugiau nei vienam ikimokyklinio ugdymo auklėtojiui ar priešmokyklinio ugdymo pedagogui (higienos normoje yra reglamentuotas tik minimalus darbuotojų skaičius grupėje).

„Teismo nuomone, 2 ikimokyklinio ugdymo pedagogai grupėse esant didesniai vaikų skaičiui gali tik pagerinti ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo kokybę, tačiau problemos dėl Higienos normų reikalavimų atitikimo neišsprendžia.“

Vilniaus apygardos administracinio teismo 2017 m. gruodžio 14 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eI-3789-189/2017

Kontrolierė atkreipė Vilniaus miesto savivaldybės dėmesį, jog privalo būti rasti kiti būdai, kaip išspręsti nepatenkinamą ikimokyklinio ugdymo vietų poreikį, nedidinant vaikų skaičiaus grupėse.

Vilniaus apygardos administracinis teismas 2017 m. gruodžio 14 d. priėmė sprendimą, kuriame konstatavo, kad Vilniaus miesto savivaldybės sprendimas

padidinti vaikų skaičių darželių grupėse yra neteisėtas ir pažeidžiantis viešąjį interesą ir, kad Vilniaus miesto savivaldybės sprendimas padidinti vaikų skaičių grupėse pažeidžia vaiko teises į sveiką ir saugią ugdymosi aplinką. Taip pat teismas pasisakė dėl pedagogų skaičiaus grupėje padidinimo.

2.7.2. Klasių komplektavimo mokyklose problemos. Rinkliavos

Tyrimų metu Kontrolierė dažnai atkreipia atsakingų asmenų dėmesį į vaiko teisės į saugią ir higienos normas atitinkančią mokyklos aplinką užtikrinimą bei vaikų teisėtus interesus ir poreikius atitinkančio optimalaus švietimo programų teikėjų tinklo sukūrimo, išlaikymo svarbą. Dėl tinkamai nsureguliuoto mokyklų tinklo (mokinių srautų) gana dažnai nesilaikoma Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklėse³⁰ nustatytų klasių komplektavimo ir mokinių skaičiaus normų.

Pavyzdžiui, tyrimo metu paaiškėjo, jog vienos Vilniaus progimnazijos pradinėse klasėse mokėsi net iki 32 mokinių, nors didžiausias leistinas pagal pradinio ugdymo programą besimokančių mokinių skaičius klasėje galėjo būti 24 mokiniai. Šiuo atveju tėvai, siekdami apginti savo vaiko teisę į saugią ir higienos normas atitinkančią ugdymosi aplinką, kreipėsi ne tik į Kontrolierę, bet ir į prokuratūrą dėl viešojo intereso gynimo. Kontrolierė konstatavo, jog teisės normų tikslas – užtikrinti tinkamą, sveiką ir saugią mokymosi aplinką mokyklose. Teisės aktuose nėra numatyta jokių išimčių, kurios galėtų pateisinti didesnę, nei nustatytą, vaikų klasėje skaičių.

Surinkus duomenis nustatyta, kad į konkrečią mokyklą buvo priimami vaikai ne iš jai priskirtos aptarnavimo teritorijos. Taip buvo pažeidžiama (sudarytos sąlygos pažeisti) vaikų, gyvenančių mokyklos aptarnavimo teritorijoje, teisė(-ę) mokytis artimiausioje mokykloje bei iškreipiama vaikų priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklas sistema. Teisės aktuose įtvirtintos mokinių priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklas tvarkos nesilaikymas sudarė prielaidas neskaidriam ir objektyviais kriterijais neparemtam mokinių priėmimo į progimnaziją procesui, kitiems ugdymo(si) proceso organizavimo pažeidimams (perpildytos klasės ir kt.).

Tyrimas atskleidė mokyklų tinklo optimizavimo problemą – nesant optimalaus mokyklų tinklo ir netenkinant (ar tik iš dalies tenkinant) konkrečios miesto seniūnijos gyventojų poreikio, kyla grėsmė, jog bus pažeistas ir vienas iš Švietimo įstatyme įtvirtintų švietimo sistemos principų – lygių galimybių principas, kuris nustato, jog „švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmens teisių

³⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimas Nr. 768 „Dėl mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių patvirtinimo“.

įgyvendinimą, bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują“.

Konkrečiu atveju, situacija dėl mokinių skaičiaus klasėse (perpildytų klasių) progimnazijoje nesikeitė, t. y. situacija įgijo *status quo* (mokinių skaičius klasėse žymiai viršijo teisės aktuose nustatytas normas nuo 2014–2015 mokslo metų). Šią aplinkybę konstatavo tiek prokuratūra, tiek progimnazijos steigėjas bei pripažino pati progimnazija. Padėčiai nesikeičiant, „skilo“ progimnazijos bendruomenė: viena tėvų grupė reikalavo laikytis teisės aktų reikalavimų, užtikrinti vaikų teisę į sveiką ir saugią ugdymosi aplinką, kita tėvų grupė teigė, kad juos tenkina esama padėtis ir jie nesutinka, jog klasės būtų performuojamos.

Kontrolierė išsakė nuomonę, jog būtina derinti progimnazijos bendruomenės interesus, tačiau taip pat privalo būti vadovaujama prioritetingu geriausių vaiko interesų užtikrinimo principu ir turi būti užtikrintas tinkamas vaiko teisės mokytis saugioje ir higienos normas atitinkančioje aplinkoje, gauti kokybišką ugdymą įgyvendinimas. Vaiko ugdymas yra svarbus socialinis procesas, turintis didelę įtaką vaiko tobulėjimui, lemiantis tolesnę įvairių vaiko galių raidą, sudarantis sąlygas vaiko savarankiškumo, kūrybiškumo ir iniciatyvos plėtotei, todėl būtina užtikrinti, kad vaikas ugdymo įstaigoje jaustųsi saugus, turėtų tinkamas ugdymo(si) sąlygas ir būtų apsaugotas nuo galimos neigiamos patirties.

Įvertinusi tyrimo metu nustatytas aplinkybes bei progimnazijos vadovui teisės aktuose nustatytas pareigas bei atsakomybę, Kontrolierė konstatavo, kad progimnazijos vadovas pažeidė vaiko teises ir teisėtus interesus. Taip pat Kontrolierė išvelgė, kad progimnazijos steigėjas (Vilniaus miesto savivaldybė) bei jo įgaliota institucija (savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros ir sporto departamentas) netinkamai vykdė teisės aktų vykdymo kontrolę, švietimo priežiūrą ir savo veiksmais (neveikimu) sudarė sąlygas tęstiniam vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui. Kontrolierė priėmė sprendimą įspėti įstaigos vadovą dėl vaiko teisių pažeidimo ir pasiūlė steigėjui spręsti klausimą dėl drausminės atsakomybės taikymo, taip pat nurodė pašalinti nustatytus vaiko teisių pažeidimus ir kt.

Tyrimo metu paaiškėjo įvairių rinkliavų rinkimo iš mokinių tėvų aplinkybės (šie sprendimai neretai kelia bendruomenės pasipiktinimą, lėšos gali būti renkamos, panaudojamos „neskaidriai“ ir kt.), kurios, manytina, yra aktualios ne vienai švietimo įstaigai. Dėl konkrečiu atveju paaiškėjusių rinkliavų aplinkybių (galimo neteisėto lėšų tvarkymo ir kt.) įvertinimo, Kontrolierė kreipėsi į prokuratūrą.

Švietimo ir mokslo ministerija, atsakydama Kontrolierės kreipimąsi dėl rinkliavų teisėtumo, pateikė nuomonę, kad pagal Švietimo įstatymo nuostatas, ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo mokykla gali teikti mokamas paslaugas ir, įstatyme nustatytais atvejais, nustatyti teikiamų švietimo ar papildomų paslaugų įkainius ir tarifus. Įstatymų leidėjas nustatė sąlygas: 1) paslaugos turi būti numatytos švietimo įstaigos įstatuose, t. y. dėl teikiamų mokamų paslaugų sprendimą turi priimti savininko teisės ir pareigas įgyvendinanti institucija; 2) paslaugos teikiamos mokinių tėvų (globėjų) pageidavimu; 3) paslaugos turi būti papildomos (nors teisės aktuose nėra apibrėžto papildomų paslaugų termino, įstatymų leidėjas pateikia tik galimą papildomų paslaugų nebaigtinį sąrašą: pailgintos dienos grupė, popamokinė mokinių priežiūra, ekskursijos, stovyklos, klubai, būreliai); 4) atlyginimo dydį už ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo mokyklos teikiamas papildomas paslaugas turi nustatyti mokyklos savininko teisės ir pareigas įgyvendinanti institucija; 5) informacija apie mokykloje teikiamas mokamas paslaugas turi būti skelbiamos viešai.

Atsižvelgiant į teisės aktų nuostatas, jog valstybinėse ir savivaldybių mokyklose mokymas pagal priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo programas ir profesinio mokymo programas, skirtas pirmajai kvalifikacijai įgyti, yra nemokamas, kaip papildomos paslaugos negali būti įtvirtintos tos paslaugos, kurias mokykla privalo suteikti pagal teisės aktus (pavyzdžiui, neformalus vaikų švietimas bendrojo ugdymo mokyklose finansuojamas iš mokinių krepšelio lėšų).

2.7.3. Mokyklos bendruomenės dalyvavimas mokyklos pertvarkos procese

Ataskaitiniais, kaip ir ankstesniais, metais, Kontrolierė teikė nuomonę dėl mokyklų pertvarkos, atkreipdama atsakingų asmenų dėmesį, jog svarstant šį klausimą, turi būti atsižvelgiama į kiekvieno vaiko lūkesčius, ugdymosi poreikius, pagalbos ir paslaugų reikmes, jog turi būti derinami ir mokyklos bendruomenės narių, ir visuomenės interesai turėti kokybišką ir racionalų mokyklų tinklą, užtikrinantį kokybiško švietimo prieinamumą ir lygias galimybes. Į sprendimų priėmimo procesą turi būti įtraukti ir vaikai (mokinių savivaldos institucijos, kt.), sudarant tinkamas sąlygas jiems nuomonei išsakyti bei ją išklausti.

Kontrolierės nuomone, mokyklų tinklo pertvarkymas yra labai svarbi reforma ir formuojamas mokyklų tinklas turi užtikrinti vaiko teisę ir galimybę pasirinkti jo ugdymo poreikius atitinkančią švietimo įstaigą. Sėkmingam mokyklų tinklo įgyvendinimui, savivaldybė turi paruošti ir vykdyti bendrojo ugdymo mokyklų pertvarkos planus. Ne mažiau svarbu pradėti mokyklų tinklo pertvarką tęsti bei nuolat tobulinti, koreguoti jos sprendimus (atsižvelgiant į pasikeitusią situaciją, bendruomenės poreikius ir pan.).

Bendrasis lavinimas turi būti „prieinamas visiems vaikams“. „Prieinamumas“ apima:

- diskriminacijos panaikinimą;
- fizinį prieinamumą (mokymo įstaiga turi būti saugiai pasiekiamą fizine prasme, t. y. lankant mokyklą esančią tam tikroje geografiškai patogioje vietovėje);
- ekonominį prieinamumą (nemokamas pradinis mokslas ir kt.)

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos vadovas

Pertvarkant mokyklas neturi būti teikiamas prioritetas išimtinai ekonominiam rodikliui. Atsižvelgiant į socialinius, kultūrinius, demografinius ir kitus pokyčius, turi būti įvertinamas rodiklių kompleksas. Taip pat mokyklų pertvarka ir numanomi jos neigiami padariniai (neesminiai, kurie priimant atitinkamus sprendimus gali būti pašalinami, pavyzdžiui, pavėžėjimo į mokyklą klausimai ir kt.) negali paneigti viešo intereso užtikrinti švietimo organizavimą ir finansinių išteklių panaudojimą laikantis teisės aktų reikalavimų.

Mokyklos steigėjas, turintis diskrecijos teisę priimti sprendimus (susijusius su mokyklos pertvarka ir kt.), galinčius ženkliai paveikti vaiką, privalo išanalizuoti ir įvertinti siūlomų veiksmų bei priimamų sprendimų pasekmes, nustatyti kas naudingiausia vaikui artimiausiu metu ir ateityje.

Tirdama vienos Vilniaus mokyklos bendruomenės skundą dėl mokyklos reorganizacijos, Kontrolierė kreipėsi į Vyriausybės atstovą. Procedūrinių pažeidimų nebuvo nustatyta, tačiau konstatuota, jog galiojantis teisinis reglamentavimas nėra pakankamas užtikrinti įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose įtvirtinto konsultavimosi su mokyklos bendruomene principo įgyvendinimą. Vyriausybės atstovas Vyriausybei bei Švietimo ir mokslo ministerijai pateikė pasiūlymus dėl teisinio reglamentavimo tobulinimo, galinčius turėti įtakos mokyklų bendruomenių teisių įgyvendinimui. Ministerija, įvertinusi siūlymus patikslinti teisės aktus, kad teisinis reglamentavimas būtų aiškesnis ir būtų išvengta skirtingų teisės aktų nuostatų interpretacijų dėl mokyklų bendruomenių įtraukimo į mokyklų tinklo kūrimo procesą, planuoja tobulinti teisinį reglamentavimą.

Kontrolierės nuomone, teisės aktų tobulinimas ir išsamesnis reglamentavimas užtikrintų skaidresnę konsultavimosi su bendruomene (vaikais, tėvais, mokytojais) tvarką (procedūrą), leistų užtikrinti efektyvesnį mokyklos bendruomenės nuomonės išklausymą bei konstruktyvų dialogą.

2.7.4. Tėvų dalyvavimas vaiko ugdymo(si) procese

Tėvai visų pirma yra atsakingi už savo vaiko auklėjimą ir vystymąsi. Jie turi teisę gauti informaciją apie vaiko būklę, ugdymo(si) ir ugdymosi poreikius, pažangą, mokyklos lankymą ir elgesį, dalyvauti įvertinant vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius ir gauti išsamią informaciją apie įvertinimo rezultatus, naudotis kitomis įstatymų nustatytais teisėmis.

Tėvų paklausimai dėl informacijos iš mokyklos apie vaikus gavimo (nors paprastai mokyklos yra parengę mokinių tėvų informavimo tvarkos aprašus, informaciją teikia įvairiomis formomis ir būdais: tėvų susirinkimai; atvirų durų dienos; internetinis mokyklos tinklalapis; elektroninis dienynas ir kt.), rodo, kad galimai nemažai daliai tėvų trūksta žinių apie jų teises ir pareigas, jų vaidmenį ir galimybes, sprendžiant su vaiko ugdymu susijusius klausimus. Taip pat, kad galimai tarp mokyklos atstovų ir tėvų nėra susiformavę pasitikėjimu, pagarba ir bendradarbiavimu grindžiami santykiai.

Individualūs skundai patvirtina, kad tėvams ne visada suteikiama išsami informacija apie vaiką (jo pažangą, būklę ir kt.), apie jo atžvilgiu priimtus sprendimus arba ji net neteikiama. Vienu atveju, vaiko tėvai dalyvavo mokyklos Vaiko gerovės komisijos posėdyje, tačiau (raštu) negavo priimto sprendimo ir jiems buvo atsisakyti jį pateikti.

„pirmą kartą per du metus <...> buvome pakviesti į Vaiko gerovės komisiją, tačiau <...> nesame supažindinti su Vaiko gerovės komisijos išvadomis“

Siekiant disponuoti su vaiku susijusia informacija, aktualia priimtų sprendimų vykdymui, išvengti konfliktinių situacijų, ginčų, vaiko tėvai (atitinkamais atvejais ir vaikas) turėtų būti ne tik pasirašytinai supažindinami su priimtais sprendimais (konkrečiu atveju tai nebuvo padaryta), bet ir gauti priimtą

sprendimą raštu (ar kita forma).

Kontrolierės nuomone, tėvų visateisis dalyvavimas, sprendžiant su vaiku susijusius klausimus (įtraukimas į jų sprendimą), sudaro tėvams galimybę gauti aktualią informaciją apie vaiką bei gali paskatinti juos aktyviau veikti, dalyvauti vaiko ugdymo(si) procese ir t.t. Tinkamas tėvų informavimas – viena iš glaudaus tėvų bendradarbiavimo su ugdymo įstaiga prielaidų.

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos apraše nustatyta, jog ugdymo bendrosios programos pritaikomos, atsižvelgiant į nustatytus mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, mokinio, tėvų pageidavimus ir vadovaujantis pedagoginės psichologinės tarnybos arba švietimo pagalbos tarnybos išvadomis ir rekomendacijomis; mokykloje susitariama dėl ugdymo / mokymo pritaikymo ir įforminimo.

Visgi, praktikoje tėvai negauna informacijos apie ugdymo programos pritaikymą vaikui, o mokyklos negali pateikti dokumentų, patvirtinančių, jog dėl mokinio ugdymo programos pritaikymo buvo susitarta su tėvais ir (ar) ji būtų suderinta pasirašytinai.

*„vaiko atstovei yra apribota teisė dalyvauti parenkant vaikui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo programą“
Iš skundo*

Kontrolierės nuomone, mokykla privalo nustatyti aiškią tvarką, susitarti su bendruomenės nariais dėl ugdymo programų (su)derinimo su vaiku ir jo įstatymiais atstovais procedūros, siekiant užtikrinti ir vaiko, ir jo tėvų tinkamą informavimą ir dalyvavimą sprendimų dėl ugdymo programos pritaikymo priėmimo ir kt.

Praktikoje lieka aktuali ir neišspręsta informacijos (pažymos) apie pedagoginės psichologinės tarnybos vaikui nustatytus specialiuosius ugdymosi poreikius, specialiojo ugdymosi ir (ar) švietimo pagalbos skyrimą pateikimo mokyklai problema. Tėvai dėl įvairių priežasčių yra linkę neatskleisti šios informacijos mokyklai. Pastaroji neturėdama šios vaiko ugdymo proceso organizavimui reikšmingos informacijos, negali laiku ir tinkamai reaguoti į ugdymo procese kylančius sunkumus, problemas bei užtikrinti vaikui reikalingos pagalbos teikimą. Kontrolierės nuomone, tai yra vaiko teisių pažeidimas.

Vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo tikslas – nustatyti švietimo pagalbos ir paslaugų reikmes, rekomenduoti ugdymo (mokymo, švietimo) programos pritaikymą, specialiąsias mokymo ir techninės pagalbos priemones, ugdymosi aplinkos pritaikymo būdus, siekiant sudaryti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiam mokiniui (vaikui) optimalias ugdymosi sąlygas.

2.7.5. Pažeidimai nevalstybinėse mokyklose

 Ataskaitiniais metais atkreiptas dėmesys į gaunamus skundus dėl nevalstybinių mokyklų sprendimų, pažeidžiančių vaiko teisę į mokslą, t. y. sprendimus dėl vaikų, ugdomų pagal privalomo pradinio ugdymo programą, pašalinimo iš mokyklos, vadovaujantis mokymo sutartyje įtvirtintomis nuostatomis. Pagal Švietimo įstatymą mokykla, tiek valstybinė, tiek nevalstybinė, privalo užtikrinti mokymo sutarties sudarymą, sutartų įsipareigojimų vykdymą ir geros kokybės švietimą.

Atlikdama tyrimą Kontrolierė nustatė, kad mokykla, pažeisdama Švietimo įstatymo nuostatą – vaikas iki 16 metų negali nutraukti mokymosi pagal privalomas švietimo programas, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatą – mokslas vaikams iki 16 metų yra privalomas, mokymo sutartyje, įtvirtino „švietimo teikėjo teisę dėl netinkamo vaiko elgesio, nesuderinamo su švietimo teikėjo veikla, jo deklaruojamomis vertybėmis, vienašališkai nutraukti mokymo sutartį“, taip pat švietimo teikėjo teisę, „nutraukti mokymo sutartį, jei ugdymo įstaiga negali užtikrinti kokybiško mokymo namuose arba tinkamos specialiosios ar socialinės pedagoginės pagalbos“.

Kontrolierė akcentavo, kad mokymo sutarties nuostatos, numatančios sutarties nutraukimą ir mokinių iki 16 metų šalinimą iš mokyklos, prieštarauja minėtiems aukštesnės galios teisės aktams ir nors pagal Švietimo įstatymą priėmimo į nevalstybinę mokyklą, vykančią formaliojo ir (ar) neformaliojo vaikų švietimo programas, tvarką nustato savininkas (dalyvių susirinkimas), vadovaudamasis Švietimo įstatymo nustatytais priėmimo į atitinkamas programas reikalavimais, priėmimo į nevalstybinę mokyklą tvarka, kaip įstatymą įgyvendinantis teisės aktas, negali prieštarauti įstatymui, pakeisti įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis. Kontrolierė įspėjo mokyklos vadovą ir įpareigojo pakeisti mokymo sutarties nuostatas, pažeidžiančias vaiko teises ir prieštaraujančias aukštesnės galios teisės aktams.

 Skundai dėl nevalstybinių mokyklų mokymo sutartyse įtvirtintų šalių teisių ir pareigų atskleidė ir tai, kad mokymosi sutartyse numatyti švietimo teikėjo priimti įsipareigojimai, pavyzdžiui, „teikti psichologinę, pedagoginę, specialiąją pedagoginę pagalbą, bendrauti su vaikų turinčių specialiųjų poreikių, individualios korekcinės pagalbos institucijomis“; „bendradarbiauti su tėvais (globėjais) sprendžiant ugdymo(si), ugdymo aplinkos formavimo klausimus“, nebuvo vykdomi – vaikams nebuvo teikiama jokia reikalinga pagalba, su vaikų tėvais nebuvo bendradarbiaujama, apsiribojant informavimu raštu, kad jų vaikas po dviejų savaičių bus pašalintas iš mokyklos.

Švietimo įstatyme nustatyta, kad mokykla, dėl objektyvių priežasčių negalinti užtikrinti mokiniui, kuris mokosi pagal privalomojo švietimo programas, psichologinės, specialiosios pedagoginės, specialiosios ar socialinės pedagoginės pagalbos, suderinusi su jo tėvais (globėjais), pedagogine psichologine bei vaiko teisių apsaugos tarnyba, siūlo jam mokytis kitoje mokykloje. Tai reiškia, kad mokykla dėl kitos mokyklos vaikui parinkimo privalo bendradarbiauti su vaiko tėvais, pedagogine psichologine tarnyba bei Vaiko teisių apsaugos skyriumi.

Kontrolierė akcentavo, kad jeigu ugdymo įstaiga negali užtikrinti kokybiško ugdymo arba tinkamos specialiosios ar socialinės pedagoginės pagalbos, tai reiškia, kad mokykla yra nepasirengusi teikti pagalbą mokiniams. Po Kontrolierės atlikto tyrimo, mokykla pakeitė mokymo sutarties nuostatas, pažeidžiančias vaiko teises ir teisėtus interesus bei ieškojo finansinių galimybių artimiausiu metu įsteigti švietimo pagalbą teikiančių specialistų etatus.

Valstybė, įgyvendindama vaiko teisę į mokslą (privalomą ugdymą ir kt.) yra sukūrusi valstybinių (savivaldybių) švietimo įstaigų tinklą, kuris užtikrina, jog kiekvienam vaikui yra sudarytos sąlygos mokytis ir lankyti mokyklą (valstybinę ar savivaldybės). Taip pat valstybė yra sudariusi galimybę veikti nevalstybinėms mokykloms, kurios, kaip rodo Įstaigos praktika, dažnai paneigdamos Švietimo įstatymo bei kitų teisės aktų nuostatas (nesant teisėto pagrindo šalina vaikus iš mokyklos; nesilaiko mokymo(si) sutartyje nustatytų įsipareigojimų ir kt.), nesudaro sąlygų ir lygių galimybių teisės į švietimą įgyvendinimui, taiko „dvigubus standartus“ bei vadovaujasi nuostata, jog privati mokykla gali nesilaikyti visiems be išlygų privalomų teisės į mokslą garantijų.

2.7.6. Kitos veiklos švietimo srityje

Sveikatos apsaugos ministerijai pateiktos pastabos dėl inicijuotų higienos normos dėl mokyklinių vadovėlių reikalavimų pakeitimų, atkreipiant specialistų dėmesį į tai, kad nuo 2016 metų priešmokyklinis ugdymas tapo privalomu. Atsižvelgdama į tai, kad mokyklinis vadovėlis yra viena iš mokyklose naudojamų ugdymo(si) priemonių, Kontrolierė siūlė higienos normoje reglamentuoti vadovėlių, skirtų priešmokyklinėms klasėms, sveikatos saugos reikalavimus (vadovėlyje atspausdinto teksto šrifto dydį, vadovėlio plotį, aukštį, svorį).

Įstaigos atstovai dalyvavo Švietimo ir mokslo ministerijose organizuotame pasitarime dėl nesimokančių vaikų ir mokyklos nelankančių mokinių apskaitos problemų.

Pasitarimo metu konstatuota, kad savivaldybėse nėra vieningos praktikos dėl duomenų teikimo, nesimokančių bei mokyklos nelankančių mokinių paieškos, institucijų bendradarbiavimo ir kt. Nesimokančių vaikų ir mokyklos nelankančių mokinių informacinė sistema (NEMIS) turi būti tobulinama. Dėl gyvenamosios vietos deklaravimo ypatumų, emigracijos bei kitų priežasčių, išlieka itin aktuali realios vaikų buvimo vietos nustatymo problema. Manoma, kad vaikai yra išvykę iš Lietuvos, tačiau nėra deklaruotas išvykimas.

Įstaigos atstovai siūlė atsižvelgti į esamą teisinį reglamentavimą, įtvirtinantį savivaldybės bei kitų atsakingų institucijų bendradarbiavimą, ieškant mokyklinio amžiaus vaikų, nelankančių mokyklos.

Įstaigos atstovai dalyvavo Švietimo ir mokslo ministerijoje vykusioje diskusijoje dėl mokymosi formų įvairovės.

Vaikų tėvų iniciatyva ne vienerius metus diskutuojama dėl mokymosi formų įvairovės įteisinimo (mokymuose namuose, angl. „homeschooling“). Galiojantys teisės aktai nustato griežtas savarankiško mokymosi formų pasirinkimo galimybes. Savarankiškas mokymasis, mokymasis namuose gali būti skiriamas tik esant objektyvioms priežastims (liga ir kt.).

Įstaigos atstovai atkreipdami dėmesį į tai, jog diskusijos vyksta jau keletą metų, siūlė atsižvelgti į tėvų pageidavimus bei realiai išanalizavus tiek teigiamas, tiek neigiamas mokymo namuose aplinkybes, tobulinti teisės aktus, įteisinant daugiau mokymosi formų.

Įstaigos atstovas dalyvavo sveikatos apsaugos ministro įsakymu sudarytos darbo grupės, kuriai buvo pavesta įvertinti švietimo įstaigų, taikančių alternatyvias ugdymo lauke metodikas (lauko darželiai), veiklos reglamentavimo galimybę, veikloje. Lauko (miško) darželiai populiarūs daugelyje Europos Sąjungos valstybių, nes vaikų ugdymas lauke yra vertinamas kaip pedagoginė programa, priartinanti vaikus prie gamtos ir pan. Tokių darželių poreikis atsirado ir Lietuvoje.

Darbo grupė pritarė iniciatyvai. Nuspręsta, jog tikslinga papildyti higienos normą, reglamentuojančią ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendruosius sveikatos saugos reikalavimus nuostatomis dėl vaikų ugdymo lauko sąlygomis (lauko darželiuose).

Įstaigos atstovas dalyvavo diskusijoje vaikų socialinio ir finansinio raštingumo ugdymo tema, kurią organizavo Lietuvos vaikų fondas kartu su Švietimo ir mokslo ministerija bei partneriu Aflatoun sekretoriatu (Nyderlandai).

Pasaulinė ir europinė praktika rodo, kad be kitų socialinių įgūdžių, bendravimo, karjeros planavimo ir t.t. vaikams yra svarbūs finansinio raštingumo įgūdžiai: taupymo, kaupimo, pajamų, išlaidų planavimo, pajamų įvairinimo ir didinimo. Diskusijos dalyviams buvo pristatyta Aflatoun mokymo programa, apimanti socialines ir finansines temas. Programa grindžiama įsitikinimu, kad vaikai visame pasaulyje turi turėti supratimą apie savo teises ir pareigas. Taip pat jie turi žinoti finansines priemones, reikalingas įgyvendinti savo teisėms. Pagrindinis programos tikslas – mokymas, kurio centre yra vaikas ir jam suteikiama erdvė išreikšti save, veikti savarankiškai ir kartu spręsti praktines problemas. Dalyviai

susipažindino su į lietuvių kalbą išverstomis ir išleistomis metodinėmis priemonėmis, skirtomis skirtingo amžiaus vaikų ugdymui.

Diskusijų metu, išsakyta Kontrolierės nuomonė, jog kiekvienas vaikas turi žinoti savo teises ir gebėti jomis naudotis ir vaikų finansinio, socialinio raštingumo ugdymas šiuo tikslu yra svarbus. Programa yra aktuali Lietuvai ir naudinga ne tik vaikams, bet ir su jais dirbantiems įvairių sričių specialistams, bei gali sulaukti susidomėjimo ir būti sėkmingai įgyvendinama. Klausimas dėl programos plėtros ir įgyvendinimo Lietuvoje turėtų būti svarstomas kompetentingų institucijų (vykdomosios valdžios lygmenyje), aprobuojant, akredituojant šią programą, įtraukiant į kvalifikacijos tobulinimo programas ir pan.

Įstaigos atstovai dalyvavo Marijampolėje vykusioje regioninėje konferencijoje „Aukime kartu. Šiuolaikiniai vaikai“. Konferencijos metu specialistai dalinosi patirtimi užtikrinant sėkmingą vaiko socializaciją visuomenėje, jo interesų apsaugą ir visapusišką pagalbą vaikui ir visai šeimai. Įstaigos atstovas skaitė pranešimą apie aktualiausias problemas, susijusias su vaiko teisių įgyvendinimu Lietuvoje, akcentuojant praktinius pastebėjimus dėl vaiko teisė į mokslą ir saugią mokyklos aplinką užtikrinimo.

Įstaigos atstovai dalyvavo Mažeikių rajono savivaldybės administracijos Švietimo skyriaus organizuotoje metodinėje dienoje Mažeikių rajono ugdymo įstaigų vaiko gerovės komisijų atstovams. Renginio metu pasidalinta įžvalgomis apie Įstaigoje atliktų tyrimų (individualių skundų) metu nustatytas problemas, susijusias su mokyklų vaiko gerovės komisijų veikla, smurto, patyčių prevencija ir kt.

Įstaigos atstovas dalyvavo Kauno pedagogų kvalifikacijos centro Kauno miesto ugdymo įstaigų darbuotojams organizuotoje konferencijoje „Švietimo architektūra: vertingos paieškos, kuriant gerą mokyklą“. Konferencijos metu skaitytas pranešimas „Vaikas ir mokykla: nūdienos iššūkiai“, atkreipiant dėmesį į vaiko teisių užtikrinimo problemas bei iššūkius kuriant šiuolaikinę mokyklą, atliepančią geros mokyklos koncepciją.

2.7. Vaiko teisė į švietimą

PASIŪLYMAI:

1. Teisės aktuose numatyti galimybę taikyti atsakomybę ugdymo įstaigos steigėjui už reikalavimų dėl vaikų skaičiaus ikimokyklinėje ar priešmokyklinėje grupėje pažeidimus (sprendimą nustatyti didesnę vaikų skaičių grupėje nei nustatyta higienos normoje).
2. Tobulinti teisinį reglamentavimą dėl vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo, specialiojo ugdymo ir (ar) švietimo pagalbos skyrimo vaikui, įtvirtinant vaiko teisių ir interesų apsaugos kriterijus, kai vaiko atstovų pagal įstatymą veiksmai (neveikimas) pažeidžia vaiko teises ir interesus, numatyti vaiko dalyvavimo (nuomonės išklausymo) šiame procese galimybę, ginčų tarp vaiko ir jo atstovų pagal įstatymą sprendimo procedūrą, Vaiko teisių apsaugos skyrių dalyvavimo galimybes ir kt.
3. Sustiprinti valstybinę nevalstybinių mokyklų veiklos ir teikiamų paslaugų kokybės priežiūrą bei aktyvinti informacinę, ekspertinę, konsultacinę ir kvalifikacijos tobulinimo pagalbą tiek valstybiniams, tiek privatiems švietimo teikėjams.
4. Numatyti ir įgyvendinti priemones, kurios užtikrintų saugią ir higienos normas, švietimo aprūpinimo ir kitus standartus atitinkančią ugdymo(si) aplinką bei tinkamą konstitucinės teisės į nemokamą mokslą įgyvendinimą.

5. Įgyvendinti (plėtoti) priemonės, skatinančias aktyvų ir geranorišką mokyklos bendruomenės narių bendradarbiavimą, partnerystę, bendravimą ir dalyvavimą.

2.8. Vaiko teisė būti apsaugotam nuo smurto

2.8.1. Vaiko, augančio nesaugioje aplinkoje, teisių užtikrinimas

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga kartu su Seimo Savizudybių ir smurto prevencijos komisija organizavo konferenciją – diskusiją „Ko reikia, kad vaiko teisės būtų užtikrintos?“, reaguojant į pranešimus viešojoje erdvėje bei Kontrolieriaus praktikoje konstatuojamus: atsakingų institucijų nereagavimo, netinkamo reagavimo į pranešimus apie vaiko teisių pažeidimo atvejus; vaikų, susidūrusių su teisingumo sistema, teisių apsaugos ir pagalbos jiems teikimo problemas; geranoriško, aktyvaus bei efektyvaus institucijų (Vaiko teisių apsaugos skyrių ir kitų savivaldybių administracijų struktūrinių padalinių, teritorinių policijos įstaigų, prokuratūrų, švietimo įstaigų, sveikatos priežiūros įstaigų, nevyriausybinių organizacijų, kt.) bendradarbiavimo trūkumą, institucijų (specialistų) susipriešinimą, pagarbos vaikui ir jo teisėms trūkumą, t.t. Po renginio Kontrolierė pateikė siūlymus Seimo Savizudybių ir smurto prevencijos komisijos pirmininkui dėl teisės aktų tobulinimo bei priemonių, kurios padėtų siekti kiekvieno vaiko tinkamo teisių įgyvendinimo ir apsaugos.

Kontrolierė visų pirma pažymėjo būtinybę ypatingą dėmesį skirti nuosekliam ir atsakingam priimtų teisės aktų įgyvendinimui – teisės aktų priėmimo metu turi būti planuojami ir numatomi skirti reikalingi finansiniai, techniniai, žmogiškieji ištekliai. Įstaigos praktinė veikla ne kartą patvirtino, kad bet kokio lygmens naujų teisės aktų ar jų pakeitimų priėmimas, kai nėra planuojami ir skiriami veiksmingam įgyvendinimui reikalingi resursai, kai nėra užtikrinama priimamų ir (ar) galiojančių teisės aktų dermė bei teisinio reglamentavimo nuoseklumas, neleidžia pasiekti teisės aktuose deklaruojamų tikslų, nesudaro sąlygų realiems pokyčiams.

Taip pat atsižvelgdama į renginio dalyvių išsakytas problemas ir nuomones, Kontrolierė išskyrė šiuos pasiūlymus, jos nuomone, aktualius siekiant geresnio vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos:

- aiškiai ir nuosekliai reglamentuoti reagavimo į pranešimus apie smurtą prieš vaiką ar kitus vaiko teisių pažeidimus bei laikino vaiko paėmimo iš vaiko atstovų pagal įstatymą, jo atskyrimo procesą, ypatingą dėmesį skiriant šiame procese dalyvaujančių asmenų teisėms, pareigoms, atsakomybei bei pačiai procedūrai.

Kontrolierės nuomone, turi būti patvirtinti ne tik atskirų institucijų (pavyzdžiui, sveikatos priežiūros įstaigų, policijos įstaigų ir kt.) reagavimo algoritmai į galimus vaiko teisių pažeidimo atvejus, bet ir bendras algoritmas, kuriame būtų aiškūs visų atsakingų institucijų veiksmai ir įvardintas pagrindinis konkretaus atvejo koordinatorius, jo funkcijos, teisės, pareigos, atsakomybė bei įgaliojimai kitų institucijų atstovų atžvilgiu, priimant su vaiku susijusius sprendimus. Nesant aiškaus teisinio reglamentavimo dėl visų į konkretų atvejį reaguojančių institucijų veiksmų koordinavimo, ypač kai vienos institucijos priimami sprendimai lemia kitų institucijų veiksmus, sprendimus (pavyzdžiui, nuo vaiko apklausos laiko, priklauso pagalbos vaikui teikimo galimybės, kt.), praktikoje nėra tinkamai įgyvendinamas bendradarbiavimo principas, procesai nėra koordinuojami;

- visų sričių specialistai, kontaktuojantys su vaiku, reaguojantys į pranešimus apie (galimą) smurtą prieš vaiką ar kitus vaiko teisių pažeidimus, privalo turėti pakankamai žinių (kurios turi būti nuolat atnaujinamos), būtinų atpažinti smurto požymius ir tinkamai, pakartotinai netraumuojant vaiko, reaguoti į galimą (įtariamą) vaiko teisių pažeidimą;

- reglamentuoti vaiko atstovavimą sveikatos priežiūros įstaigose, kai Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovai, policijos pareigūnai ar kitų institucijų atstovai atveža vaiką apžiūrai ar pan., reaguodami į gautą pranešimą dėl (galimo) smurto ar kito vaiko teisių pažeidimo, kai šios aplinkybės (galimai) paaiškėja

vaikui esant sveikatos priežiūros įstaigoje, o vaiko atstovų pagal įstatymą dalyvavimas vaiko apžiūroje, sveikatos būklės įvertinime gali kelti grėsmę objektyviam vaiko sveikatos būklės patikrinimui, įvertinimui ar pan. Kontrolierės nuomone, vaiko teisių pažeidimo atvejais turi būti reglamentuotas vaiko atstovų pagal įstatymą dalyvavimas ir jų nušalinimo galimybės, pavedant vaiko atstovavimą Vaiko teisių apsaugos skyriui ar kitam kompetentingam asmeniui;

- garantuoti kvalifikuotą, specializuotą pagalbą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, seksualinės prievartos ar išnaudojimo, prekybos vaikais ar kitų jų teisių pažeidimų bei užtikrinti jos prieinamumą kuo arčiau vaiko gyvenamosios vietos. Individualizuota pagalba turi būti pasiūlyta vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą, atsižvelgiant konkrečias aplinkybes, nepriklausomai nuo to, ar vaiko atstovai kreipėsi į savivaldybę, ar šios aplinkybės tapo žinomos Vaiko teisių apsaugos skyriaus arba kito struktūrinio padalinio atstovams kitu būdu.

Kontrolierės nuomone, įstatyminiame lygmenyje turėtų būti įtvirtinta aiški valstybės bei savivaldybių pareiga ir atsakomybė dėl įvairiapusės individualizuotos pagalbos ir paslaugų vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą užtikrinimo, t. y. sprendžiant esamą problemą, kai pagalbos priemonės, paslaugos parenkamos tik iš turimų „universalų“. Tikslinga reglamentuoti pagalbos, paslaugų teikimo procesą, ypač kai jas teikia (gali teikti) keli subjektai, pavyzdžiui, ir savivaldybės biudžetinė įstaiga, ir nevyriausybinė organizacija, laimėjusi valstybės finansuojamą tikslinį projektą. Kontrolierės nuomone, tam tikrų paslaugų dėl jų specifškumo, sąlygoto objektyvių aplinkybių, teikimas turėtų būti koordinuojamas valstybiniame lygmenyje (pavyzdžiui, pagalbos ir paslaugų teikimas nuo prekybos žmonėmis nukentėjusiems vaikams, jų saugumo užtikrinimo klausimų sprendimas).

- tobulinti vaikų (nukentėjusių, liudytojų, įtariamųjų, kaltinamųjų) dalyvavimo baudžiamajame procese teisinį reglamentavimą, sukuriant vaiko teises atitinkančią teisingumo sistemą, vaikams pritaikytas procedūras dėl jų dalyvavimo procesuose, susijusiuosiuose su vaiko teisių pažeidimų tyrimu ir baudžiamuoju persekiojimu. Kontrolierės nuomone, esamas reglamentavimas įstatyminiame ir kituose lygmenyse (generalinio prokuroro, socialinės apsaugos ir darbo ministro rekomendacijos, kt.) yra nepakankamas tinkamai vaiko teisių apsaugai užtikrinti.

Atkreiptas dėmesys į Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų, reglamentuojančių vaikų apklausų atlikimą įgyvendinimo problemas (apklausų standartai, patalpų trūkumas, vaizdo ir garso įrašo darymas, psichologo, Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovo dalyvavimas), taip pat į ilgus teismo medicinos, psichologinės ar psichiatrinės ekspertizių atlikimo terminus, visų su vaikais dirbančių baudžiamojo proceso dalyvių mokymą, informavimą apie teisingumo sistemos, kurioje dalyvauja vaikai, specifškumą bei tikslingumą, teisės aktuose įtvirtinti reikalavimą dėl atitinkamų specialistų (teisėjų, prokurorų, tyrėjų, advokatų, kt.) specializacijos ir nuolatinio kvalifikacijos kėlimo;

- išsamiau reglamentuoti valstybės ir savivaldybių institucijų keitimosi asmens duomenimis (ypač ypatingais) procedūras, užtikrinant jų įgaliotiems atstovams prieigą prie asmens duomenų, būtinų tinkamam institucijų funkcijų vykdymui; kt.

Kontrolierė išsakė lūkestį, kad dalis siūlymų galėtų būti įgyvendinti juos įtvirtinant naujos redakcijos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo projekte, tuo metu svarstyname Seime.

2.8.2. Reagavimas į smurto atvejus mokyklose

Vaiko saugumo ugdymo įstaigose užtikrinimas – vienas iš iššūkių, su kuriuo susiduria šių įstaigų bendruomenės, nors šioje srityje yra stebima ir tam tikra pažanga.

Apibendrinant Įstaigoje gaunamus skundus, klausimus bei teikiamų konsultacijų temas galima teigti, kad vienas iš aktualiausių smurto mokykloje problemos aspektų yra smurto toleravimas, netinkamas reagavimas (pasyvus, formalus reagavimas) į smurto atvejus arba jų ignoravimas, nepranešimas apie incidentus, nebendradarbiavimas su kompetentingomis institucijomis ir pan.

Tyrimų metu nustatyti atvejai, kai mokyklos administracijai buvo žinomi netinkamo tiek mokyklos personalo ir vaikų, tiek vaikų tarpusavio elgesio atvejai, tačiau jokių veiksmų nebuvo imtasi. Pavyzdžiui, tiriant vaiko skundą dėl netinkamo kito vaiko elgesio paaikškėjo, kad apie vaikų tarpusavio konfliktą mokyklos personalas žino tris metus, kad vaikas ne kartą kreipėsi į mokyklos administraciją, tačiau jokios pagalbos nesulaukė. Problemoms įsisenėjant ir atitinkamai plečiantis bei gilėjant, jų sprendimas vėliau pareikalauja žymiai didesnių (įvairiomis prasmėmis) intervencijų.

„Šį įvykį iš kart buvo bandoma nuslėpti nepranešant nei mums tėvams, nei policijai, nei vaiko teisių apsaugos tarnybai“

Iš skundo

Analizuojant mokyklų reagavimo į vaiko teisių pažeidimus atvejus, pastebėta, kad vienais atvejais mokyklos nevykdo teisės aktuose nustatytos pareigos informuoti kompetentingas institucijas (Vaiko teisių apsaugos skyrių, policiją) apie žinomus arba įtariamus vaiko teisių pažeidimo atvejus, kitais atvejais imasi jų kompetencijai nepriskirtų veiksmų – nustatinėja asmens kaltę, sprendžia galimo administracinės, baudžiamosios atsakomybės taikymo klausimus, t. y. imasi teisės pažeidimo tyrimo, kurį yra įgaliotos ir kompetentingos atlikti specializuotos institucijos. Taip pat pastebima, jog gana dažnai konfliktinėse situacijose yra preziumuojamas vaiko kaltumas ir mokytojo nekaltumas.

„naudoja psichologinį smurtą prieš <...> klasės vaikus, juos įvairiai žemindama, vartodama necenzūrinius žodžius. Toks mokytojos elgesys paveikė mokinių psichologiją, sukeldamas emocinį stresą.“

Iš skundo

Kontrolierė ne kartą atkreipė mokyklų dėmesį į tai, kad mokykla privalo atsiriboti nuo veiklos, kuri nesujusi su įstaigos veikla (ugdymo proceso organizavimu ir kt.) ir (ar) gali sudaryti sąlygas vaiko teisių pažeidimui. Paaikškėjus (galimo) vaiko teisių pažeidimo aplinkybėms, turėtų būti imamasi priemonių, kurios leistų išvengti bendruomenės susipriešinimo (skirtingų konflikto pusių palaikymas), manipuliacijų vaikais ir kitais mokyklos bendruomenės

nariais, konfliktų bei situacijos eskalavimo ir gilinimo (parašų rinkimas, palaikant vieną ar kitą pusę; žiniasklaidos priemonių pasitelkimas, ginant „nekaltaį“ ir smerkiant „nepilnametį pažeidėją“ ir kt.). Taip pat turėtų būti imamasi priemonių, kurios užtikrintų, jog vaikai, tėvai ar mokyklos personalas nepatirtų spaudimo ir kitų neigiamų pasekmių dėl to, kad mokyklos administracijai ir (ar) kitoms kompetentingoms institucijoms pranešė apie pažeidimą ir t.t.

Svarbu, kad mokyklos bendruomenė būtų informuota (reguliariai informuojama) apie priimtus sprendimus, mokyklos bei kitų institucijų atliekamus veiksmus. Kontrolierė kritiškai vertina, kai nagrinėdamas incidentus, mokyklos išimtinai sutelkia dėmesį į ne pagrindinių konkretaus atvejo aplinkybių nagrinėjimą, objektyvų jų vertinimą, bet akcentuoja išimtinai vaiko charakteristikos neigiamus aspektus (pamokų nelankymas, skundai dėl nedrausmingo elgesio ir pan.).

„bara vaikus dėl klaidų diktante. Ji kalba pakeltu tonu ir sako „taip ir norisi pasakyti - kaip jau spirsiu“, girdėti, kad vaikai ima verksti, ir mokytoja tuomet sako „galit bliaut kiek norit – žinokit negaila“.

Iš skundo

Įtampa tiek tarp konflikto šalių, tiek pačioje bendruomenėje kyla ir kai faktinių aplinkybių įrodymui būna naudojamos papildomos priemonės, pavyzdžiui, garso ir vaizdo įrašai – piktinamasi privataus gyvenimo pažeidimu; abejojama įrašų teisėtumu, keičiami mokyklos teisės aktai, įtvirtinant draudimą daryti įrašus ir kt. Visgi, šis vaiko teisių pažeidimo fiksavimo būdas dažnai tampa vienintele įrodinėjimo priemone.

Taip pat neretai išsakomas pasipiktinimas, kai asmeniui, smurtavusiam prieš vaiką ar padariusiam kitą vaiko teisių pažeidimą, nėra taikoma griežčiausia – baudžiamoji atsakomybė. Šios atsakomybės (skirtingai nuo kitų atsakomybės rūšių) taikymui gali nepakakti duomenų ir tokiais atvejais turėtų būti priimami sprendimai dėl kitos atsakomybės rūšies (administracinės, drausminės, civilinės) taikymo. Svarbu, jog mokyklos vadovas gali ir turi vertinti darbuotojo veiksmus (neveikimą) drausminės atsakomybės aspektu ir teisės aktų nustatyta tvarka skirti drausminę nuobaudą.

Tyrimuose Kontrolierė dažnai atkreipia dėmesį į tai, jog mokykla, bendradarbiaudama su kompetentingomis institucijomis, privalo išnaudoti galimas pozityvaus konflikto sprendimo priemones

bei skirti dėmesį švietimo ir kitos pagalbos užtikrinimui (vertinant jos veiksmingumą, mokyklos klimato pokyčius, kt.). Taip pat yra akcentuojamas aktyvios mokyklos bendruomenės bei bendradarbiavimu, partneryste grindžiamų santykių svarbą visose mokyklos veiklos srityse (smurto prevencija, saugios, abipuse pagarba pagrįsto ugdymo aplinkos užtikrinimas ir kt.).

2.8.3. Pokyčiai švietimo srityje dėl smurto prieš vaiką artimoje aplinkoje

Vaiko teisių apsaugos pagrindų bei Švietimo įstatymus papildžius nuostatomis, įtvirtinančiomis smurto, jo formų sąvokas, atskirus reagavimo į (galimą) smurtą prieš vaiką aspektus, Kontrolierės nuomone, buvo sudarytos prielaidos geriau atpažinti smurtą, dar aktyviau reaguoti į bet kurią smurto formą, ieškoti veiksmingų prevencinių, pagalbos priemonių, užtikrinti vieną praktiką ir kt.

Igyvendinant 2017 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojusias Švietimo įstatymo pataisas³¹, švietimo ir mokslo ministro įsakymu buvo patvirtintos Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos³², kuriose buvo nustatyta nacionalinio, savivaldybės ir mokyklos lygmens prevencijos ir intervencijos priemonių sistema saugios nuo smurto ir patyčių (įskaitant ir patyčias kibernetinėje erdvėje) aplinkos kūrimui mokyklose.

Stiprinant vaiko apsaugą nuo smurto, Švietimo ir mokslo ministerija parengė Rekomendacijas mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimojoje aplinkoje³³. Kontrolierė teikė pastabas ir pasiūlymus Ministerijos pateiktam derinti Rekomendacijų projektui.

Projektų rengėjų dėmesys atkreiptas į nuostatas, numatančias, kad esant įtarimui, jog vaikas galimai patyrė smurtą artimoje aplinkoje apie tai turi būti informuotas Vaiko teisių apsaugos skyrius ir (ar) policija, tačiau atitinkama informacija neturi būti perduota ir (ar) aptariama nei su galimai smurtavusiu vaiko atstovu pagal įstatymą (ar kitu asmeniu), nei su vaiko atstovu pagal įstatymą, kuris nėra įtariamas smurtu. Šių asmenų informavimas, pastebėtų galimo smurto požymių aiškinimasis ir pan., sudarytų prielaidas apsunkinti galimo smurto prieš vaiką tyrimą, kilti kitoms neigiamoms pasekmėms. Šis siūlymas argumentuotas, jog Vaiko teisių apsaugos skyrius ir (ar) policija gavę informaciją apie galimai nuo smurto nukentėjusį vaiką, pagal kompetenciją, turės įvertinti nurodytas aplinkybes ir imtis priemonių vaiko saugumui užtikrinti.

Atsižvelgiant į praktines situacijas, pasiūlytina aiškiau ir nuosekliau reglamentuoti nuostatas dėl pranešimo apie smurtą patyrusį vaiką formos ir pranešimo fakto fiksavimo, užtikrinant galimybę praktikoje išvengti su tuo susijusių ginčų. Nekvestionuojant, jog, siekiant kuo skubiau reaguoti į galimą smurto prieš vaiką atvejį, pranešimas gali būti pateikiamas žodžiu, buvo išsakyta nuomonė, jog praktikoje turėtų būti užtikrinta, kad kiekvienas pranešimas pateiktas mokyklos vadovui ar jo įgaliotam asmeniui, Vaiko teisių apsaugos skyriui ir (ar) policijai būtų registruojamas. Taip pat mokyklos darbuotojo pastebėjimai, visi įtarimus sukėlę požymiai, aplinkybės ir t.t. būtų fiksuojamos raštu ir, esant galimybei, kartu su pranešimu ar vėliau pateikiamos kompetentingoms institucijoms.

Pritariant, jog mokyklos darbuotojas, įtariantis, kad vaikas galimai patyrė smurtą artimoje aplinkoje, tačiau turintis abejonių, turi turėti galimybę konsultuotis su kompetentingais specialistais mokykloje ir (jū nesant) su pedagoginės psichologinės tarnybos, Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistais, išsakyta nuomonė, jog nėra tikslinga įtvirtinti imperatyvią nuostatą dėl konsultacijų su specialistais anonimiškumo ir, kad sprendimas dėl konsultacijos pobūdžio, vaiko duomenų atskleidimo kiekvienu atveju turi būti priimamas individualiai. Vaiko duomenų atskleidimas gali būti aktualus, nes konkretūs specialistai irgi gali turėti tuo atveju svarbių ir reagavimo būdą apsprendžiančių duomenų, tačiau svarbu

³¹ 2016 m. spalio 18 d. Švietimo įstatymo Nr. I-1489 1, 2, 19, 23, 43, 46, 47, 49, 56, 58, 59 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 231, 232 straipsniais įstatymas Nr. XII-2685.

³² Švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymas Nr. V-190 „Dėl smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijų patvirtinimo“.

³³ Švietimo ir mokslo ministro 2017 m. rugpjūčio 3 d. įsakymas Nr. V-625 „Dėl Rekomendacijų mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimojoje aplinkoje patvirtinimo“.

užtikrinti, jog pateikta informacija (duomenys, įtarimai) nebūtų atskleista, paviešinta ar pan. Taip pat pažymėta, jog kai procese dalyvauja keletas mokyklos darbuotojų ir (ar) kitų specialistų yra svarbus jų veiksmų koordinavimas, nuoseklumas, apsaugant vaiką nuo papildomų (išvengiamų) neigiamų pasekmių, traumų.

Įvertinant, jog Vaiko teisių apsaugos skyrius ir (ar) policija aiškintis galimo smurto aplinkybes ir, be kitų veiksmų, bus atlikta vaiko apklausa, akcentuota, jog mokyklos darbuotojas pokalbio su vaiku metu neturėtų versti vaiko detalai pasakoti apie patirtą smurtą, aiškintis visas smurto aplinkybes, jeigu jis savo noru nepasakoja. Išsakytos abejonės, ar mokyklos vadovas, jo įgaliotas asmuo turėtų inicijuoti pokalbį su galimai smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu vaiku, ypač, jeigu vaikas atsiskleidė kitam mokyklos darbuotojui. Pirminį pokalbį turėtų inicijuoti (vykdyti) mokyklos darbuotojas, turintis su vaiku gerą emocinį ryšį, kuriam jis atsiskleidė (yra tikimybė, kad atsiskleis).

Nekvestionuojant mokyklos vaidmens vertinant pagalbos vaikui poreikį bei užtikrinant reikalingos pagalbos vaikui (ir jo atstovams pagal įstatymą) teikimą, atkreiptinas dėmesys, jog mokykla yra tik viena iš kompetentingų institucijų dalyvaujančių pagalbos teikimo procese. Išsakyta nuomonė, jog sprendimai dėl pagalbos vaikui organizavimo, teikimo neturi būti priimami mokyklos (vaiko gerovės komisijos) vienasmeniškai, iš karto perdavus informaciją apie galimą smurto prieš vaiką artimoje aplinkoje atvejį. Pagalbos organizavimo ir teikimo procesas privalo būti koordinuotas, pagalbos teikimo pradžia, pobūdis ir kt. turi būti derinamas su tyrimą atliekančiomis institucijomis, todėl tolimesnius veiksmus mokykla turėtų derinti su Vaiko teisių apsaugos skyriumi (konkretaus atvejo koordinatoriumi, vadybininku).

Siekiant tinkamo Rekomendacijų tikslų įgyvendinimo bei vaiko apsaugos nuo pakartotinio traumavimo, papildomos žalos, kylančios dėl atsakingų institucijų veiksmų koordinavimo, vieningos praktikos formavimo, Kontrolierė pasiūlė Rekomendacijų nuostatas derinti su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba – institucijomis, kurios pagal kompetenciją bus atsakingos už praktinį Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų dėl vaiko apsaugos nuo smurto įgyvendinimą.

2.8.4. Vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos stiprinimas

Ataskaitiniais metais Įstaigos atstovas dalyvavo Seimo narės inicijuotose diskusijose dėl seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas padariusių asmenų registro Lietuvoje sukūrimo galimybių ir jo tikslingumo.

„valstybės narės gali apsvarstyti galimybę kaltininkų atžvilgiu imtis papildomų administracinių priemonių, pvz., registruoti asmenis, nuteistus už šioje direktyvoje nurodytas nusikalstamas veikas, seksualines nusikalstamas veikas padariusių asmenų registre. Prieiga prie tų registrų turėtų būti ribojama laikantis nacionalinių konstitucinių principų ir taikytinų duomenų apsaugos standartų“

Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. gruodžio 13 d. direktyva 2011/92/ES

Atsižvelgiant į problemos kompleksškumą, tarpinstitucinės diskusijos išsiplėtė ir dėl kitų priemonių, kurios stiprintų vaikų apsaugą nuo seksualinio smurto, poreikio. Seimo narei Kontrolierė pateikė šiuos siūlymus:

- tobulinti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, įtvirtinant nuostatas dėl jau dirbančių ar paslaugas teikiančių asmenų patikrinimo (įvertinimo), ar jiems nėra taikomi įstatyme nustatyti darbo apribojimo bei, ar asmuo atitinka nustatytus reikalavimus, jeigu gaunami duomenys keliantys pagrįstą abejonę, jog jis gali dirbti ar užsiimti veikla susijusia su vaikais. Įvertinti galiojančio teisinio reglamentavimo dėl asmenų, pripažintų kaltais padariusius nusikalstamas veikas, darbo apribojimo taikymo praktiką ir spręsti klausimą dėl kitų teisės aktų pakeitimo;

- nurodyti (patvirtinti) institucijas, įgaliotas tikrinti įstatymo nuostatų laikymąsi bei taikyti atsakomybę už nustatytų darbo apribojimų procedūrų nesilaikymą. Išsakyta nuomonė, jog atsakomybę galėtų taikyti Valstybinė darbo inspekcija ir Valstybinė mokesčių inspekcija. Įvertinant papildomų išteklių šios funkcijos vykdymui poreikį, svarstyta galimybė, jog įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą galėtų vykdyti ir kitos institucijos (pavyzdžiui, Socialinių paslaugų ir priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, vertinantis socialinės globos kokybę, išduodantis licencijas teikti socialinę globą ir kt.). Taip pat turėtų būti sprendžiamas klausimas dėl Administracinių nusižengimų kodekso papildymo nuostatomis dėl administracinės atsakomybės taikymo darbdaviams ir paslaugų gavėjams už minėtų draudimų pažeidimą;

„jeigu atsižvelgiant į nusikaltusių asmenų keliamą pavojų ir galimą grėsmę, kad nusikalstamos veikos bus pakartotos, yra tikslinga, nuteistiems nusikaltusiems asmenims turėtų būti laikinai arba visam laikui užkirstas kelias užsiimti profesine veikla, susijusia su tiesioginiais ir reguliariais kontaktais su vaikais.“

Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. gruodžio 13 d. direktyva 2011/92/ES

- Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos sudaromame Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenų žemėlapyje skelbti statistinę informaciją apie seksualinio pobūdžio (ir kitas diskusiniu klausimu aktualias) nusikalstamas veikas, nukentėjusius asmenis (pasiskirstymas pagal teritorinį principą, amžių, lytį, kt.) bei reguliariai skelbti atnaujintą Nusikalstamų veikų statistinių rodiklių apie vaikus analizę;
- svarstyti seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas įvykdžiusiems asmenims apribojimų, jų priežiūros (gyvenamosios vietos, jos keitimo, išvykimo iš šalies ir pan. registravimo) nustatymo, pagalbos sistemos ir pagalbos prieinamumo (privalomumo), motyvavimo dalyvauti specialiose elgesio keitimo programose, pakartotinio rizikos vertinimo reglamentavimo galimybes.

2.8.5. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas reaguojant į smurto atvejus

Vaiko teisių apsaugos tinkamas įgyvendinimas kiekvienoje savivaldybėje priklauso nuo komandinio įvairių institucijų darbo. Apibendrinant Įstaigos praktinę veiklą, galima teigti, kad aktyvus, geranoriškas ir veiksmingas bendradarbiavimas yra vienas iš didžiausių iššūkių. Galima būtų išskirti šiuos institucijų bendradarbiavimo procese kylančius sunkumus:

- specialistai (policijos pareigūnai, ugdymo įstaigų atstovai, medikai ir kt.), turintys duomenų apie vaiką (galimai) patyrusį smurtą ar kitas vaikui kylančias grėsmes, būtinumą ginti jo teises ir teisėtus interesus, ne visada šią informaciją perduoda Vaiko teisių apsaugos skyriui;
- bendradarbiavimo iniciatyvumas, geranoriškumas, aktyvumas, glaudumas ir pan. itin priklauso nuo žmogiškojo faktoriaus – specialistų asmeninio požiūrio; specialistų tarpusavio (asmeniniu kontaktu grįstų, palaikomų) santykių; specialistų tarpusavio pasitikėjimo ir kt.;
- tarpžinybiniai pasitarimai dėl baudžiamojo proceso metu kylančių problemų, susijusių su prioritetinio geriausių vaiko interesų principo užtikrinimu kai kuriose teritorijose vyksta formaliai, praktikoje situacija nesikeičia arba tarpžinybiniai pasitarimai vyksta fragmentiškai, organizuojami dažniausiai tada, kai vaiko teisių pažeidimo atvejis yra skubus, rezonansinis ar pan.;
- vengiama kreiptis pagalbos į kitas kompetentingas institucijas ir įvairiais būdais stengiamasi problemą spręsti patiems, nors akivaizdu, jog turimos žinios ir patirtis, galimybės yra nepakankamos;
- specialistų igūdžių, žinių ir kompetencijos stoka bei aiškaus, nuoseklaus reglamentavimo trūkumas (veiksmų seka, keitimosi duomenimis galimybės, proceso koordinavimas ir kt.), organizuojant ir teikiant pagalbą vaikui teisinio proceso metu.

Institucijų bendradarbiavimo pagrindą sudaro: komunikacija, koordinacija, dalinimasis patirtimi. Institucijoms atsakingai ir laiku reaguojant į pranešimus apie galimą smurtą prieš vaiką, imantis visų galimų veiksmų objektyviam ir išsamiam situacijos (incidento) tyrimui, taikant intervencijos priemones,

kad būtų užtikrintas vaiko saugumas, teikiant vaikui (jo šeimai) reikiamą pagalbą, būtų sudarytos sąlygos išvengti (pasikartojančių) smurto atvejų, užtikrinti vaiko saugumą.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė atliko tyrimą, kurio metu buvo konstatuota, kad dėl aplaidaus Vaiko teisių apsaugos skyriaus darbo, teisėsaugos pareigūnų ir sveikatos priežiūros specialistų pareigų vykdymo, kiekvienos iš šių institucijų kompetentingų specialistų (atstovų) veiksmų (neveikimo) bei priimtų sprendimų buvo sudarytos sąlygos tęstiniam vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui. Tyrimas buvo pradėtas paaiškėjus aplinkybėms dėl kompetentingų institucijų neatsakingo reagavimo į pranešimus apie akivaizdžius smurto prieš vaiką požymius bei smurto artimoje aplinkoje, besitęsusio keletą metų, aplinkybes.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras vaiko skundo dėl prieš jį naudojamo smurto, fizinio smurto požymių ant vaiko kūno, jo gyvenimo smurtinėje aplinkoje nevertino pakankamai pripažinti, kad prieš vaiką yra smurtaujama, nenustatė nusikalstamos veikos požymių. Ikiteisminio tyrimo metu vaikas nebuvo pripažintas nukentėjusiuoju; nebuvo sprendžiami jo atstovo pagal įstatymą bei įgaliotojo atstovo skyrimo klausimai, t. y. vaikui nebuvo suteikta ir užtikrinta teisė ginti savo pažeistas teises ir interesus.

Vaiko teisių apsaugos skyrius netarpininkavo dėl psichologinės pagalbos vaikui teikimo, nesiėmė pakankamų priemonių saugios aplinkos vaikui užtikrinimo bei darbo su šeima organizavimui ir kontrolei. Skyrius, turėdamas informaciją apie galimą smurtą prieš vaiką, jokių veiksmų (išskyrus kreipimąsi į policiją), nesiėmė bei prokuroro nutarimo nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl galimo smurto prieš vaiką – neskundė, nors buvo pakankamas pagrindas tai padaryti. Šeima nebuvo įtraukta nei į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą, nei į stebimų šeimų, auginančių vaikus, apskaitą dėl įtariamo smurto prieš vaiką.

Sveikatos priežiūros įstaigos specialistė, priėmusi mažametį, neskyrė reikiamo dėmesio vaiko apžiūrai bei kritiškai nevertino motinos pateiktų paaiškinimų dėl galimų smurto požymių, nesilaikė Civiliniame kodekse ir poįstatyminiuose teisės aktuose įtvirtintų reikalavimų dėl smurto prieš vaikus diagnozavimo, atsakingų institucijų informavimo ir kt.

Atlikusi tyrimą, Kontrolierė pripažino, kad aplaidžiu Vaiko teisių apsaugos skyriaus (darbuotojų, valstybės tarnautojų) pareigų ir tarnybinių funkcijų vykdymu buvo pažeistos vaiko teisės ir teisėti interesai. Sprendime buvo atkreiptas savivaldybės administracijos direktoriaus dėmesys į Vaiko teisių apsaugos skyriaus aplaidų teisės aktų priskirtų funkcijų atlikimą, vaiko teisių ir teisėtų interesų neužtikrinimą ir pasiūlyta įvertinti Skyriaus darbuotojų, valstybės tarnautojų veiką; taip pat pateiktos kitos rekomendacijos nustatytiems trūkumams šalinti. Kontrolierė pripažino, kad teisėsaugos pareigūnų sprendimai neatitiko geriausių vaiko interesų užtikrinimo principo ir sąlygojo tęstinius vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimus. Taip pat buvo atkreiptas sveikatos priežiūros įstaigos direktoriaus dėmesys į sveikatos priežiūros specialistų reagavimo į galimus vaiko teisių pažeidimus informuojant kompetentingas institucijas svarbą bei pateikti siūlymai trūkumams šalinti. Sprendime, įvertinus tyrimo metu nustatytas aplinkybes, buvo pateikti siūlymai apygardos vyriausiajam prokurorui bei generaliniam prokurorui, policijos generaliniam komisarui, socialinės apsaugos ir darbo ministrai, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktoriui.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė atliko vieno iš Vaiko teisių apsaugos skyrių skundo tyrimą dėl teisėsaugos institucijų poveikio Skyriaus atstovams dėl priimamų sprendimų, susijusių su vaikų saugumo užtikrinimu, ir institucijos diskreditavimu.

Socialinė darbuotoja, dirbanti su socialinės rizikos šeima, Vaiko teisių apsaugos skyriui ir policijai pranešė apie galimą seksualinį smurtą šeimoje. Skyrius, siekdamas užtikrinti vaikų saugumą, įvertinęs, kad vaikų įstatyminis atstovas nėra pajėgus užtikrinti vaikų saugumo, kad žinojo apie smurtą prieš vaikus, tačiau apie tai nepranešė ir susidariusios situacijos adekvačiai nevertina, priėmė sprendimą paimti vaikus iš šeimos. Teisėsaugos pareigūnai prieštaravo šiam Skyriaus sprendimui.

Kontrolierė, įvertinusi tyrimo metu nustatytas aplinkybes, konstatavo, kad Vaiko teisių apsaugos skyriaus priimtas sprendimas tuo metu atitiko geriausių vaikų interesus. Generalinės prokuratūros

vertinimu, prokuroras koordinacinio pasitarimo metu ir žiniasklaidai išreikšdamas prokuratūros poziciją dėl nepilnamečių nepagrįsto paėmimo iš šeimos, netinkamai įvertino susiklosčiusią situaciją ir rekomendavo ateityje susilaikyti bei užtikrinti, kad prokurorai susilaikytų nuo kitų institucijų jų kompetencijai priskirtais klausimais priimtų sprendimų komentavimo.

Spřęsdama institucijų bendradarbiavimo problemas, Kontrolierė organizavo tarpinstitucinę (Generalinės ir apygardos prokuratūrų, apskrities vyriausiojo policijos komisariato, savivaldybės administracijos ir Vaiko teisių apsaugos skyriaus, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kitų institucijų atstovų) pasitarimą, kuriame buvo aptarti sunkumai dėl teisėsaugos institucijų ir Vaiko teisių apsaugos skyriaus geranoriško bendradarbiavimo, sklandžios veiklos, operatyvaus keitimosi informacija bei bendrų sprendimų paieškos, gavus pranešimą apie galimą smurtą prieš vaiką, taip pat vaikų apklausų organizavimo ir atlikimo problemas.

2.8.6. Kita veikla dėl vaiko apsaugos nuo smurto

Kontrolierė bei Įstaigos atstovai aktyviai dalyvavo diskusijose ir sudarytos darbo grupės veikloje dėl bet kokios rūšies smurto prieš vaikus draudimo, taip pat Seimo komitetų posėdžiuose svarstant Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo projektą, kuriame pateiktos smurto sąvokų formuluotės bei siūloma įtvirtinti nedviprasmišką bet kokios smurto formos prieš vaikus draudimą.

Seimas 2017 m. vasario 14 d. neeilinėje sesijoje priėmė įstatymo pakeitimus ir po ilgamečių diskusijų įstatyminiame lygmenyje buvo įtvirtintos visų smurto prieš vaikus formų – fizinio, psichologinio, seksualinio ir nepriežiūros, taip pat fizinių bausmių, sąvokos ir jų draudimas. Šiuo įstatymu valstybė įsipareigoja imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių, švietimo ir kitų priemonių užtikrinti vaiko apsaugą nuo visų formų smurto, įskaitant fizines bausmes, kurį jis gali patirti iš tėvų, kitų teisėtų vaiko atstovų ar kurio nors kito vaiką prižiūrinčio asmens.

Kontrolierė ir Įstaigos atstovai ataskaitiniais metais dalyvavo Seimo Savižudybių ir smurto prevencijos komisijos posėdžiuose, kuriuose buvo svarstytos vaikų savižudybių problemos atskirose savivaldybėse bei bendra situacija dėl vaikų savižudybių šalyje, reagavimo ir specialistų rekomendacijų kaip elgtis tokiais atvejais vykdymo klausimai; smurto prieš vaikus mokyklose, artimoje aplinkoje atvejai, atsakingų institucijų netinkamas reagavimas į pranešimus apie smurtą prieš vaiką (ypač mažametį) bei veiksmai, sprendimai, kurie yra būtini, siekiant užtikrinti tinkamą vaiko teisių apsaugą ir pagalbos jam prieinamumą.

2.8. Vaiko teisė būti apsaugotam nuo smurto

PASIŪLYMAI:

1. Įstatyminiame lygmenyje įtvirtinti aiškia valstybės bei savivaldybių pareigą ir atsakomybę dėl įvairiapusės, individualizuotos pagalbos ir paslaugų vaikui, nukentėjusiam nuo smurto, išnaudojimo ar kito teisių pažeidimo, užtikrinimo, taip pat pagalbos ir paslaugų koordinavimo, ypač kai dėl pagalbos, paslaugų specifškumo jas gali teikti (teikia) viešojo ir nevyriausybinio sektoriaus atstovai.
2. Reglamentuoti atsakingų institucijų reagavimo į vaiko teisių pažeidimo atvejį mechanizmą, nustatant kompetentingų institucijų veiksmus bei koordinuojančio asmens įgaliojimus, užtikrinant veiksmų, priemonių ir sprendimų suderinamumą.

2.9. Vaiko, susidūrusio su teisingumo sistema, teisių užtikrinimas

2.9.1. Vaiko apklausos baudžiamajame procese

Ataskaitiniais metais Kontrolierė kreipėsi į Ministrą Pirmininką ir Seimo Žmogaus teisių, Teisės ir teisėtvarkos bei Socialinių reikalų ir darbo komitetus kilus abejonėms, jog bus laiku ir tinkamai pasiruošta bei nuo 2018 m. liepos 1 d. bus užtikrintas sklandus Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimų įgyvendinimas.

Seimas 2017 metais priėmė Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimus³⁴, skirtus sumažinti neigiamą baudžiamojo proceso poveikį vaikams (liudytojams, nukentėjusiems, įtariamiesiems, kaltinamiesiems), įtvirtindamas privalomą psichologo dalyvavimą vaikų apklausose tam tikrų kategorijų bylose, kitais atvejais – suteikiant proceso dalyviams teisę inicijuoti psichologo dalyvavimą vaiko apklausoje; įtvirtindamas reikalavimą vaiką liudytoją, nukentėjusįjį apklausti vaikui pritaikytose patalpose; daryti vaiko liudytojo, nukentėjusiojo apklausos vaizdo ir garso įrašus ir kt. Numatydamas pakeitimų įsigaliojimą 2018 m. liepos 1 d., Seimas nurodė, jog Vyriausybė ar jos įgaliota institucija turi priimti teisės aktus, nustatančius įrašymo į nepilnamečių apklausai atlikti reikalingų specialių žinių turinčių psichologų sąrašą reikalavimus, ir kitus šio įstatymo įgyvendinamuosius teisės aktus.

Kontrolierė kreipėsi pažymėjo, kad Seimo priimtuose Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimuose įtvirtintos vaiko saugumo garantijos iš esmės nėra naujos ir jau yra įtvirtintos (tik siauresne apimtimi) galiojančiame kodekse (psichologo dalyvavimas vaiko apklausoje, apklausos atlikimas vaikui pritaikytose patalpose, vaizdo ir garso įrašų darymas), tačiau praktikoje nei viena iš šių nuostatų nebuvo ir nėra tinkamai įgyvendinama. Adresatų dėmesys atkreiptas į šiuos aspektus:

- psichologų dalyvavimo baudžiamajame procese užtikrinimas. Tai viena iš labiausiai įsisenėjusių, aktualiausių ir, nepaisant ilgamečių sprendimų paieškų, neišspręstų problemų.

Šiuo atveju – Teisingumo ministerija yra pagrindinė institucija, atsakinga už pasiruošimą tinkamai įgyvendinti Baudžiamojo proceso kodekso nuostatas dėl psichologo dalyvavimo vaiko (liudytojo, nukentėjusiojo, įtariamojo, kaltinamojo) apklausoje, t. y. teisės aktų, nustatančių įrašymo į nepilnamečių apklausai atlikti reikalingų specialių žinių turinčių psichologų sąrašą reikalavimus, parengimą. Vyriausybės nutarimo projekto, reglamentuojančio psichologų sąrašo sudarymą, svarstymo stadijoje, įvertindama turimą informaciją apie praktikoje kylančių problemų gausą ir įvairovę bei neatidėliotų sprendimų poreikį, Kontrolierė atkreipė adresatų dėmesį į žinybinį, formalų institucijų požiūrį į priimtą Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų įgyvendinimą, vengimą iš esmės spręsti įsisenėjusias, su vaiko padėtimi baudžiamajame procese susijusias, problemas bei lėtą (galimai sustojusį) dokumento rengimo procesą.

„kiekviena Šalis imasi būtinų teisėkūros ar kitų priemonių siekdama užtikrinti, kad vaikas būtų apklausiamas šiam tikslui parengtų specialistų“

ET Konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos

Pažymėta, kad siekiant tinkamo įstatymo nuostatų dėl psichologo dalyvavimo įgyvendinimo, būtina ne tik reglamentuoti psichologų sąrašo sudarymą, tvarkymą ir administravimą klausimus, tačiau taip pat būtina užtikrinti, kad iki nuostatų įsigaliojimo bus atrinkti ir parengti psichologai galintys, gebantys atlikti vaikų apklausas, išspręsti kiti su psichologų dalyvavimu baudžiamajame procese susiję klausimai (darbo laiko ir apmokėjimo, paslaugų teikimo poilsio, švenčių dienomis, nedarbo valandomis ir kt. klausimai). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad apsiribojus tik Aprašo patvirtinimu, atsivėlgiant į jo turinį, liks neišspręsta nemažai kitų, su psichologų dalyvavimu baudžiamajame procese, susijusių problemų, klausimų;

³⁴ 2017 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-217.

- psichologo dalyvavimo procese ir vaiko apklausos metodologijos ir pan. reglamentavimas, užtikrinant vieningą ir geriausius vaiko interesus atitinkančią apklausų atlikimo praktiką šalyje.

Ne vienerius metus minimos ir sistemiskai nesprenžiamos psichologų padėties baudžiamajame procese reglamentavimo problemos: uždaviniai, funkcijos, teisės, pareigos, atsakomybė; vaiko apklausos organizavimas ir vykdymas (susipažinimas su bylos medžiaga; vaiko paruošimas apklausai; psichologo ir kitų apklausoje dalyvaujančių asmenų santykis, keitimasis informacija, t.t.); psichologų, dalyvaujančių apklausose (tai aktualu teismuose dirbantiems psichologams), funkcijų atskyrimas nuo kitose institucijose dirbančių psichologų, teismo psichologų ekspertų, teismo psichiatrų funkcijų;

- vaiko liudytojo, nukentėjusiojo apklausų vykdymo vaikui palankioje aplinkoje bei vaizdo ir garso įrašymo užtikrinimas, nuo 2018 m. liepos 1 d.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog šių kodekso normų įgyvendinimas yra ne mažiau aktuali ir svarbi problema. Praktikoje nėra galimybių užtikrinti vaikų apklausų atlikimą jiems pritaikytoje aplinkoje – vaikų apklausoms pritaikytų patalpų tinklas nėra sukurtas, trūksta vaizdo ir garso įrašymo technikos.

„siekiant išvengti tolesnių sunkumų vaikui, apklausos, ekspertizės ir kiti tyrimo veiksmai turėtų būti atliekami parengtų specialistų, kurie veikia jautriai, pagarbiai ir kruopščiai“

JT Gairės dėl teisingumo bylose kai yra nukentėjusių vaikų ir vaiku nusikaltimu liudvtoiu

Įstaigos duomenimis, 2017 metų pradžioje 43 teismuose (iš 62) buvo įrengti vaikų apklausos kambariai, tačiau ne visų įrengimas ir pritaikymas atitiko vaikų apklausų vykdymui keliamus reikalavimus. Policijos įstaigose buvo įrengti 7 tipiniai vaikų apklausos kambariai, atitinkantys vaikų apklausos kambarių prie teritorinių policijos įstaigų įrengimo reikalavimus³⁵. Nuo 2016 metų vaikų, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, apklausos gali būti vykdomos Vaikų, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, pagalbos centre (vaikų globos namų „Užuovėja“ padalinyje; įstaigos savininko teisės ir pareigas įgyvendina Socialinės apsaugos ir darbo ministerija), tačiau praktikoje vaikų apklausų organizavimo procesas šiame centre nėra sklandus. Mokamas vaiko apklausos paslaugas teikia visuomeninė organizacija „Paramos vaikams centras“.

Kreipimesi paminėtina, jog dar 2012 metų valstybinio audito ataskaitoje „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“ buvo atkreiptas dėmesys į vaikų apklausų aplinkos problemas, nors vaikų apklausų kambarių įrengimui policijos komisariatuose ir teismuose iš viso 2005–2010 metais buvo panaudota per 1 mln. Lt.

Kontrolierė pažymėjo, kad sprendžiant vaikams palankios erdvės – specialios paskirties patalpų įrengimo klausimą, turėtų būti atkreiptas dėmesys į patalpų įrengimo (parinkimo) vietą, užtikrinta galimybė apsaugoti vaiką nuo papildomų neigiamų išgyvenimų dėl susitikimo su kitais proceso dalyviais, dėl pastato bauginančios aplinkos ir kt. Taip pat atkreipė dėmesį į nuostatas dėl apklausų vaizdo ir garso įrašymo bei šio reikalavimo įgyvendinimui būtinus sprendimus (Įstaigos duomenimis, ne visuose teismuose yra reikalinga vaizdo ir garso technika);

<...> jei įmanoma, specialiai parengti specialistai turėtų atlikti vaikų apklausas ir priimti jų pareiškimus; visi specialistai, visų pirma teisėjai, psichologai ir advokatai, dirbantys su vaikais teisingumo sistemoje, turėtų gauti tinkamos informacijos, turėtų būti gerinamas jų informuotumas ir jie turėtų būti mokomi taikyti tinkamus apklausos metodus.

ET Ministrų komiteto Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo

- ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų kvalifikacija atlikti vaikų apklausas, įvertinant tai, kad praktikoje ne visi vaikai bus apklausiami psichologų. Kontrolierė išsakė nuomonę, kad turėtų būti svarstoma pareigūnų, galinčių vykdyti

³⁵ Policijos generalinio komisaro 2007 m. rugpjūčio 16 d. įsakymas Nr. 5-V-543 „Dėl Tipinių vaikų apklausos kambarių prie teritorinių policijos įstaigų įrengimo reikalavimų ir vaikų apklausos kambario įrangos sąrašo patvirtinimo“.

nepilnamečių apklausas, specializacijos galimybė, įtvirtinti reikalavimai pareigūnų kvalifikacijai (įgijimas teorinių ir praktinių žinių, nuolatinis kvalifikacijos kėlimas) ir kt.;

- vaikus atstovaujančių gynėjų, įgaliotojų atstovų kvalifikacijos bei tinkamo vaiko teisių ir interesų gynimo, atstovavimo procese problema; gynėjų, įgaliotojų atstovų dalyvavimo baudžiamajame procese užtikrinimo (trūkumo) problema.

Kontrolierė, akcentuodama nurodytas problemas – ne kartą įvardintas įvairiuose (tarpinstituciniuose) pasitarimuose, diskusijose su vaiko teisių apsaugos specialistais, teisėsaugos pareigūnais, nevyriausybinų organizacijų atstovais – kylančias dėl teisinio reglamentavimo nenuoseklumo ir neišsamumo, praktinio įgyvendinimo problemų (žmogiškųjų, finansinių ir kt. išteklių trūkumas, neišplėtotą infrastruktūrą, t.t.), skirtingas institucijų nuomones, pažymėjo pastebimą institucijų žinybinį požiūrį, iniciatyvumo ir lyderystės vykdomosios valdžios lygmenyje inicijuojant, planuojant ir koordinuojant problemų sprendimą, nuoseklius baudžiamojo proceso pokyčius, trūkumą.

Taip pat atkreiptas dėmesys į būtinybę skubiai imtis priemonių, kad būtų pasirengta tinkamam Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimų įgyvendinimui, skirti dėmesį ir imtis veiksmų, vaiko teisių apsaugos baudžiamajame procese stiprinimui ir gerinimui, geriausius vaiko interesus atitinkančios teisingumo sistemos kūrimui, plėtojimui ir palaikymui.

Teisingumo ministerijai teiktos pastabos Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo projektui, skirtam reglamentuoti psichologų sąrašo sudarymo tvarką.

Kontrolierė iš esmės pritarė iniciatyvai sudaryti psichologų, kurie gali padėti apklausti vaiką baudžiamajame procese, sąrašą, tačiau atkreipė projekto rengėjų dėmesį į poreikį išsamiau reglamentuoti psichologo dalyvavimą procese, jo teises, pareigas, santykį su kitais baudžiamojo proceso dalyviais ir kt. Taip pat buvo išsakyta abejonė dėl nuostatos, jog apklausą atlikęs psichologas galėtų sutartiniais pagrindais teikti konsultacijas vaikui (dėl galimo interesų konflikto, skirtingų veiklų tikslų ir pan.). Atkreiptas dėmesys į poreikį kviešti psichologą į vaiko apklausą poilsio ir švenčių dienomis bei nedarbo valandomis ir šio aspekto įvertinimą reglamentuojant paslaugų apmokėjimą. Pateikti siūlymai dėl: reikalavimų psichologams ir skelbtinos informacijos apie psichologą išplėtimo; psichologų budėjimo sąrašų sudarymo; reikalavimo nuolat kelti kvalifikaciją įtvirtinimo; Teisingumo ministerijos dalyvavimo mokymo programos, modulio skirto psichologams, kurie padės apklausti vaikus baudžiamajame procese, tvirtinime ir kt.

Kontrolierė atlieka tyrimą dėl Vaikų, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos centro, teikiamų paslaugų apimties, kompleksiskumo ir efektyvumo bei jų įtakos vaiko teisių apsaugos užtikrinimui.

Sprendimas pradėti tyrimą priimtas atsižvelgus į suinteresuotų institucijų pateiktą informaciją apie pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo seksualinės prievartos, teikimo problemas.

2.9.2. Atstovo pagal įstatymą dalyvavimas baudžiamajame procese

Ataskaitiniais metais atliktuose tyrimuose atkreiptas dėmesys, kad ikiteisminių tyrimo metu ne visuomet skiriamas tinkamas dėmesys įdėmiam ir atsakingam vertinimui, ar vaiko atstovui pagal įstatymą konkrečiu atveju gali būti leista dalyvauti ir ginti vaiko (liudytojo, nukentėjusiojo) teises ir interesus, ar vaikui turi būti paskirtas kitas atstovas pagal įstatymą.

Vienas iš aspektų dėl vaiko atstovo pagal įstatymą dalyvavimo (pastebėtas ir ankstesniais metais), kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas neskiria reikiamo dėmesio įvertinimui, ar vaiko ir jo atstovo pagal įstatymą interesai baudžiamajame byloje sutampa, ar nėra interesų konflikto arba grėsmės jam kilti. Pavyzdžiui, vienu iš tirtų atvejų nebuvo atsižvelgta į tai, kad dukters teises ir interesus turinti atstovauti bei ginti motina, grasina dukrai. Kitu atveju – vaiko motinai ir močiutei nebuvo leista dalyvauti ikiteisminiame tyrime kaip vaiko, kuris smurtavo prieš jas, atstovėms pagal įstatymą, tačiau

nebuvo aiškintasi skyriumi gyvenančio tėvo galimybė atstovauti ir ginti vaiko teises. Pareigūnai vadovavosi motinos paaiškinimu, jog vaikas ryšių su tėvu nepalaiko. Dar vienu atveju – byloje dėl globos namų darbuotojo smurto prieš vaiką, globotinio teises ir interesus atstovauti buvo pavesta kitam globos namų darbuotojui. Kitoje byloje dėl smurto globos namuose (smurtautojas ir nukentėjusieji tos pačios įstaigos globotiniai), apie kurią buvo žinoma įstaigos darbuotojams, pastarieji buvo įgalioti atstovauti ir ginti vaikų (ne visų) teises baudžiamojame byloje, taip pat globos namų darbuotojai (psichologai) buvo pasitelkti apklausiant nukentėjusius vaikus. Vėliau – pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl galimo globos namų darbuotojų pareigų neatlikimo ar netinkamo atlikimo.

Dėl vaiko atstovo pagal įstatymą dalyvavimo procesiniuose veiksmuose, Kontrolierė laikosi pozicijos, kad nors galiojantis teisinis reglamentavimas nėra nuoseklus, išsamus ir imperatyviai nenumato privalomo atstovo pagal įstatymą dalyvavimo, tačiau siekiant sudaryti galimybę vaikui pasinaudoti savo teisėmis ir jas apginti, taip pat vengiant formalaus požiūrio į reikalavimus dėl vaiko interesus atitinkančio proceso, vaiko atstovai pagal įstatymą (jeigu tai neprieštaruoja vaiko interesams) turi būti tinkamai informuojami apie baudžiamąjį procesą, kuriame dalyvauja (turės dalyvauti) vaikas ir kviečiami dalyvauti. Atstovai pagal įstatymą, turėdami prioritetinę teisę ir pareigą užtikrinti bei ginti vaiko teises ir teisėtus interesus, turi būti aktyvūs baudžiamajame procese. Formalus prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar atstovo pagal įstatymą požiūris į vaiko teisių ir interesų apsaugos reikalavimus baudžiamajame procese, jų sąlygoti veiksmai (neveikimas), sudaro prielaidas vaiko teisių ir interesų pažeidimui, apriboja vaiko galimybę pasinaudoti savo teisėmis bei apginti savo interesus.

Dėl atstovo pagal įstatymą tinkamumo vertinimo, Kontrolierė yra išsakiusi nuomonę, kad, tiek prieš priimant sprendimą dėl atstovo dalyvavimo procese, tiek vėliau viso proceso metu, turi būti stebima ir vertinama, ar vaiko interesai yra tinkamai atstovaujami ir ginami bei, esant abejonėms, jog atstovas pagal įstatymą daro (gali daryti) neigiamą įtaką vaikui, jog kilo (gali kilti) prieštaravimai tarp vaiko ir jo atstovo pagal įstatymą interesų (tarp keleto atstovaujamų vaikų interesų ir pan.), jog atstovas pagal įstatymą netinkamai vykdo (vykdys) jam tenkančias pareigas ir t.t., turi būti sprendžiamas klausimas dėl kito atstovo pagal įstatymą paskyrimo.

Praktikoje atkreipiamas dėmesys, kad, paaiškėjus vaiko teisių pažeidimo šeimoje, globos ar kitoje įstaigoje pažeidimo aplinkybėms, turi būti vertinamas vaiko atstovo pagal įstatymą ar kitų už vaiko priežiūrą, ugdymą ar pan. atsakingų asmenų teisių įgyvendinimo ir pareigų vykdymo tinkamumas ir, esant pagrindui, sprendžiamas atsakomybės (civilinės, administracinės, baudžiamosios, drausminės) taikymo klausimas. Aplinkybė, kai įtariamuoju ir nukentėjusiuoju būna toje pačioje įstaigoje gyvenantys, ugdomi ar pan. vaikai, sąlygoja prielaidą, jog nusikalstama veika buvo padaryta ir žala patirta dėl netinkamo asmens, atsakingo už vaiko globą, priežiūrą, ugdymą ar pan. pareigų vykdymo, netinkamų priežiūros sąlygų, saugios tinkamos aplinkos neužtikrinimo ar kt. Sprendžiant atstovo pagal įstatymą tinkamumo klausimą, svarbu turėti omenyje, jog baudžiamajame procese turi būti keliamas ir sprendžiamas nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo klausimas. Nukentėjusio vaiko atstovas pagal įstatymą turi padėti įgyvendinti šią teisę nukentėjusiajam, pareikšdamas civilinį ieškinį dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo. Nekvestionuojant, jog už nusikalstama veika padarytą žalą materialiai atsako pats kaltinamasis, tačiau civiliniu atsakovu gali būti įtrauktas vaiko atstovas pagal įstatymą (pavyzdžiui, vaikų globos namai), kuris už padarytą žalą būtų atsakingas subsidiariai.

Svarbu, kad sprendžiant vaiko atstovo pagal įstatymą skyrimo klausimą ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai bendradarbiautų su Vaiko teisių apsaugos skyriais ir, kad būtų įsitikinta, jog skiriamas asmuo gali tinkamai atstovauti vaikui ir neturi motyvų pirmenybę teikti savo paties ar įtariamojo (kaltinamojo) asmens interesams.

Kontrolierė kreipėsi į generalinį prokurorą ir policijos generalinį komisarą dėl vaikų teisių ir interesų užtikrinimo ir apsaugos baudžiamajame procese stiprinimo.

2.9.3. Įgaliotojo atstovo dalyvavimas baudžiamajame procese

Kontrolierė, atlikdama tyrimus, pastebėjo, kad praktikoje gana vangiai įgyvendinamos Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos dėl nukentėjusiojo teisės turėti įgaliojimą atstovą – asmenį teikiantį teisinę pagalbą, ginantį nukentėjusiojo teises ir interesus.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras motyvuotu nutarimu ar teismas motyvuota nutartimi pripažįsta, kad įgaliojimo atstovo dalyvavimas būtinas bylose dėl nusikalstamų veikų žmogaus sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai ar dorovei, kai nuo šių veikų nukentėjo nepilnametis, taip pat kitais atvejais, kai be įgaliojimo atstovo pagalbos nepilnamečio nukentėjusiojo teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai ginami. Rekomendacijose dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos³⁶ įtvirtinta, jog būtina svarstyti įgaliojimo atstovo dalyvavimo klausimą bylose dėl nusikalstamų veikų žmogaus sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai ar dorovei, kai nuo šių veikų nukentėjo nepilnametis, taip pat ir kitais atvejais, kai be įgaliojimo atstovo pagalbos nepilnamečio nukentėjusiojo teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai ginami.

Kontrolierė įvertindama, kad praktikoje nėra vieningos nuomonės dėl minėtų Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų imperatyvumo, išsakė nuomonę, kad įgaliojimo atstovo dalyvavimas yra svarbus ir būtinas, ypač tam tikrų kategorijų bylose, ir tai lemia įvairios aplinkybės. Pavyzdžiui, byloje dėl smurto globos namuose turėjo būti sprendžiamas įgaliojimų atstovų paskyrimo nukentėjusiems vaikams klausimas, atsižvelgiant į tai, kad konkretūs vaikai dėl amžiaus, sveikatos sutrikimų, galimai patirto smurto rūšies ir jų globos institucijoje yra priskirtini itin pažeidžiamoje situacijoje esantiems vaikams; kad įtariamasis ir nukentėjusieji yra globojami toje pačioje įstaigoje, kurios viena iš pareigų – užtikrinti saugią tinkamą augti, vystytis ir tobulėti aplinką; kad buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl globos namų darbuotojų galimai netinkamai atliktų pareigų. Konkrečiu atveju kritiškai ir kaip prieštaraujanti teisės aktų reikalavimams, geriausių vaiko interesų pirmenybės principui bei vaiko gerovės procese užtikrinimo tikslui buvo įvertinta prokuratūros nuomonė, kad įgaliojimo atstovo kvietimo į procesą klausimas nepriklauso teisėsaugos institucijų kompetencijai ir tuo turi rūpintis vaiko atstovai pagal įstatymą. Kitoje byloje Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad ikiteisminis tyrimas dėl smurto prieš nepilnametę buvo nutrauktas, nurodant, kad nukentėjusioji pati gali ginti savo interesus (nėra bejėgiškos būklės, nenustatyta, jog turi fizinių ar psichinių trūkumų) teisme privataus kaltinimo byloje dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo. Tačiau byloje nebuvo duomenų, pagrindžiančių šią ikiteisminio tyrimo pareigūno išvadą, taip pat nurodyta, kad buvo pažeisti teisės aktų reikalavimai dėl vaiko (smurto aukos) teisių ir interesų gynimo.

Kontrolierė tyrimuose dėl vaiko teisių pažeidimo baudžiamojo proceso metu ne kartą atkreipė dėmesį ir siūlė teisėsaugos pareigūnams imtis griežtesnių priemonių veiklos kontrolei ir tinkamai vaiko teisių apsaugai baudžiamajame procese.

Generalinis prokuroras 2017 metų gruodį pakeitė Rekomendacijas dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos. Įstaigos atstovas dalyvavo Generalinės prokuratūros sudarytoje tarpinstitucinėje darbo grupėje, rengusioje rekomendacijų dėl būtinojo įgaliojimo atstovo skyrimo nepilnamečiams nukentėjusiems projektą.

2.9.4. Pakartotinės vaikų apklausos teismuose

Ataskaitiniais metais Kontrolierė kreipėsi į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos apeliacinio teismo pirmininkus, atkreipdama dėmesį į nukentėjusio vaiko pažeidžiamumą baudžiamajame procese ir prašydama, jog praktikoje būtų labai atsakingai vertinama pakartotinės vaiko apklausos teisme būtinybė, kai byloje yra ikiteisminio tyrimo metu atliktos vaiko apklausos medžiaga, ekspertų rekomendacijos daugiau vaiko neapklausinėti, išvados dėl vaiko parodymų patikimumo ir kt.

³⁶ Generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymas Nr. I-126 „Dėl rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patvirtinimo“.

Kontrolierė nekvestionavo teismo nepriklausomumo ir nešališkumo bei priimamų sprendimų teisėtumo principų, tačiau atkreipė dėmesį į konkrečias situacijas (bylas), kai smurtą patyrę mažamečiai, inicijuojant ir (ar) vykdant pakartotines jų apklausas teismo baudžiamųjų bylų nagrinėjimo metu, buvo (galėjo būti) pakartotinai emociškai traumuoti, viktimizuoti. Išsakyta nuomonė, jog teismai turi labai atsakingai vertinti pakartotinės vaiko apklausos teismo procese atlikimo tikslingumą ir būtinumą. Teismas sprendimą dėl dar vienos vaiko apklausos turi priimti visų pirma vadovaudamasis geriausiais vaiko interesais, įvertindamas galimas pakartotinės apklausos pasekmes vaiko psichiniam, emociniam ar (ir) fiziniam vystymuisi, o atlikdamas apklausą, išnaudoti visas galimybes, būdus ir priemones, kad vaikas patirtų kuo mažesnę žalą.

Reaguojant į Kontrolierės kreipimąsi, vienu iš individualių atveju, buvo organizuotas Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų organizacinis veiklos nagrinėjant baudžiamąją bylą patikrinimas. Konstatuota, kad teisėjai, organizuodami ar atlikdami nukentėjusiojo mažamečio apklausą, kolegijos pirmininkas – ir vadovaudamas posėdžiui atliekant apklausą, nesiėmė pakankamų priemonių vaiko teisėtiems interesams užtikrinti; buvo sprendžiama dėl neeilinio teisėjų veiklos vertinimo.

Siekiant aktualizuoti svarbiausius vaikų apklausos aspektus, Teisėjų Tarybos iniciatyva 2017 metais išleisti lankstinukai tėvams bei planuojama išleisti metodinius patarimus apie vaikų apklausas teisėjams ir pareigūnams.

2.9.5. Vaikų apklausos mokyklose

Kontrolierė atkreipė Policijos departamento ir atskirų policijos komisariatų dėmesį į tyrimų metu nustatytus pažeidimus – vaikų apklausų vykdymą bendrojo ugdymo mokykloje.

Paminėtina, jog ir 2016 metais Kontrolierė kreipėsi į policijos generalinį komisarą dėl vaiko teisių užtikrinimo administracinio proceso metu bei atkreipė dėmesį į tai, kad policijos pareigūnai nevengia vaikų (nukentėjusių, liudytojų, teisės pažeidėjų) apklausti ugdymo įstaigoje, ugdymo(si) proceso metu. Taip pat į tai, kad apklausiant vaiką administracinio proceso metu nesivadovaujama įstatymo analogija – Baudžiamojo proceso kodekso normomis, taikomomis baudžiamųjų nusižengimų bylų procesui, t. y. nevertinama ir nesprendžiamas klausimas dėl specialistų (vaiko teisių apsaugos, psichologo) dalyvavimo apklausiant vaiką (tikslinant aplinkybes) dėl galimo administracinio teisės nusižengimo.

Policijos pareigūno atvykimas į mokyklą ir bendravimas su vaiku konkrečiai su juo susijusiu klausimu (ar tai būtų informacijos tikslinimas, ar vaiko apklausa, ar paaiškinimo paėmimas, kt.), gali sukelti vaikui emocinę įtampą, iššaukti kitų asmenų padidintą domėjimąsi situacija bei vaiko santykių su mokyklos bendruomene (neigiamus) pokyčius ir kt. Mokykloje apklausiamas vaikas, kai jo apklausoje nedalyvauja atstovas pagal įstatymą ir kitas specialistas, kuris gali padėti apklausti vaiką, negali tinkamai pasinaudoti savo teisėmis ir jas apginti, taip pat patiria papildomą neteisėtą, neigiamą poveikį. Itin kritiškai vertinti atvejai, kai, pavyzdžiui, vienu iš nagrinėtų atveju, mokyklos administracijos atstovai, pedagogai „padėjo“ policijos pareigūnams atlikti vaikų apklausas (dalyvavo apklausose, galimai užrašė paaiškinimus), aiškinantis aplinkybes dėl pedagogo smurto prieš vaikus.

„buvo apklausti moksleiviai, apie tai nepranešus tėvams (globėjams). Tuo metu ugdymo procesas vyko, tačiau į tai nebuvo atsižvelgta. Dauguma nepilnamečių vaikų patyrė stresą, buvo sujaudinti <...> direktoriaus pavaduotoja <...> pati apklausinėjo nepilnamečius vaikus, užrašydama jų paaiškinimus, vėliau apklausiami buvo policijos“

Iš skundo

Kontrolierės nuomone, ugdymo įstaiga yra netinkama vieta vaiko apklausai (paaiškinimo gavimui) ir policijos pareigūnų bendravimas su vaiku neturėtų vykti vaiko buvimo ugdymo įstaigoje metu. Turi būti siekiama, kad vaikas, susidurdamas su teisėsaugos institucijų pareigūnais (nagrinėtu atveju policijos pareigūnais), patirtų kuo mažesnę psichologinį diskomfortą, stresą bei nebūtų sudaromos prielaidos vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui.

Administracinių nusižengimų kodekse nustatyta, kad pareigūnams tiriant administracinius nusižengimus

(apklausiant asmenis, įtariamus administracinių nusižengimų padarymu, nukentėjusiuosius, liudytojus arba paimant iš šių asmenų rašytinius parodymus ir kt.), *mutatis mutandis* taikomos Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos. Generalinio prokuroro patvirtintose rekomendacijose³⁷, skirtose aptarti nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausos ikiteisminio tyrimo procese ypatumus, nurodyta, jog parenkant apklausos atlikimo vietą, būtina įvertinti, ar tai nepakenks apklausiamo nepilnamečio interesams, mokymosi procesui, psichologinei būsenai, patyčių grėsmę ir kitas aplinkybes. Rekomendacijose taip pat įtvirtintas draudimas vaiko apklausą atlikti mokymo ar ugdymo įstaigoje arba jo buvimo šioje įstaigoje laiku, atstovo pagal įstatymą darbovietėje, išskyrus išimtinis atvejus, kai apklausos vieta yra suderinta su atstovu pagal įstatymą, mokymo, ugdymo įstaigos administracija ir jei tai nepakenks apklausiamo vaiko interesams.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad pripažinus, jog pareigūnų veiksmai buvo pagrįsti neatidėliotina būtinybe (išimtis atvejis), tačiau jie nebuvo suderinti su vaikų atstovais pagal įstatymą (pastarieji apie vaikų apklausas neinformuoti), nebuvo įvertinta, ar tai nepakenks vaikų interesams (vaikų apklausose dalyvavo mokyklos administracijos atstovai, nors apklausa vyko dėl mokytojo galimai padaryto administracinio nusižengimo, susijusio su vaiko teisių pažeidimu, ir tokiu būdu galėjo būti daromas poveikis jų nuomonei ir pan.).

Tyrimuose dėl vaikų apklausų baudžiamajame procese nustatyta, jog buvo nesilaikyta teisės aktų reikalavimų dėl vaiko apklausos.

Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinta nuostata, kad nepilnametis liudytojas ar nepilnametis nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu paprastai apklausiami vaikų apklausoms pritaikytose patalpose ir ne daugiau kaip vieną kartą. Atliekant vaikų apklausas turi būti vadovaujama ir generalinio prokuroro rekomendacijomis³⁸ dėl apklausos vietos, draudžiančiomis apklausą atlikti mokymo ar ugdymo vietoje arba vaiko buvimo šioje įstaigoje laiku, išskyrus išimtinis atvejus ir esant tam tikroms papildomoms sąlygoms. Vienu iš vertintų atvejų, pirmoji vaiko apklausa (pokalbis) vyko ugdymo įstaigoje, joje dalyvavo ir galimas smurtautojas. Antroji apklausa vyko policijos komisariate. Šiuo atveju tiek mokykla, tiek policija, nesilaikydami teisės aktų reikalavimų, savo veiksmais pažeidė vaiko teises ir geriausių interesų principą.

Kontrolierė nurodė, kad nepriklausomai nuo vaiko padėties ikiteisminiame procese (įtariamasis, nukentėjęs, liudytojas), ikiteisminio tyrimo veiksmai turi būti atliekami, atsižvelgiant į baudžiamojo persekiojimo ypatumus, taikomus nepilnamečiams.

2.9.6. Vaiko teisių garantijos administraciniame procese

Tyrimuose, susijusiuose su vaiko teisių užtikrinimu administraciniame procese, Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad ši problema tebėra aktuali ir turėtų būti daugiau dėmesio skiriama policijos pareigūnų žinių tobulinimui šioje srityje.

Vienu iš atvejų, policijos pareigūnai su vaikais aiškinosi administracinio nusižengimo aplinkybes bei paėmė jų paaiškinimus. Pareigūnai šio veiksmo nevertino kaip vaiko apklausos bei teigė, kad vaikai paaiškinimus raštu teikė patys (savo noru). Kontrolierė išsakė nuomonę, kad vaikų paaiškinimai dėl administracinio nusižengimo padarymo yra administracinio nusižengimo tyrimo dalis, todėl turi būti taikomos Administracinių nusižengimų kodekso nuostatos bei vadovaujama įstatymo analogija – Baudžiamojo proceso kodekso nustatytais ypatumais, ir apie vaikų padarytą administracinį nusižengimą turi būti informuoti jų įstatyminiai atstovai, kai tik paaiškėja, kad vaikas padarė administracinį nusižengimą ir taikytos (svarstyta taikyti) vaiko interesus užtikrinančios priemonės. Kontrolierė laikėsi pozicijos, kad policijos pareigūnai, iš karto neinformuodami vaikų įstatyminių atstovų apie jų padarytus

³⁷ Generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymas Nr. I-126 „Dėl Rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patvirtinimo“.

³⁸ Ten pat.

administracinius nusizengimus, nesudarė tėvams galimybės laiku reaguoti ir ginti vaikų teises ir interesus. Tokiu būdu – nespėdami teisės aktuose nustatytų galimų vaiko interesus užtikrinančių priemonių (specialistų – vaiko teisių apsaugos, psichologo dalyvavimo, kt.) taikymo teisiniuose procesuose, policijos pareigūnai sudarė prielaidas vaiko teisių pažeidimui administracinio proceso metu.

Paminėtina, kad dėl Įstaigos praktikoje išryškėjusių problemų, kai policijos pareigūnai savo veiksmais sudaro prielaidas vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimams atsirasti, Kontrolierė dar 2016 metais kreipėsi į policijos generalinį komisarą, atkreipdama dėmesį į būtinybę gerinti policijos pareigūnų žinias, kompetenciją, kvalifikaciją klausimais, susijusiais su vaikų apklausomis (paaiškinimo paėmimu, aplinkybių tikslinimu, apklausos vieta, įstatyminių atstovų informavimu, specialistų dalyvavimo (pagal poreikį) užtikrinimu ir kt.) administracinio proceso metu. Policijos departamentas informavo, kad: organizuojamų mokymų programos nepilnamečių justicijos klausimais bus patobulintos; apskričių vyriausiųjų policijos komisariatų viršininkams pavesta užtikrinti, kad pareigūnai pagal kompetenciją būtų supažindinti su Kontrolierės keliamo aktualia problema bei pateiktų tyrimų rezultatais.

2.9.7. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įgyvendinimo aspektai

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė nuomonę keletu klausimų susijusių su Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų taikymu praktikoje³⁹.

 Švietimo ir mokslo ministerijai ir vaikų socializacijos centrui buvo pateikta nuomonė dėl vidutinės priežiūros priemonės termino nustatymo. Institucijos skirtingai skaičiavo šį terminą – nuo teismo nutarties leisti vaikui skirti vidutinės priežiūros priemonę įsiteisėjimo arba nuo savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymo skirti vaikui vidutinės priežiūros priemonę priėmimo dienos (jeigu teismo nutartyje ir administracijos direktoriaus sprendime nenurodytas kitas priemonės vykdymo pradžios terminas).

Atkreiptas dėmesys į Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatas, kuriose įtvirtinta, jog: vaiko vidutinės priežiūros priemonės skiria savivaldybės administracijos direktorius pagal vaiko gerovės komisijos siūlymą ir gavus teismo leidimą; gavęs teismo leidimą, per 3 darbo dienas nuo teismo nutarties išduoti leidimą įsiteisėjimo dienos, direktorius priima sprendimą skirti vidutinės priežiūros priemonę; savivaldybės administracijos direktoriaus sprendimai gali būti apskūsti Administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka; direktoriaus sprendimas dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės skyrimo per 3 darbo dienas nuo jo priėmimo kartu su teismo leidimo kopija išsiunčiamas (perduodamas) vaikų socializacijos centrui.

Paminėta ir tai, kad siekiant užtikrinti teisinio reglamentavimo darną ir atitikti tarptautinių bei nacionalinių teisė aktų reikalavimus dėl žmogaus (vaiko) laisvės ribojimo bei, kad savivaldybės administracijos direktoriaus sprendimas skirti vaikui vidutinės priežiūros priemonę atitiks *inter alia* vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros bei vaiko teisių apsaugos principus, vaiko teisių apsaugos garantijas, Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme buvo numatytas (įvestas) teismo leidimo institutas.

Kontrolierė atkreipė institucijų dėmesį, kad teismo nutartys dėl teismo leidimo (ne)išdavimo nėra skundžiamos nei apeliacine, nei kasacine tvarka, o teismo atsisakymas išduoti leidimą neužkertą kelio savivaldybės administracijos direktoriui, pasikeitus aplinkybėms, pašalinus trūkumus ir įvykdžius visus Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme įtvirtintus reikalavimus, pakartotinai kreiptis į teismą dėl leidimo skirti vaikui vidutinės priežiūros priemonę išdavimo. Priimdamas sprendimą (ne)leisti skirti vaikui vidutinės priežiūros priemonę, teismas vykdo apsauginę (prevencinę) funkciją.

Apibendrinama Kontrolierė pažymėjo, jog vaiko vidutinės priežiūros priemonė yra skiriama savivaldybės administracijos direktoriaus sprendimu ir jos taikymo terminas turi būti skaičiuojamas nuo

³⁹ Kontrolierė nurodė, jog teisės aktais nėra įgaliota aiškinti įstatymų ar kitų teisės aktų ir, kad pateikta nuomonė negali būti traktuojama kaip oficialus teisės akto aiškinimas.

sprendimo priėmimo (įsigaliojimo), jeigu teismo leidime ir direktoriaus sprendime nėra nurodytas kitas vaiko vidutinės priežiūros priemonės pradžios terminas. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog įsigaliojus naujos redakcijos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymui, vaikui paskirtos vidutinės priežiūros priemonės vykdymo terminas bus skaičiuojamas nuo faktinio šios priemonės taikymo momento.

 Švietimo ir mokslo ministerijai pateikta nuomonė dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės pratęsimo. Konkrečiu atveju išsiskyrė Švietimo ir mokslo ministerijos bei savivaldybės administracijos direktoriaus, Vaiko gerovės komisijos ir kitų susijusių subjektų nuomonės.

Vaiko vidutinės priežiūros priemonė (apgyvendinimas, ugdymas, priežiūros ir pagalbos vaikui teikimas vaikų socializacijos centre) skiriama ir pratęsiama Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme nustatytais pagrindais ir tvarka (priemonės pratęsimo, pakeitimo, panaikinimo, sustabdymo, nutraukimo pagrindų sąrašas baigtinis). Pratęsti vidutinės priežiūros priemonę galima tik kai yra tinkamai įvykdytos dvi sąlygos – vaikui paskirta vidutinės priežiūros priemonė nepavyko pasiekti teigiamų jo elgesio pokyčių; ir sprendimas dėl skirtos vidutinės priežiūros priemonės pratęsimo buvo priimtas iki jos vykdymo termino pabaigos. Įstatyme nėra įtvirtinta išimčių dėl šių sąlygų taikymo.

Kontrolierė pastebėjo, jog įstatymų leidėjas teisę priimti sprendimą skirti ir pratęsti vaiko vidutinės priežiūros priemonę suteikė savivaldybės administracijos direktoriui, tačiau siekdamas užtikrinti teisinio reglamentavimo suderinamumą su teisės normų dėl reikalavimų žmogaus (vaiko) laisvės ribojimu (tai apima ir vaiko apgyvendinimą vaikų socializacijos centre), taip pat įtvirtino ir teismo dalyvavimą įgyvendinant Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo tikslus (nustatė teismo leidimo institutą).

Kiekvienu konkrečiu atveju teismas, visapusiškai ir objektyviai išnagrinėjęs visas aplinkybes, vadovaudamasis teisės aktų nuostatomis, gali išduoti (atsisakyti išduoti) leidimą dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės pratęsimo. Vertindamas savivaldybės administracijos direktoriaus prašymą leisti pratęsti vaiko vidutinės priežiūros priemonę ir jį pagrindžiančius dokumentus, teismas turi itin kritiškai ir visapusiškai vertinti aplinkybes, kuriomis grindžiamas prašymas. Kontrolierės nuomone, teismas turėtų skirti dėmesį ir vertinti ne tik išimtinai vaiko elgesį, jo pokyčius gyvenimo vaikų socializacijos centre (įskaitant išvykas iš centro atostogoms, savaitgaliams ar kt.) metu, tačiau ir kitų asmenų (vaiko atstovų pagal įstatymą, vaikų socializacijos centro, Vaiko teisių apsaugos skyriaus, pagalbą, paslaugas teikiančių specialistų ir kt.), privalančių dalyvauti bei atsakingų už vaiko vidutinės priežiūros priemonės vykdymą ir sėkmingą vaiko integraciją į bendruomenę tiek vidutinės priežiūros priemonės vykdymo metu, tiek pasibaigus jos vykdymui, teisių įgyvendinimo ir pareigų vykdymo tinkamumą, išspręsdamas visus procese dalyvaujančių asmenų nurodytų aplinkybių, pateiktos informacijos prieštaravimus.

Vertindama paaiškėjusius duomenis, Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog į sprendimo priėmimo procesą (prieštaraujamos vidutinės priežiūros priemonės pratęsimui), nors tai nėra numatyta Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme, įsitraukė Švietimo ir mokslo ministerija – įgyvendinanti vaikų socializacijos centro savininkės teises ir pareigas, koordinuojanti ir prižiūrinti, kaip vykdomos vidutinės priežiūros priemonės, bei Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras – institucija konkrečiam vaikui parenkanti vaikų socializacijos centrą.

Atsižvelgdama į vaiko vidutinės priežiūros priemonės pratęsimą inicijavusių asmenų argumentus, Kontrolierė pažymėjo, kad nėra įstatyminių pagrindų, leidžiančių pratęsti šią priemonę, kai tokį norą išsako pats vaikas, jo atstovai pagal įstatymą ar kiti suinteresuoti asmenys, siekiant sudaryti sąlygas vaikui tęsti centre pradėtus mokslo metus (dalyvauti pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinime) arba, kai vaikui ar kitiems suinteresuotiems asmenims kyla abejonių dėl vaiko integracijos į visuomenę sėkmės ar pan. Taip pat atkreiptas dėmesys, jog savivaldybės administracijos direktorius ir kiti atsakingi suinteresuotieji asmenys, svarstydami ir priimdami sprendimą dėl vidutinės priežiūros priemonės pratęsimo pirmąjį kartą, turėjo įvertinti, ar nustatytas terminas, jam pasibaigus, nesukels vaikui neigiamų pasekmių, streso, neigiamo vaiko elgesio pokyčio pasireiškimo ar pan., kadangi po dviejų metų gyvenimo vaikų socializacijos centre vėl keisis vaiko gyvenamoji ir mokymosi vieta, aplinka ir kt.

Pažymėta, kad vaiko noras likti vaikų socializacijos centre (dėl būsimų pokyčių baimės, galimybės tęsti mokslą ir kt.) turi būti pagrindas visoms atsakingoms institucijoms, glaudžiai bendradarbiaujant tarpusavyje ir su vaiku bei jo atstovu pagal įstatymą, suplanuoti ir įgyvendinti priemones, kurios padėtų vaikui sėkmingai integruotis į visuomenę.

Kilus pagrįstų abejonų, ar sprendžiant vidutinės priežiūros priemonės pratęsimo klausimą buvo tinkamai užtikrintas teisės aktų nuostatų įgyvendinimas bei vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, Kontrolierė priėmė sprendimą pradėti tyrimą.

2.9.8. Kitos veiklos, susijusios su vaiko dalyvavimu teisingumo sistemoje

Dėl individualaus vaiko poreikių vertinimo baudžiamajame procese

Teisingumo ministerijai pateikta nuomonė dėl institucijos, kuri galėtų būti atsakinga už individualų vaiko vertinimą, įgyvendinant 2016 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą (ES) 2016/800 dėl procesinių garantijų vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ar kaltinamieji. Diskusijos dėl institucijos parinkimo vyksta nuo 2016 metų.

Kontrolierė nepritarė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuomonei, kad individualų vertinimą turėtų atlikti ir (ar) organizuoti teismuose ar policijoje dirbantys psichologai arba savivaldybių pedagoginės psichologinės tarnybos. Išsakyta nuomonė, kad tinkamiausia institucija, kuriai galėtų būti pavesta individualaus vaiko vertinimo (organizavimo) funkcija yra Vaiko teisių apsaugos skyriai, atsižvelgiant į teisės aktuose įtirtą vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą ir tai, kad būtent šiems skyriams pavesta pagal kompetenciją įgyvendinti vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, atstovauti vaiko teisėms ir teisėtiems interesams, ginti juos teisės aktų nustatyta tvarka. Baudžiamojo proceso kodekse taip pat numatytas Vaiko teisių apsaugos skyrių atstovų dalyvavimas teisiniuose procesuose, kuriuose dalyvauja vaikas. Skyriaus atstovo dalyvavimas baudžiamajame procese siejamas su jo kompetencija, kvalifikacija, sudarančia galimybę užtikrinti, kad baudžiamasis procesas, kuriame dalyvauja vaikas, kuo labiau atitiktų jo interesus, kad vaiko teisės būtų užtikrintos ir apsaugotos viso proceso metu.

Direktyvoje individualus vaiko vertinimas reglamentuotas kaip procesas, kurio metu išsiaiškinami specialieji vaiko poreikiai apsaugos, švietimo, mokymo ir socialinės integracijos srityje; vaiko asmenybė ir branda, vaiko ekonominė, socialinė ir šeimos aplinka; konkretus pažeidžiamumas, kurį vaikas gali turėti. Individualaus vertinimo mastas ir išsamumas kiekvienu atveju yra skirtingas ir priklauso nuo įvairių aplinkybių. Individualų vertinimą turi atlikti kvalifikuoti asmenys, kuo labiau taikydami tarpdalykinį požiūrį, glaudžiai dalyvaujant vaikui ir, prireikus, tėvų pareigų turėtojui arba kitam tinkamam suaugusiajam.

Kontrolierė, atsižvelgdama į Direktyvos nuostatas, akcentavo, kad šiuo metu nei viena valstybės ar savivaldybės institucija savarankiškai (viena pati) nebūtų kompetentinga ir pajėgi atlikti nustatytus reikalavimus atitinkantį individualų vaiko vertinimą, išsiaiškinti ir įvertinti visas svarbias aplinkybes, kad gauta informacija būtų pakankama priimti sprendimus dėl specialių, atsargumo priemonių vaiko atžvilgiu taikymo. Taip pat išsakyta nuomonė, kad to nėra reikalaujama Direktyvoje ir atitinkamai tai neturi būti keičiamo teisinio reglamentavimo tikslas; priešingai – pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas asmenų (vertintojų) kvalifikacijai ir kuo imperatyvesniam daugiadalykinio požiūrio taikymui ir tinkamam įgyvendinimui praktikoje.

Vaiko teisių apsaugos skyriai galėtų būti pagrindinėmis institucijomis, atsakingomis už individualų vaiko vertinimą. Pagal kompetenciją, vertinimui būtina informacija (vertinimus konkrečioje dalyje) Skyriui turėtų teikti pedagoginė psichologinė tarnyba, švietimo pagalbos specialistai, socialiniai darbuotojai, socialinių paslaugų teikėjai (jeigu jos buvo teikiamos), sveikatos priežiūros specialistai, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius, kiti specialistai, turintys informacijos, svarbios priimant sprendimus dėl specialių priemonių taikymo vaikui.

Kontrolierės nuomone, kadangi individualiam vaiko vertinimui yra būtinas skirtingų sektorių ir pavaldumo institucijų aktyvus ir geranoriškas bendradarbiavimas, Direktyvos nuostatų dėl vaiko individualaus vertinimo įgyvendinimui yra būtinas papildomas teisinis reglamentavimas, ne tik formalus sprendimas dėl institucijos, atsakingos už vaiko individualų vertinimą, paskyrimo.

 Kontrolierė ir Įstaigos atstovas dalyvavo Panevėžio apygardos prokuratūros organizuotame koordinaciniame pasitarime dėl nepilnamečių savavališko pasišalinimo iš socialinės globos įstaigų.

Panevėžio apygardos prokuratūroje buvo patikrinti ikiteisminiai tyrimai dėl nepilnamečių dingimo ir jų paieškos paskelbimo, pradėti nuo 2017 metų sausio mėnesio Biržų (31), Kupiškio (33), Rokiškio (9), Pasvalio (6) rajonų policijos komisariatuose bei Panevėžio (90) miesto ir rajono policijos komisariatuose. Pažymėta, jog vaikų bėgimas iš socialinės globos įstaigų nėra policijos ar prokurorų problema. Policija pradeda ir atlieka, o prokurorai kontroliuoja ikiteisminius tyrimus, bet tyrimai atliekami tik dėl pačio pabėgimo fakto. Įvertindama ikiteisminių tyrimų duomenis, Panevėžio apygardos vyriausioji prokurorė konstatavo, jog vaikų socialinės globos įstaigos atstovai, pastebėję, kad dingo jų globotinis, nedelsdami informuoja policiją ir mano, kad jų misija tuo yra baigta. Ikiteisminio tyrimo bylų duomenys rodo, jog nei socialinės globos namų darbuotojams, nei Vaiko teisių skyrių specialistams neįdomu gilintis į pabėgimų priežastis. Visgi, vaikų pabėgimai yra globėjo ir Vaiko teisių apsaugos skyrių problema. Vaikai savavališkai pasišalina ne tik norėdami tam tikrą laiką nebūti globos įstaigoje, bet ir norėdami parodyti, kad kažkas yra negerai.

Koordinacinio pasitarimo metu buvo nutarta, jog būtina nustatyti priežastis, kodėl vaikai bėga iš socialinės globos įstaigų. Kiekvienu atveju būtina išsamiai apklausti pabėgusį vaiką tam, kad būtų galima išsiaiškinti visas aplinkybes. Taip pat apklausti socialinės globos įstaigos darbuotojus ir asmenis, pas kuriuos vaikai buvo pabėgimo metu. Policijos pareigūnų tarnybiniai pranešimai turi būti pagrįsti surinktais duomenimis ir apklausomis. Kiekvienu atveju turi būti informuojamas Vaiko teisių apsaugos skyrius. Skyriaus raštai turi būti byloje.

 Siekdamas užtikrinti glaudesnę teritorinių prokuratūrų ir savivaldybių administracijų Vaiko teisių apsaugos skyrių bendradarbiavimą, gerinti vaiko teisių apsaugą baudžiamajame procese, Generalinė prokuratūra, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga 2011 metais pasirašė bendradarbiavimo susitarimą.

Ataskaitiniais metais Įstaigos atstovas dalyvavo diskusijose dėl bendradarbiavimo susitarimo tobulinimo, atsižvelgiant į teisinio reglamentavimo bei aktualių aspektų pokyčius, praktikoje pastebėtus trūkumus bei įvertinant poreikį išplėsti susitarimo subjektų ratą, į šį susitarimą įtraukiant Policijos departamentą ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą. Atsižvelgiant į vykstančią vaiko teisių apsaugos sistemos reformą, bendradarbiavimo susitarimo pakeitimo projektas turi būti parengtas 2018 metais.

 Kontrolierė ir Įstaigos atstovas dalyvavo Generalinės prokuratūros organizuotoje apskrito stalo diskusijoje „Bendradarbiavimas užtikrinant nepilnamečių teises ir teisėtus interesus baudžiamajame procese“. Renginio dalyviams buvo pristatytos pagrindinės vaiko teisių ir interesų užtikrinimo problemos, pastebimos praktinėje Kontrolierės veikloje.

Diskusijoje dalyvavo Generalinės prokuratūros, teritorinių prokuratūrų bei Valstybės vaikų teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atstovai. Prokurorai ypač akcentavo psichologų, kurie galėtų dalyvauti nepilnamečių apklausose, bei vaikų apklausoms pritaikytų kambarių trūkumo, atstovų pagal įstatymą bei įgaliotųjų atstovų parinkimo ir skyrimo problemas. Taip pat buvo aptarti ikiteisminio tyrimo pareigūnų specializacijos nepilnamečių justicijos srityje, prokuratūros ir Vaiko teisių apsaugos skyrių bendradarbiavimo klausimai ir kt.

 Įstaigos atstovas dalyvavo Kaune vykusioje, Mykolo Romerio Universiteto Viešojo saugumo fakulteto ir Kauno apygardos prokuratūros organizuotoje mokslinėje – praktinėje konferencijoje

„Vaiko psichologo vaidmuo baudžiamajame procese – iššūkiai ir problemos“, skaitė pranešimą apie psichologo dalyvavimą baudžiamajame procese (deklaruojamus tikslus ir realybę) bei dalyvavo diskusijoje dėl Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų, reglamentuojančių šio specialisto dalyvavimą, įgyvendinimo.

Ištaigos atstovas dalyvavo Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro direktoriaus įsakymu sudarytos darbo grupės veikloje, kuriai buvo pavesta parengti Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių ar auklėjamojo poveikio priemonės įgyvendinimo savivaldybės organizavimo, koordinavimo ir kontrolės rekomendacijų projektą. Rekomendacijose, patvirtintose švietimo ir mokslo ministro įsakymu⁴⁰, buvo nustatytas vaiko minimalios priežiūros priemonių taikymo, koordinavimo, vykdymo organizavimas ir priežiūra, vaiko vidutinės priežiūros ar auklėjamojo poveikio priemonės įgyvendinimas savivaldybėje, pagalba vaiko atstovams pagal įstatymą, kai vaikui paskirtos minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės.

2.9. Vaiko, susidūrusio su teisingumo sistema, teisių užtikrinimas

PASIŪLYMAI:

1. Užtikrinti tinkamą naujai įsigaliosiančių Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų⁴¹, reglamentuojančių vaikų (liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų, kaltinamųjų) apklausas, įgyvendinimą (kvalifikuotų psichologų dalyvavimas, vaiko apklausa pritaikytose patalpose, vaizdo ir garso įrašymas, psichologų padėties procese bei vaiko apklausos organizavimo, atlikimo procedūrų reglamentavimas, vieningos apklausų praktikos formavimas ir kt.).
2. Sukurti vaiko (nepriklausomai nuo jo procesinės padėties) teises atitinkančią teisingumo sistemą, vaikams pritaikytas procedūras dėl jų dalyvavimo teisiniuose procesuose, susijusiuosiuose su vaiko teisių pažeidimų tyrimu ir baudžiamuoju persekiojimu, tobulinti (išsamiau ir aiškiau reglamentuoti) vaiko dalyvavimo teisinėse procedūrose reglamentavimą.
3. Užtikrinti tinkamą Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų dėl vaiko atstovų pagal įstatymą dalyvavimo ir vertinimo, įgaliotųjų atstovų nukentėjusiems vaikams skyrimo įgyvendinimą, taip pat spręsti vaikus atstovaujančių gynėjų ir įgaliotųjų atstovų kvalifikacijos, tinkamo vaiko atstovavimo procese bei jų užtikrinimo (trūkumo) problemą.
4. Svarstyti nuostatas dėl proceso dalyvių (teisėjų, prokurorų, tyrėjų, advokatų, kt.) specializacijos vaikų bylose įtvirtinimo įstatyminiame lygmenyje, taip pat teisėsaugos pareigūnų, galinčių vykdyti vaikų apklausas, specializacijos galimybę (įtvirtinti nuostatas dėl specialių teorinių ir praktinių žinių įgijimo, nuolatinio kvalifikacijos kėlimo ir kt.).

⁴⁰ Švietimo ir mokslo ministro 2017 m. liepos 5 d. įsakymas Nr. V-555 „Dėl Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių ar auklėjamojo poveikio priemonės įgyvendinimo savivaldybės organizavimo, koordinavimo ir kontrolės rekomendacijų patvirtinimo“

⁴¹ 2017 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-217.

2.10. Keliaujantys vaikai

2.10.1. Vizitai bei vaiko teisių padėties vertinimas institucijose

Keliaujantys vaikai (ang. *children on the move*) – tai įvairių migracijos procesų paveikti vaikai: ieškantys prieglobsčio, ekonominiai – socialiniai migrantai, lydimi tėvų ar keliaujantys vieni nelydimi nepilnamečiai.

Jie pirmiausia yra vaikai ir, kaip teisių turėtojai, turi gauti deramą apsaugą bei pagalbą iš į Vaiko teisių konvencijos valstybės narės jurisdikciją patekusių institucijų. Konvencija taikoma visiems keliaujantiems vaikams, nežiūrint jų kelionės tikslo ar sąlygų – ekonominės migracijos, prieglobsčio, šeimos susijungimo ar kitų tikslų.

Ataskaitiniu laikotarpiu Įstaigos atstovai lankėsi dvejose valstybės institucijose, kuriose apgyvendinamos prieglobsčio siekiančios ir prieglobstį gavusios šeimos su vaikais, taip pat nelydimi nepilnamečiai – Ruklos pabėgėlių priėmimo centre bei Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos Užsieniečių registracijos centre.

Užsieniečių registracijos centre prieglobsčio prašančių šeimų, auginančių vaikus, priėmimo ir apgyvendinimo sąlygos įvertintos tik kaip patenkinamos: gyvenamosios erdvės ankštos ir perpildytos (lankymosi metu buvo laukiama prieglobsčio prašytojos su vaiku, planuojant ją apgyvendinti su kita vieniša mama bei jos vaiku viename kambaryje), trūksta privatumo, vaikai neturi patalpos ar erdvių Centre žaisti, užsiimti kita laisvalaikio veikla pagal amžių, itin maža materialinė parama prieglobsčio prašytojams, neužtikrinamos profesionalių vertėjų paslaugos, kt.

Centre nėra personalo (užimtumo specialisto), kuris galėtų rūpintis vaikų užimtumu, organizuoti jiems kultūrinius, sportinius ar pramoginius renginius. Dalinai šias funkcijas vykdo socialiniai darbuotojai. Kadangi dėl vietų trūkumo ikimokyklinio ugdymo įstaigose prieglobsčio prašytojų ikimokyklinio amžiaus vaikai neturi galimybių lankyti, užimtumo paslaugų trūkumas bei poreikis joms Centre dar labiau jaučiamas.

Paašškėjo, jog mokyklinio amžiaus vaikai, lankantys mokyklą, negauna maitinimo, nes nepatenka į socialiai remtinų asmenų kategoriją, kuriai priklausytų nemokamas maitinimas mokyklose, o pagal pasirinktą modelį Užsieniečių registracijos centro valgykla organizuoja tik centralizuotą maitinimą. Dėl ugdymosi ypatybių (šiems vaikams pamokos prasideda įvairiu dienos laiku – kartais 11–12 val.), vaikai negali pavalgyti Centro valgykloje. Maitinimo klausimas mokyklą lankantiems vaikams yra svarbus, nes visavertė mityba leidžia užtikrinti vaiko fizinį ir protinį vystymąsi, didina organizmo atsparumą įvairioms ligoms bei neigiamiems aplinkos veiksniams, stiprina sveikatą.

Kontrolierė kreipėsi į Valstybės sienos apsaugos tarnybą prie Vidaus reikalų ministerijos, prašydama imtis priemonių užimtumo paslaugų trūkumo bei užimtumo specialisto poreikio Užsieniečių registracijos centre, taip pat mokyklinio amžiaus vaikų maitinimo problemoms spręsti.

Valstybės sienos apsaugos tarnyba informavo, kad 2017 metais Centre įdarbinti du socialiniai darbuotojai. Socialinio darbo sfera toliau plėtojama didinant teikiamų paslaugų apimtį ir kokybę; numatyta inicijuoti naujos pareigybės (socialinio pedagogo) steigimą – darbuotojas užtikrintų ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų aktyvų ir specialų užimtumą pagal vaikų individualius poreikius ir amžiaus grupes. Nurodyta, kad organizuojant užimtumą vaikams, bendradarbiaujama su Vilniaus arkivyskupijos „Caritu“ bei Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugija, teikiančiomis ne tik humanitarinę pagalbą, bet ir padedančiomis organizuoti neformalų užimtumą.

Valstybės sienos apsaugos tarnyba teigė, jog Užsieniečių registracijos centro plėtra, skirta užsieniečių priėmimo ir apgyvendinimo sąlygų gerinimui vykdoma nuosekliai (teikiamos paraiškos finansinei paramai gauti dėl pažeidžiamų asmenų bendrabučio statybos, prieglobsčio prašytojų bendrabučio

paprastojo remonto, sulaikytų asmenų bendrabučio remonto, priėmimo pastatų, sulaikytų moterų (ir šeimų) pastatų statybos, poilsio ir laisvalaikio zonų įrengimo, kt.).

Lankantis Ruklos pabėgėlių priėmimo centre aptarti patiriami iššūkiai dėl pabėgėlių vaikų ugdymo, netinkamos mažamečių vaikų priežiūros, nelydimų nepilnamečių dingimo. Remiantis tarptautiniais teisės aktais, Europos Sąjungos narės nepilnamečiams prašytojų vaikams bei nepilnamečiams prašytojams suteikia galimybę naudotis švietimo sistema panašiomis sąlygomis kaip ir savo piliečiams.

Keliaujantiems vaikams Lietuvoje taikomi tokie patys standartai, kaip ir piliečiams dėl privalomo ugdymo. Šių vaikų privalomą ugdymą dažnai apsunkina jų tėvų abejingas požiūris į jų ugdymą – vaikai neišleidžiami į mokyklą dėl nepateisinamų priežasčių (pavyzdžiui, pramiegojo, blogos oro sąlygos, pan.). Tėvai nemotyvuoti, kad vaikai lankytų mokyklą bei mokytųsi lietuvių kalbos, nes jų tikslas – išvažiuoti gyventi į Vakarų Europą. Taip pat pastebimas ir kultūrinis aspektas, kai į mokyklą nenorima leisti mergaičių.

Ruklos pabėgėlių priėmimo centro administracijos atstovai atkreipė dėmesį ir į tai, kad yra nepakankamas atvykusių šeimų suaugusiųjų asmenų supratimas apie tinkamą vaiko priežiūrą, jo poreikių tenkinimą. Ugdymo bei vaikų priežiūros klausimais Centras bendradarbiauja su Jonavos rajono savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyriumi.

2.10.2. Nelydimi nepilnamečiai

Nelydimi nepilnamečiai, kaip ypatingai pažeidžiamų keliaujančių vaikų grupė, susiduria su didesne rizika tapti smurto, išnaudojimo ar seksualinio piktnaudžiavimo aukomis, todėl vaiko geriausių interesų principas turėtų būti laikomas lydinčiuoju principu, sprendžiant visus su šiais vaikais susijusius klausimus.

Pastaraisiais metais į Europą atvyksta vis daugiau nelydimų nepilnamečių vaikų. Nors Lietuvoje nustatomas nedidelis nelydimų nepilnamečių skaičius palyginti su kitomis Europos Sąjungos šalimis, jų priėmimo sistema, įskaitant identifikavimą, apgyvendinimą, teisių užtikrinimą, reikalauja dėmesio bei tolesnio tobulinimo.

Nelydimas nepilnametis užsienietis – nepilnametis užsienietis, kuris atvyko į Lietuvos Respubliką be tėvų ar kitų teisėtų atstovų arba kuris, atvykęs į Lietuvos Respubliką, liko be jų tol, kol tie asmenys pradeda juo veiksmingai rūpintis.

Visais atvejais tiek Valstybės sienos apsaugos tarnybos, tiek policijos pareigūnams šalies viduje, tenka identifikuoti asmenį, norintį patekti į šalį bei pristatantį save nepilnamečiu. Identifikavimas svarbus tuo aspektu, kad nelydimi nepilnamečiai užsieniečiai priskirtini pažeidžiamų asmenų grupei bei jiems taikomos specialios garantijos.

Dažnai atvykę į valstybės teritoriją asmenys neturi dokumentų, kurių informacija galima būtų remtis, todėl kyla problema nustatyti ne tik užsieniečio asmenybę, bet ir jo amžių. Kilus pagrįstų abejonių dėl nelydimio nepilnamečio užsieniečio amžiaus, atliekamas amžiaus nustatymo tyrimas, kuris ypatingai įtakoja asmens teisių ir garantijų taikymo apimtį

Remiantis Europos Sąjungos teisės aktais dėl prieglobsčio procedūrų iš valstybių narių reikalaujama medicininį amžiaus nustatymo metodą taikyti tik kaip paskutinę priemonę. Pagal tarptautinių organizacijų gaires, tais atvejais, kai yra reikalingas vaiko amžiaus nustatymas, turi būti atsižvelgiama ne tik į fizinę, bet ir į psichinę brandą. Europos Parlamentas 2013 metų rezoliucijoje dėl nelydimų nepilnamečių padėties taip pat pažymėjo, kad kai kuriose valstybėse narėse naudojami netinkami ir invaziniai medicininiai amžiaus nustatymo metodai, kurie yra prieštaringai vertinami bei turi nemažą paklaidos ribą, kad turėtų būti atliekamas daugiaplanis daugiadalykinis vertinimas. Lietuvoje nėra vertinama asmens, prisistatančio nepilnamečiu, psichologinė, socialinė branda, o taikomas tik medicininis amžiaus nustatymo metodas. Institucijos, nustačiusios galimai nelydimą nepilnametį, yra ribojamos laike bei per 48 val. privalo priimti sprendimą dėl asmens apgyvendinimo – Ruklos pabėgėlių

priėmimo centre, kur apgyvendinami nelydimi nepilnamečiai, arba Užsieniečių registracijos centre, kuriame apgyvendinami pilnamečiai užsieniečiai.

Pagal tarptautinius dokumentus, valstybės kuo skubiau imasi priemonių, kad nepilnametis būtų tinkamai atstovaujamas, bei kad atstovas padėtų nelydimam nepilnamečiui pasinaudoti jam suteiktomis teisėmis; nelydimas nepilnametis gali būti apgyvendinamas su suaugusiais giminaičiais, globėjų šeimoje, apgyvendinimo centruose, specialiai pritaikytuose priimti nepilnamečius, kituose nepilnamečiams gyventi tinkančiuose būstuose. Pagal nacionalinius aktus, nelydimiems nepilnamečiams užsieniečiams, neatsižvelgiant į jų buvimo Lietuvos Respublikos teritorijoje teisėtumą, jų buvimo Lietuvos Respublikos teritorijoje laikotarpiu nedelsiant skiriamas atstovas, jiems nustatoma laikinoji globa. Praktikoje, nustačius nelydimą nepilnametį užsienietį, jo globėju paskiriamas Ruklos pabėgėlių priėmimo centras – socialinė institucija. Lietuvoje naudojama vien institucinė nelydimų nepilnamečių globa, neplėtojamas fizinių asmenų globėjų, galinčių priimti tokius vaikus, tinklas.

Susirūpinimą kelia nelydimų nepilnamečių dingimo (pasišalinimo) iš Ruklos pabėgėlių priėmimo centro problema. Prieglobsčio bei pagalbos siekiantys vaikai, kaip priklausantys pažeidžiamai grupei, patiria papildomų grėsmių kiekviename jų kelionės etape, tiek ir atvykus į juos priimančią šalį. Nelydimiems nepilnamečiams pasišalinus iš juos globojančios įstaigos kyla pavojus tapti prekybos žmonėmis aukomis, patirti išnaudojimą bei prievartą. Pažymėtina, kad šių nepilnamečių pasišalinimo iš įstaigos problema reikalauja didesnio suinteresuotų institucijų dėmesio – tiek vaikams esant globos įstaigoje (pasitikėjimu grindžiamų santykių su vaiku užmezgimo, jo socialinių ryšių nustatymo), o taip pat efektyvesnio tarpinstitucinio bendradarbiavimo bei atsakingų institucijų reakcijos jiems dingus.

Be išvardintų nelydimų nepilnamečių priėmimo sistemos trūkumų, svarbūs ir kiti jų teisių bei interesų užtikrinimo aspektai, tokie kaip vertėjavimo paslaugų trūkumas. Dažnai neoficialiose procedūrose naudojamos neprofesionalių vertėjų paslaugomis, kai vertėjauja jau integravęsi pabėgėliai. Tokiais atvejais iškyla asmens duomenų apsaugos bei netikslios situacijos perteikimo problemos – vertėjai tampa „tarpininkais, atstovais“. Taip pat aktualus neprivalomo vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo dalyvavimo pradiniuose procedūriniuose veiksmuose dėl nelydimų nepilnamečių užsieniečių klausimas (ši klausimą Kontrolierė planuoja giliau nagrinėti), nepakankamas vaikų nuomonės išklauskymas, įtraukimas į sprendimų priėmimo procesą, kt.

2.10.3. ENOC veikla dėl keliaujančių vaikų

Įstaigos atstovas ataskaitiniais metais dalyvavo regioniniame ENOC (Europos Vaikų Ombudsmenų Tinklas, *angl. European Network of Ombudspersons for Children*) atstovų susitikime „Keliaujančių vaikų teisių apsauga: socialinės integracijos iššūkiai“, kuriame dalintasi gerosios praktikos pavyzdžiais dėl keliaujančių vaikų socialinės integracijos, kylančiais iššūkiais prieglobsčio prašytojams atvykus, priėmimo stadijoje bei vėlesnėse integracijos stadijose, aptarta vaikų ombudsmenų darbo praktika, įgyvendinant keliaujančių vaikų teisių užtikrinimo monitoringą. Remiantis iš anksto tinklo narių užpildytais klausimynais buvo suformuluotos ENOC rekomendacijos dėl keliaujančių vaikų socialinės integracijos priimančiose šalyse.

Rekomendacijose „Keliaujančių vaikų teisių apsauga: Socialinės integracijos iššūkiai“ pabrėžiama, kad keliaujantys vaikai pirmiausia turi būti vertinami kaip vaikai ir jiems turi būti sudaryta visapusiška galimybė gauti reikiamą apsaugą. Dokumente pabrėžiama, kad visi veiksmai, kurių imamasi dėl keliaujančių vaikų, turi būti pagrįsti pamatiniais žmogaus teisių principais, tokiais kaip, teisė nebūti diskriminuojamu, teisė, kad imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų būtų įvertinti geriausi vaiko interesai, teisė laisvai išreikšti savo nuomonę bei, kad ji būtų vertinama pagal vaiko amžių bei brandą, teisė gyventi ir sveikai vystytis bei būti apsaugotu nuo visų smurto formų.

Rekomendacijos pristatytos tarptautinėms institucijoms: Europos Komisijai, Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui, Jungtinių Tautų Vyriausiojo pabėgėlių komisaro biurui, taip pat jos tarnaus kaip gairės

minėtoms institucijoms, valstybių narių vyriausybėms bei vaikų ombudsmenams, prižiūrint keliaujančių vaikų teisių užtikrinimą bei priimant tolesnius sprendimus šioje srityje.

2.10. Keliaujantys vaikai

PASIŪLYMAI:

1. Tobulinti nelydimų vaikų identifikavimo, priėmimo, apgyvendinimo ir socialinės integracijos procedūras, įskaitant tvirtus reagavimo mechanizmus dėl dingusių vaikų.
2. Gerinti prieglobsčio prašančių bei prieglobsčio nesiekiančių šeimų su vaikais priėmimo sąlygas Užsieniečių registracijos centre.

2.11. Vaiko teisė į privatą gyvenimą

2.11.1. Tėvų globos netekusių vaikų asmens duomenų apsauga

Kontrolierė, išnaginėjusi individualų skundą ir nustačiusi asmens duomenų tvarkymo pažeidimus vienos iš savivaldybių administracijoje bei kitose tos pačios savivaldybės valdomose įstaigose, kreipėsi į Valstybinę duomenų apsaugos inspekciją, informuodama apie nustatytus pažeidimus bei prašydama atlikti asmens duomenų tvarkymo teisėtumo patikrinimą šios savivaldybės administracijos struktūriniuose padaliniuose ir Socialinių paslaugų centre.

Atlikus tyrimą buvo nustatyta, kad vaiko ir jo šeimos (motinos) asmens duomenis bei informaciją apie privatą šeimos gyvenimą institucijos, kurioms teisės aktais suteikta teisė rinkti tokio pobūdžio informaciją funkcijų vykdymui – socialinio darbo su šeima organizavimui ir vaiko teisių užtikrinimui, nevykdė pareigos saugoti juos nuo neteisėto atskleidimo. Surinkti duomenys parodė, kad informacija apie šeimos privatą gyvenimą ir vaiko asmens duomenys buvo atskleisti tretiesiems asmenims, kurie šių duomenų gauti neturėjo teisės. Socialinių paslaugų centro socialinė darbuotoja darbui su socialinės rizikos šeimomis ir vaikais, neturėdama teisinio pagrindo (nevykdė tarybinių funkcijų, susijusių su paslaugų konkrečiai šeimai organizavimu, teikimu), rinko duomenis apie vaiką ir juos perdavė savo pilnametei dukrai.

Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja neteisėtai atskleidė tretiesiems asmenims, neturėjusiems teisės gauti tokio pobūdžio informacijos, vaiko ypatingus asmens duomenis, tuo pažeisdama vaiko teisę į asmeninio ir šeimyninio gyvenimo neliečiamumą. Skyriaus vedėjos pateiktas paaiškinimas dėl paaiškėjusių aplinkybių, suponuoja išvadą, jog minėta valstybės tarnautoja nėra susipažinusi nei su asmens duomenų tvarkymu ir jų apsauga susijusiais teisės aktų reikalavimais, nei su vaiko teisėmis į privatą gyvenimą turiniu.

2.11.2. Vaikas ir viešoji informacija

Ataskaitiniu laikotarpiu Įstaigoje gauti paklausimai, prašymai bei skundai dėl viešosios informacijos priemonėse skelbtos informacijos, žalingo informacijos turinio (smurtinio, erotinio pobūdžio ir pan.), privataus gyvenimo duomenų netinkamos apsaugos ir kt., rodo, jog išlieka aktualūs viešosios informacijos turinio, žymėjimo, vaikų apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio ir kiti šios srities klausimai.

Žurnalistų etikos inspektorius atlieka Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo įgyvendinimo priežiūrą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga pagal savo kompetenciją yra atsakinga už šio įstatymo priežiūrą ir gali kreiptis į Inspektorių dėl viešosios informacijos priskyrimo kategorijai informacijos, kuri daro neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi, bendradarbiauti, keistis informacija ir kt.

Kontrolierė pastebi, jog žiniasklaida, viešai skelbdama istorijas, kurių dalyviai yra vaikai, dažnai balansuoja ant teisėtumo ir neteisėtumo ribos. Vaikantis sensacingų ir skambių antraščių, galbūt net pasinaudojant asmenų patiklumu, viešai skelbiama informacija, kuri daugeliui gali būti (yra) nepriimtina (pavyzdžiui, kaip sektina, teigiama istorija skelbiama informacija apie pilnamečio asmens santykius su nepilnamečiu mergina ir, net jeigu nėra pagrindo šiuos santykius vertinti baudžiamosios teisės aspektu, jie smerktini geros moralės požiūriu ir neturėtų būti pateikiami kaip sėkmės istorija).

Daug žiniasklaidos dėmesio sulaukė suicidiniai atvejai ir „mėlynojo banginio“ fenomenas. Pastarasis buvo

plačiai aprašomas, neįvertinant, jog toks dėmesys šiam fenomenui gali turėti neigiamas (ne teigiamas ir prevencines) pasekmes, jog tai gali paskatinti skaitytojus (ypač vaikus) gilintis į tam tikrus eksperimentus, išbandyti juos ir pan.

Nors Visuomenės informavimo bei Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymuose, Žurnalistų etikos inspektorius tarnybos parengtose rekomendacijose yra nuorodos visuomenės informavimo priemonėms dėl informacijos apie savivžudybes pateikimo, Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog skelbiant informaciją (faktus) apie savivžudybes ne visada yra išlaikoma pusiausvyra tarp visuomenės interesų ir tai gali sudaryti prielaidas savivžudybei paskatinti. Nepaneigdama saviraiškos (informacijos) laisvės bei vertindama žiniasklaidos svarbą demokratinėje visuomenėje, Kontrolierė ragino konkrečias žiniasklaidos priemones atkreipti dėmesį į skleidžiamos informacijos poveikį auditorijai, ypač vaikams. Individualių atvejų tyrimai rodo, kad viešai skleidžiama informacija apie skaudžius įvykius nelieka nepastebėta ir sulaukia atgarsio, tačiau tokios informacijos viešinimas sukelia neigiamas pasekmes joje minimų asmenų (ar su jais susijusių) vaikams, net jeigu vaikai ir nebuvo konkrečiai įvardinti, rodomi ar pan.

Kiekvienu konkrečiu atveju būtina atriboti visuomenės norą žinoti sensacijas ir teisėtą bei pagrįstą visuomenės interesą.

Informacijos apie asmens privatų gyvenimą paskelbimas tam, kad publikacija įgytų sensacingą atspalvį, negali būti kvalifikuojamas kaip teisėto ir pagrįsto visuomenės intereso patenkinimas

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-2/2008

Įstaigoje nuosekliai laikomasi pozicijos, jog net esant teisėtam pagrindui teikti, skleisti informaciją apie vaiką, jo šeimą, visuomenei reikšmingus įvykius, būtina šį sprendimą įvertinti geriausių vaiko interesų principo užtikrinimo aspektu bei imtis visų priemonių, jog vaikas dėl viešų publikacijų, jose nagrinėjamų klausimų ir pan. nepatirtų neigiamų vystymuisi pasekmių. Vaiko teisėtas interesas būti apsaugotam nuo galimo teisės į privatų gyvenimą pažeidimo, neigiamo poveikio jo psichosocialiniam vystymuisi, didesnės apsaugos vaikui suteikimas turi būti svarbesnis, nei siekis paviešinti informaciją.

Be iššūkių, susijusių su vaiko teisių apsauga, tradicinėje žiniasklaidoje, dideliu iššūkiu tampa (tapo) vaiko teisių apsauga dėl socialiniuose tinkluose platinamos informacijos, kurią yra sunkiau ir (ar) net kartais neįmanoma kontroliuoti, kalbant apie pažeidimus susijusius su žalingo turinio informacijos platinimu ir kt.

Lietuvoje vykdomas Saugesnio interneto projektas, įgyvendinamas Švietimo informacinių technologijų centro kartu su partneriais: Ryšių reguliavimo tarnyba, asociacija „Langas į ateitį“, VŠĮ „Vaikų linija“. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga taip pat palaiko šią iniciatyvą.

Minint Saugesnio interneto dieną SID 2017, Įstaigos atstovas dalyvavo diskusijoje „Vaikų internete apsaugos situacija Lietuvoje – aktualiausios problemos“, kurioje buvo aptarti vaikų apsaugos internete politikos klausimai (institucijų ir organizacijų vaidmuo, plėtojant ir įgyvendinant saugesnio interneto

idėja, priemonių efektyvumas apsaugant vaikus internete ir kt.). Taip pat diskusijoje atkreiptas dėmesys, kad saugesnio interneto idėja plėtojama ir, kad prie įvairių veiklų prisideda valstybinės institucijos ir nevyriausybinės organizacijos, socialus verslas, tačiau pasigendama vieningos ir aiškios vaikų apsaugos internete politikos. Lietuvoje įgyvendinamas projektas – tik iš dalies finansuojamas ES projektinėmis lėšomis. Įvertinant interneto svarbą vaikų gyvenime bei galimus pavojus, Kontrolierės nuomone, būtina siekti nuoseklesnės vaikų apsaugos politikos.

Ataskaitiniais metais pastebėtas visuomenės susidomėjimas viešų renginių metu skleidžiamą informaciją, vaikams skirtų knygų bei ugdymo procese pateikiamos informacijos turiniu.

Kontrolierė atliko tyrimą dėl mokytojo pamokos metu naudotos informacijos, kurioje buvo išreiškiamas tiesioginis pažeminimas, diskriminavimas ir diskriminavimo propaganda atskirų asmenų (jų grupių) atžvilgiu bei formuojamas neigiamas požiūris į juos. Konkrečios informacijos pateikimas vaikams buvo įvertinamas neigiamai, kaip galintis sudaryti prielaidas diskriminaciniam, smurtiniam elgesiui formotis, neigiamai paveikti vaiko pasaulėžiūrą bei, kaip nesuderinamas su visuotinai pripažintomis žmogaus teisėmis. Kontrolierė konstatavo, kad konkrečios (vertintos) informacijos pateikimas pamokoje neatitiko nustatytų švietimo tikslų, ugdymo procesą ir ugdymo turinį reglamentuojančių teisės aktų nuostatų ir sudarė sąlygas vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui.

Atsižvelgiant į socialiniuose tinkluose pasirodančius vaikams skirtos literatūros pavyzdžius, kurie kelia visuomenės pasipiktinimą bei nevienareikšmiškus vertinimus, išsakyta nuomonė, kad renkantis literatūros kūrinius, tekstus turėtų būti remiamasi mokinių poreikiais, jų interesais, patirtimi bei tam tikro amžiaus mokiniams rekomenduojamų skaityti kūrinių sąrašais. Taip pat Kontrolierės nuomone, mokytojų pateikiami papildomos literatūros sąrašai, galėtų būti aptarti su vaikais ir jų tėvais, o jų turinys turėtų būti vertinamas atidžiau. Ugdymo procese negali būti teikiama informacija, kelianti abejonų ar kuri gali būti vertinama kaip žalinga vaiko psichosocialiniam vystymuisi.

Įstaigos atstovas dalyvavo Seimo Žmogaus teisių komiteto organizuotoje konferencijoje „Asmens apsauga – valstybės pareigos ir atsakomybė“, kurioje skaitytame pranešime „Vaikas ir nekaltumo prezumpcija“ apžvelgė problemas, susijusias su vaiko teisės į privatų gyvenimą užtikrinimą žiniasklaidoje, vaiko apsaugą nuo žalingo viešosios informacijos turinio ir kt.

2.11. Vaiko teisė į privatų gyvenimą

PASIŪLYMAI:

1. Skatinti žiniasklaidos atstovus skirti didesnę dėmesį pozityvios informacijos, susijusios su Vaiko teisių konvencija ir vaiko gerove, sklaidai.
2. Stiprinti atsakingų institucijų bendradarbiavimą, skatinti žiniasklaidos savireguliacijos mechanizmą, ugdyti viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų kompetencijas vaiko teisių apsaugos srityje, taip pat plėsti visuomenės ir vaiko teisių apsaugos srityje dirbančių bei su vaikais dirbančių specialistų žinias apie vaiko teisės į privatumą turinį, galimas informacijos apie vaiką viešinimo pasekmes ir kt., siekiant užtikrinti efektyvią vaiko apsaugą nuo žalingo viešosios informacijos turinio, jo teisių pažeidimo.
3. Priimti sprendimus dėl vieningos ir aiškios vaikų apsaugos internete politikos įgyvendinimo bei skirti ypatingą dėmesį ir papildomus išteklius saugesnio interneto idėjos įgyvendinimui.

2.12. Vaiko teisė į apsaugą nuo neigiamos socialinės aplinkos

2.12.1. Filmų indeksavimas

Kontrolierė nepritarė Kultūros ministerijos iniciatyvai keisti Kino įstatymo nuostatas dėl filmų indeksavimo pagal žiūrovų amžių, argumentuojant, jog nėra objektyvaus pagrindo keisti galiojančią indeksavimo tvarką ir, pavyzdžiui, leisti ne tik tėvams, bet ir kitiems pilnamečiams asmenims, lydėti vaiką į filmą, kuriam suteikiamas indeksas „N-16“ ar pan.

Filmų indeksavimas pagal žiūrovų amžiaus grupes tėvams suteikia informaciją bei sudaro galimybes kontroliuoti ir užtikrinti, jog vaikams būtų ribojama (pagal amžiaus cenzą) galimybė žiūrėti filmus, kurie gali daryti neigiamą poveikį jų psichosocialiniam vystymuisi. Pritarus siūlomiems Kino įstatymo pakeitimams teisė priimti sprendimus, ar leisti vaikui žiūrėti kino filmą, kuris pagal turinį gali būti skirtas tik pilnamečių žiūrovų auditorijai, būtų suteikta ne tik vaiko atstovams pagal įstatymą, bet ir kitam vaiką lydinčiam pilnamečiam asmeniui. Kontrolierės nuomone, tokie pakeitimai ne tik sudarytų prielaidas konfliktams tarp vaiko atstovų pagal įstatymą ir sprendimą priėmusių pilnamečių asmenų kilti, bet ir vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui. Projekto rengėjai atsižvelgė į šias pastabas.

Taip pat buvo atkreiptas projekto rengėjų dėmesys į iš esmės tapačius (sutampančius) Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo ir Kino įstatymo tikslus, bet juose nustatytas skirtingas amžiaus grupes ir indeksus. Siekiant teisinio reguliavimo aiškumo ir nuoseklumo, pasiūlyta suderinti šių teisės aktų nuostatas.

Paminėtina, kad kino teatruose rodomi filmai turi būti indeksuojami pagal žiūrovų amžiaus cenzą. Filmų indeksus suteikia Lietuvos kino centras Filmų indeksavimo komisijos teikimu. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas yra vienas iš septynių filmo indeksavimo komisijos narių.

2.12.2. Informacinės visuomenės paslaugų teikimas vaikams

Ataskaitiniais metais Teisingumo ministerija organizavo diskusijas ir inicijavo teisės aktų pakeitimus, susijusius su Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas), įgyvendinimu Lietuvoje. Vienas iš aktualių diskutuotų klausimų buvo vaiko amžiaus riba, nuo kurios jis gali duoti sutikimą dėl jam siūlomų informacinės visuomenės paslaugų (tiesioginės rinkodaros ir kt.). Reglamente nustatyta maksimali vaiko sutikimo amžiaus riba – 16 metų, kai teikiamos informacinės visuomenės paslaugos vaikams, bei valstybėms narėms suteikiama teisė įstatymu numatyti jaunesnio amžiaus ribą – ne mažiau nei 13 metų. Įstaigos atstovas dalyvavo viešoje diskusijoje dėl Bendrojo duomenų apsaugos reglamento įgyvendinimo Lietuvoje. Taip pat Teisingumo ministerijai buvo pateikta nuomonė šiuo klausimu.

Įstaigos praktinė veikla rodo, kad įvairios paslaugos yra pateikiamos patraukliai bei viliojančiai vaikui, o pastarasis dėl amžiaus ir nebrandumo ne visada sugeba bei gali objektyviai įvertinti visas su asmens duomenų tvarkymu tiesioginės rinkodaros tikslais susijusias aplinkybes, įvertinti paslaugos teikėjo sąlygas, kainą ir kt. Tai sudaro galimybes pasinaudoti ir piktnaudžiauti vaiko patiklumu. Civiliniame kodekse numatyta, kad nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų sandorius sudaro, turėdami tėvų (rūpintojų) sutikimą, o nepilnamečių asmenų iki keturiolikos metų vardu veikia ir sandorius sudaro, pagal jų sutartines prievoles atsako nepilnamečių atstovai pagal įstatymą (tėvai, globėjai). Atsižvelgdama į tai, Kontrolierė pateikė Teisingumo ministerijai nuomonę, jog minimalus sutikimo amžius galėtų būti 14 metų, argumentuodama, jog reikėtų laikytis nuostatos, kad būtina maksimaliai apsaugoti vaikus, kalbant apie jų teisių ir teisėtų interesų apsaugą, ir nustatytos (rekomenduotos) maksimalios amžiaus ribos nereikėtų mažinti. Vaiko asmens duomenų tvarkymas, kai tai susiję su informacinės visuomenės paslaugų tiesioginiu siūlymu vaikams, gali būti teisėtas tik tuo atveju, jei vaikas yra bent 16 metų amžiaus.

2.12.3. Alkoholio reklamos prieinamumas

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme prie neigiamą poveikį nepilnamečiui darančios informacijos (kuri gali būti žalinga vaiko psichinei ar fizinei sveikatai, fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi) priskirta informacija, kuria palankiai vertinama priklausomybė nuo narkotinių, toksinių, psichotropinių medžiagų, tabako ar alkoholio, taip pat nuo kitų medžiagų, kurios vartojamos arba gali būti vartojamos svaiginimosi tikslais, ir kuria skatinamas jų vartojimas, gamyba, platinimas ar įsigijimas. Visuomenės informavimo įstatyme nustatyta, kad alkoholio produktų reklamos, komercinių audiovizualinių pranešimų, skirtų alkoholio produktų reklamai, apribojimus nustato Alkoholio kontrolės įstatymas. Alkoholio kontrolės įstatymo (specialiojo įstatymo) bei Visuomenės informavimo ir Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymų nuostatų, susijusių su alkoholio reklama, atitikimas kėlė pagrįstų abejonių. Alkoholio kontrolės įstatymas numatė išimtį – leido alaus, alaus mišinių su nealkoholiniais gėrimais bei natūralios fermentacijos vyno ir sidro išorinę reklamą.

Kontrolierė ne kartą atkreipė dėmesį į tai, kad alkoholio reklamos ribojimai nepakankamai apsaugo vaikus nuo informacijos, kuria skatinama vartoti alkoholinius gėrimus. Teikiant siūlymus dėl teisinio reglamentavimo tobulinimo, pritariant iniciatyvoms stiprinančioms ir griežtinančioms vaikų apsaugą nuo alkoholinių gėrimų prieinamumo ir pan., buvo atkreipiamas dėmesys į būtinybę tobulinti galiojanti teisinių reglamentavimą, skirti didesnę dėmesį tinkamam įgyvendinimui bei jo priežiūrai ir kontrolei. Dar 2015 metais Kontrolierė pritarė teisės aktų projektams, kuriais buvo siekiama panaikinti išorinės alkoholio reklamos draudimo išimtį, atkreipdama dėmesį į alkoholio reklamos gausą ir jos poveikį.

Seimui 2017 metais priėmus Alkoholio kontrolės įstatymo pakeitimus – uždraudus alkoholio reklamą buvo įgyvendintas daugelį metų siektas tikslas – nustatyti aiškų teisinį reglamentavimą vienoje iš vaiko apsaugos nuo neigiamos socialinės aplinkos srityje.

2.12.4. Daiktų (prekių), turinčių erotikos elementų, prieinamumo vaikams ribojimas

Kontrolierė kreipėsi į Ūkio ministeriją dėl erotinių prekių prieinamumo vaikams reglamentavimo bei pasiūlė inicijuoti teisės aktų pakeitimus dėl daiktų (prekių), turinčių erotikos elementų, prieinamumo (pardavimo) vaikams. Kreipimesi buvo pakartotinai atkreiptas dėmesys į teisinio reglamentavimo spragas, t. y., kad teisės aktai nereglamentuoja erotikos elementų turinčių daiktų (prekių), nepriskirtų sekso reikmenimis, prekybos apribojimų vaikams. Dėl šios problemos į Ministeriją buvo kreiptasi dar 2008 metais, tačiau sprendimai nebuvo priimti.

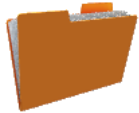
Visuomenės informavimo bei Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymai nustato erotinio pobūdžio viešosios informacijos ribojimus vaikams, tačiau įvairios prekės, turinčios erotinių elementų, įstatymų prasme neatitinka viešosios informacijos priemonės sąvokos ir tokiu atveju netaikomi jokie apribojimai. Mažmeninės prekybos taisyklės reglamentuoja tik sekso reikmenų prekybą. Ūkio ministerija informavo, jog rengiant mažmeninės prekybos veiklą reglamentuojančius teisės aktus, įvertins galimybę reglamentuoti nurodyto pobūdžio prekių prieinamumą vaikams.

Teikdama pastabas ir pasiūlymus Mažmeninės prekybos įstatymo projektui, Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad nors projektu siekiama riboti erotinio pobūdžio prekių prieinamumą vaikams, tačiau numatomas reglamentavimas tik iš dalies išspręs problemą, nes erotinio pobūdžio prekėmis bus galima prekiauti faktiškai kiekvienoje vietoje, išskyrus parduotuves, atitinkančias vienintelį kriterijų – vaikams skirtų prekių apyvartos dalis, t. y. tik prekybos vietose, kurios specializuojasi prekių, skirtų vaikams, mažmenine prekyba. Nors Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nustatytas draudimas rodyti, parduoti, dovanoti, dauginti ir nuomoti vaikams žaislus, kino filmus, garso ir vaizdo įrašus, literatūrą, laikraščius, žurnalus ir kitus leidinius, kurie tiesiogiai skatina ar propaguoja karą, žiaurų elgesį, smurtą, pornografiją ar kitaip kenkia vaiko dvasiniam bei doroviniam vystymuisi, projekte nebuvo įtvirtintas draudimas parduoti vaikams erotinio pobūdžio prekes. Kontrolierė siūlė siekti teisės aktų dermės bei

pašalinti teisinio reglamentavimo spragą, susijusią su erotinio pobūdžio prekių prieinamumu vaikams. Į pateiktus pasiūlymus buvo atsižvelgta rengiant Mažmeninės prekybos įstatymo (vėliau – Reikalavimų, keliamų atskirų rūšių prekių mažmeninei prekybai ir prekybos vietoms, įstatymo) projektą.

2.12. Vaiko teisė į apsaugą nuo neigiamos socialinės aplinkos

PASIŪLYMAI:

1. Užtikrinti teisės aktų nuostatų suderinamumą ir teisinio reguliavimo aiškumą, siekiant efektyvios vaiko teisių apsaugos nuo neigiamos socialinės aplinkos bei vaiko gerovės užtikrinimo.
2. Įtraukti į specialistų (švietimo, vaiko teisių apsaugos, socialinės srities ir kt.) kvalifikacijos kėlimo ir kitas mokymo (kompetencijų didinimo) programas temas dėl asmens (vaiko) duomenų tvarkymo bei vaiko privataus gyvenimo apsaugos, atsižvelgiant į asmens duomenų teisinės apsaugos reglamentavimo pokyčius bei praktikoje pastebimus pažeidimus šioje srityje.

2.13. Savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyrių veikla

2.13.1. Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumai

Vaiko teisių apsaugos skyriai – pagrindinė vaiko teisių ir interesų apsaugos, gynimo ir atstovavimo institucija vietos savivaldos lygmenyje, pagal teisės aktais įtvirtintą tikslą (uždavinius) bei suteiktą kompetenciją – esanti ir turinti būti arčiausiai vaiko, kad laiku ir tinkamai būtų sustabdyti bei pašalinti vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimai, užkirstas kelias pažeidimams atsirasti.

Skyriai savo veikloje susiduria su įvairiomis sudėtingomis situacijomis, kurių sprendimui reikalingas kompleksinis teisinis situacijos įvertinimas, aktyvūs jų veiksmai bei glaudus bendradarbiavimas su kitomis vaiko teisių apsaugos srityje veikiančiomis institucijomis.

Šioje ataskaitos dalyje pateikta trumpa apžvalga apie 2017 metais Kontrolierės atliktuose tyrimuose nustatytus Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumus.

Tyrimai dėl Vaiko teisių apsaugos skyrių

174	52
-----	----

Lyginant ankstesniais metais nustatytų Skyrių veiklos trūkumų tematiką, matyti, jog dalis

■ Tyrimai ■ Pasitvirtinę atvejai

veiklos trūkumų kartojasi, tačiau kilo ir specifinių atvejų. Nepakankamas susidorojimas su problemomis rodo, jog Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklą kuriojančioms institucijoms būtina ir toliau skirti dėmesį darbuotojų kvalifikacijos kėlimui, praktikos vienodinimui ir kt.

Išskirtini šie dažniausiai pasitaikę Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumai:

Pagalbos vaikui ir šeimai nesuteikimas, netinkamas koordinavimas

- ignoruojama ar neatsižvelgiama į socialinių partnerių (socialinių darbuotojų, sveikatos priežiūros specialistų) identifikuotas šeimos problemas, delsiama organizuoti pagalbą bei paslaugas, kurios turėtų būti pradedamos teikti kuo anksčiau, siekiant išvengti tolimesnių galimų vaiko teisių pažeidimų;

- delsiama spręsti klausimą dėl šeimos įtraukimo į socialinės rizikos šeimų apskaitą (ar į savivaldybėje esamą socialinių įgūdžių stokojančių šeimų, auginančių vaikus, apskaitą), taip sudarant prielaidas veiksmingesnei vaiko teisių apsaugai ir užtikrinimui;
- delsiama priimti reikiamus sprendimus, susijusius su vaiko saugumo užtikrinimu ir pagalbos organizavimu, nors turima pakankamai duomenų apie grėsmę vaiko sveikatai ir saugumui. Pavyzdžiui, vienu atveju nustatyta, kad Skyrius ilgą laiką disponuodamas pakankama informacija apie vaikų teisių pažeidimus šeimoje (netinkamos vaikų gyvenimo sąlygos, nuolatinė vaikų nepriežiūra, ilgalaikiai motinos nusišalinimai nuo savo pareigų vykdymo), stebėjo netinkamą tėvų elgesį vaikų atžvilgiu ir nesiėmė veiksmingų priemonių vaikų teisėms ginti – laiku nepaėmė vaikų iš šeimos, neinicijavo paslaugų teikimo, nesprendė atsakomybės tėvams už tėvų valdžios nevykdymą (netinkamą vykdymą) taikymo klausimo ir kt.;
- neišnaudojamos visos priemonės, kad pasiekti vaiko tėvų tarpusavio bendradarbiavimą sprendžiant su vaiku susijusius klausimus, ypačingai dėl vaiko teisės bendrauti su skyrium gyvenančiu tėvu (motina) užtikrinimo.

Kontrolierės nuomone, Vaiko teisių apsaugos skyriai turėtų aktyviai, o ne formaliai, veikti siekiant vaiko ryšio su tėvais palaikymo (atstatymo, stiprinimo), kviestis tėvus bendram pokalbiui, aiškintis ir vertinti, ar tėvų elgesys, bendravimas su vaiku atitinka geriausius vaiko interesus, siekti tėvų tarpusavio bendradarbiavimo, pasiūlyti pagalbos būdus. Kitais atvejais, ir pasiūlius tam tikrus sprendimus (pavyzdžiui, lankyti pozityvios tėvystės kursus), nėra duomenų, kad Skyrius domėjosi pateiktų siūlymų įgyvendinimo rezultatais;

„Vaiko teisių apsaugos skyrius atliko tik formalius veiksmus ir nesiėmė jokių realių priemonių problemai spręsti.“

Iš skundo

- nekoordinuojamas, nevertinamas paslaugų vaikui teikimas, priemonių vykdymas ir (ar) veiksmingumas, nesikreipiama dėl specializuotos pagalbos teikimo vaikui, galimai nukentėjusiam nuo seksualinio išnaudojimo, rekomendacijų.

Globos organizavimo bei priežiūros trūkumai:

- laikinosios globos sprendimai (globos nustatymo, pasibaigimo) priimami nenuosekliai, neįvertinami visi duomenys, reikalingi vaiko globai nustatyti, neorganizuojama bei neteikiama pagalba globėjams, auginantiems paauglius, bei patiems vaikams. Vaikai grąžinami į šeimas, neišnykus aplinkybėms, dėl kurių buvo nustatyta globa;
- neatsižvelgiama į kai kuriuos specifinius teisės aktų reikalavimus, pavyzdžiui, globėjui gyventi kartu su vaiku, dėl ko pažeidžiami vaiko interesai augti saugioje aplinkoje ir tinkamomis gyvenimo sąlygomis;
- toleruojama neigiama praktika bei nesiekiami užkirsti jai kelio, kai būsimi globėjai (įvaikintojai), pažeisdami nustatytą tvarką, patys ieško galimo globoti (įvaikinti) vaiko, nuvykę į globos namus renkasi vaikus;
- nesilaikoma teisės aktuose nustatytos globos organizavimo tvarkos ir reikalavimų. Pavyzdžiui, Skyrius siekė vaikui, įrašytam į Galimų įvaikinti vaikų sąrašą ir kurio atžvilgiu buvo pradėtos ikiteisminės įvaikinimo procedūros, paskirti globėjais asmenis, neįrašytus į Norinčių įvaikinti Lietuvos Respublikos piliečių, nuolat gyvenančių Lietuvoje, sąrašą ir teisės aktų nustatyta tvarka nepripažintus pasirengusiais globoti vaiką. Skyrius, atlikęs pirminį asmens vertinimą, priėmė teigiamą sprendimą dėl asmens tinkamumo tapti vaiko globėju, turėdamas informaciją apie jo teistumus už tyčinių nusikaltimų padarymą, taip neįvertindamas teisės aktuose keliamų reikalavimų globėjui;
- neuztikrinamas vaiko interesus atitinkančio globėjo parinkimas. Skyrius nesivadovauja galiojančiais teisės aktais bei aplaidžiai vykdo savo pareigas, organizuodamas laikinosios globos nustatymą vaikams įstaigoje, kuri neturi teisės teikti socialinės globos paslaugų, o jų teikimas neatitinka teisės aktų reikalavimų bei neuztikrindami nepilnamečių vaikų teisių į tinkamą globos (rūpybos) kokybę.

Veiklos trūkumai dėl įvaikinimo:

- nustatyti individualūs ir specifiniai Vaiko teisių apsaugos skyriaus veiklos trūkumai dėl įvaikinimo organizavimo, tarp jų, atvejais kai Skyrius, sprenddamas asmenų įrašymo į norinčių įvaikinti asmenų apskaitą klausimą, netinkamai vadovavosi teisės aktų nuostatomis, reglamentuojančiomis nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymą, bei netinkamai įvertino užsieniečio turimo leidimo laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje reikšmę (kaip neturėjamą nuolatinės gyvenamosios vietos), todėl šis asmuo nebuvo įrašytas į norinčiųjų įvaikinti apskaitą, buvo netinkamai išaiškinta, kad užsienietis neturi teisės įsivaikinti, pasiūlyta įsivaikinti tik sutuoktinei Lietuvos Respublikos pilietei;
- nustatyta, kad Skyrius, nesilaikydamas teisės aktų, reglamentuojančių informacijos teikimą asmenims apie įvaikinimą bei asmens duomenų teisinę apsaugą, reikalavimų, tėvams pateikė informaciją apie įvaikio biologinę šeimą.

Nepakankamas bendradarbiavimas:

- gana dažnai nustatomas Skyriaus nepakankamas bendradarbiavimas su kitomis institucijomis bei nepakankamas vaiko šeimos situacijos ištyrimas, kai neišnaudojamos teisės aktais Skyriui suteiktos galimybės bendradarbiauti su valstybės, savivaldybės institucijomis ir įstaigomis, nevyriausybinėmis organizacijomis ir bendruomenėmis vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos klausimais arba, kai nepakankamai dėmesio skiria aktyviam, savalaikiam, kompleksiniam bendradarbiavimui su kitomis institucijomis (nesikreipia informacijos į teisėsaugos institucijas, paslaugas teikiančias įstaigas), tai įtakoja ir nepakankamą situacijos ištyrimą.

Neįvertinus objektyviai susidariusios situacijos, galimo vaiko teisių pažeidimo bei neišspręsus situacijos, vaikas gali ilgą laiką patirti neigiamas pasekmes, tuo tarpu informacijos surinkimas ir aplinkybių aiškus vertinimas leistų imtis konkrečių priemonių, kurios užtikrintų kaip įmanoma greitesnį situacijos sureguliojimą.

Vengimas taikyti teisinės atsakomybės priemones tėvams:

- vengiama taikyti teisinės atsakomybės priemones už netinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą, veikimą priešingai vaiko interesams, piktnaudžiavimą tėvų valdžia ir pan. Skyrius, disponuodamas informacija apie tėvų (tėvo, motinos) visišką nusišalinimą nuo vaiko priežiūros, auklėjimo, išlaikymo, delsia kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo. Kitais atvejais Skyrius, turėdamas informacijos, jog tėvai nepagrįstai vengia pasirašyti švietimo specialistų parengtus dokumentus dėl vaiko specialiujų ugdymosi poreikių, švietimo pagalbos ir paslaugų teikimo, taip neužtikrinamos tinkamos ugdymo sąlygos vaikui, nevertina tėvų atsakomybės šiuo aspektu.

Netinkamas atstovavimas ikiteisminio tyrimo, teismo procese:

- Skyrius ne visada išnaudoja teisės aktais jam suteiktus įgaliojimus procese užtikrinti, kad būtų gerbiama vaiko teisės bei teisėti interesai, būtų atsižvelgiama į vaiko pažeidžiamumą, amžių bei brandumą. Nustatyta, jog baudžiamojo proceso metu Skyriaus atstovai neužtikrino, kad būtų tinkamai išaiškintos su teisingumo sritimi susidūrusio nepilnamečio teisės baudžiamajame procese, taip pat Skyriaus atstovai, dalyvaudami procese kaip įstatyminiai vaiko atstovai, vaiką atstovauja pasyviai, nesinaudoja šioms atstovams suteiktomis teisėmis, nevertina kritiškai aplinkybių dėl vaiko atstovo pagal įstatymą tinkamumo (esant vaiko atstovo ir vaiko interesų konfliktui).

Vaiko apsaugos nuo smurto netinkamas užtikrinimas:

- Skyrius nesiima neatidėliotinių veiksmų, aiškinantis pranešimus apie galimus smurto atvejus, bei (ar) aktyvių veiksmų, kurie užtikrintų vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugą. Psichologinė prievarta nėra tinkamai identifikuojama kaip smurtas, todėl netinkamai informuojami ir psichologinę pagalbą teikiantys specialistai.

Nepakankamas dėmesys vaiko nuomonei bei netinkamas jos vertinimas:

- Skyrius neskiria pakankamo dėmesio vaiko nuomonei išklaudyti, o išklaudus, ji vertinama netinkamai, neįvertinamas vaiko nuomonės prieštaravimas vaiko interesams. Šie pažeidimai nustatyti tiek baudžiamajame procese (sprendžiant dėl priimto sprendimo apskundimo nesitariama su vaiku), tiek

tiriant smurtinius atvejus mokykloje (vaiko nuomonė neišklausoma), tiek atsakingo už vaiką asmens, globėjo parinkimo atveju (Skyrius netinkamai vertino vaiko nuomonę grįžti gyventi pas motiną, buvo leista grįžti pas motiną, kuri gyveno asocialiai, nuolat girtavo, nesirūpino vaikais; kitu atveju, keičiant vaiko globėją, nebuvo išklaudyta nuomonė), tiek teikiant įvairias paslaugas.

Pažeidžiamos Asmenų prašymų nagrinėjimo ir jų aptarnavimo viešojo administravimo institucijose, įstaigose ir kituose viešojo administravimo subjektuose taisyklių nuostatos:

- Teikiami formalūs ir neišsamūs atsakymai į pareiškėjų skundus, prašymus, paklausimus ir pan. Skyrius ne visuomet išsamiai sprendžia pareiškėjų keliamus klausimus, atsakymuose pateikia nevisapusišką, neišsamią informaciją, situacijos vertinimą. Nustatytas atvejis, kad Skyriaus darbas bendraujant su pareiškėjais, nebuvo organizuojamas taip, kad būtų užtikrinta vaiko, taip pat ir suaugusiųjų asmenų, teisė į privatumą ir duomenų apsaugą.

„Į Vaiko teisių apsaugos skyrių kreiptis nematau prasmės, nes vyksta tik „sausas susirašinėjimas“.“

Iš skundo

Kiti Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumai:

- Skyrius toleruoja netinkamą tėvų valdžios lygybės principo suvokimą, sudaro sąlygas vienam iš tėvų priimti sprendimus dėl vaiko (pavyzdžiui, vienam nuvesti vaiką pas gydytoją, nors kitas iš tėvų informuoja Skyrių apie norą dalyvauti sveikatos priežiūros specialisto konsultacijoje; parinkti bendravimo tvarkos būdus, kt.), neskatina keisti požiūrio į netinkamą šio principo įgyvendinimą;
- gavus informaciją iš kompetentingų institucijų apie tėvams taikytas sankcijas už vaiko teisių pažeidimus, Skyrius nesvarsto klausimo dėl šeimos įrašymo į socialinės rizikos šeimų apskaitą;
- Skyriaus darbuotojai nesupaižinė su asmens duomenų tvarkymu ir jų apsauga susijusiais teisės aktų reikalavimais, dėl ko pažeidžiamos vaiko teisės į privatumą, vaiko asmens duomenys atskleidžiami tretiesiems asmenims, kurie šių duomenų neturi teisės gauti.

2.13.2. Vykdamosios valdžios dėmesys valstybės perduotos savivaldybėms vaiko teisių apsaugos funkcijos vykdymui

Kontrolierė nuo 2010 metų atkreipia dėmesį į nepakankamą vykdomosios valdžios dėmesį savivaldai deleguotos vaiko teisių apsaugos funkcijos vykdymui.

Vaiko teisių apsaugos sritis ir įvairūs vaiko teisių apsaugos funkcijos vykdymo aspektai yra nereglamentuoti arba reglamentuojami rekomendacijų (t. y. neprivalomo vykdymo dokumentų) forma. Vykdomosios valdžios lygmenyje nėra nustatyto kontrolės mechanizmo kaip vykdomi teisės aktų reikalavimai vaiko teisių užtikrinimo srityje, o ir nustačius neatitikimus ar pažeidimus nėra nustatytų reagavimo į juos mechanizmų ir vykdomosios valdžios įgaliojimų. Vykdomosios valdžios institucijos, atsakingos už vaiko teisių apsaugos politikos formavimą ir jos priemonių įgyvendinimą, nerenka (arba renka fragmentiškai) ir neanalizuoja duomenų apie teisės aktų reikalavimų vykdymą, vengia standartizuoti vaiko teisių apsaugos funkcijos įgyvendinimą ir suvienodinti savivaldybėse egzistuojančią skirtingą praktiką.

Nurodytus klausimus Kontrolierė kėlė Seime rengiant Vaiko teisių apsaugos institucijų pertvarkos koncepciją⁴², tačiau nei šios koncepcijos, nei jos įgyvendinimo priemonių planas liko neįgyvendinti. Valstybės institucijos iš esmės neturi realių svertų įtakoti savivaldybių sprendimus dėl Vaiko teisių apsaugos skyrių tarnautojų kvalifikacijos, kompetencijų bei kitų reikšmingų šioje srityje aspektų.

Šios ir kitos problemos, būdai jas spręsti (pavyzdžiui, reformuojant vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą) buvo aptartos Kontrolierės susitikimo su Ministru Pirmininku metu. Susitikime akcentuota

⁴² Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas Nr. XI-1954 „Dėl Vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos pertvarkos koncepcijos patvirtinimo“.

būtinybė užtikrinti nuoseklų vaiko teisių apsaugos politikos formavimą bei jos priemonių įgyvendinimą ir koordinavimą, tarpinstitucinį bendradarbiavimą tarp ministerijų bei jų bendradarbiavimą su kitomis įstaigomis, organizacijomis, savivaldybių institucijomis, dirbančiomis vaiko teisių gynimo srityje, užtikrinant efektyvią vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos veiklą, tobulinant teisinį reglamentavimą.

2.13.3. Vaiko teisių apsaugos skyrių požiūris į metodinį vadovavimą

Kontrolierė kreipėsi į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą, atkreipdama dėmesį, kad savarankiškumo stoka vykdant pavestas funkcijas gali būti būdinga daugeliui Vaiko teisių apsaugos skyrių ir pasiūlė įvertinti mokymų Skyriams šioje srityje poreikį bei užtikrinti, jog organizuojamų mokymų turinys sąlygotų dalykinių kompetencijų ugdymą.

Tirdama skundus ir atlikdama vaiko teisių užtikrinimo padėties šalyje stebėseną, Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad nereti atvejai, kai Vaiko teisių apsaugos skyriai kreipiasi rekomendacijų į Tarnybą dėl iš esmės tapačių prašymų nagrinėjimo išaiškinimo. Nepaneigiant metodinės pagalbos (rekomendacijų) svarbos sprendžiant su vaiko teisių apsauga ir užtikrinimu susijusius klausimus, pažymėtina, kad metodinė pagalba negali būti suprantama kaip nurodymų dėl Skyrių atliktinų veiksmų teikimas. Prašymai nurodyti kaip turėtų būti sprendžiami tapatūs pareiškėjų klausimai, kaip turėtų būti vykdomos Tarnybos pateiktos rekomendacijos ir teisės aktuose nustatytos funkcijos, neretai kelia abejones dėl kai kurių Vaiko teisių apsaugos skyrių kompetencijų ir gebėjimų savarankiškai vykdyti pavestas funkcijas.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad teisės aktai aiškiai nustato kiekvienos vaiko teisių apsaugos institucijų grandies kompetencijas ir įgaliojimus, todėl Vaiko teisių apsaugos skyrius yra atsakingas už jo kompetencijai priskirtų sprendimų teisėtumą, atliktus veiksmus ar neveikimą, nepriklausomai nuo to, ar buvo suteikta metodinė pagalba, nuo jos apimčių ir turinio.

2.13.4. Rekomendacijų dėl kvalifikacinių reikalavimų Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistams įgyvendinimas⁴³

Kontrolierė vieną iš problemų, lemiančių vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos nepakankamą efektyvumą, įvardija nepakankamas pastangas suformuoti kvalifikuotą Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų grandį.

Ataskaitiniu laikotarpiu, Kontrolierė kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, prašydama pateikti informaciją apie kiekvienoje savivaldybėje dirbančių vaiko teisių apsaugos specialistų profesinę kvalifikaciją ir jos atitikimą Rekomendacinių specialiųjų kvalifikacijos reikalavimų asmenims, pretenduojantiems į savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių valstybės tarnautojų pareigas, aprašui⁴⁴, kuriame nustatyti kvalifikaciniai reikalavimai Vaiko teisių apsaugos skyrių valstybės tarnautojų pareigybėms (socialinis darbuotojas, socialinis pedagogas, pedagogas (edukologas), teisininkas, psichologas).

Ministerija informavo, kad nerinko duomenų apie Vaiko teisių apsaugos skyriuose dirbančių valstybės tarnautojų profesinės kvalifikacijos atitikimą paminėto rekomendacinių reikalavimų aprašo nuostatoms ir jų pateikti negali, tačiau ateityje planuoja rinkti išsamią informaciją apie Skyriuose dirbančius specialistus. 2017 metų gruodį vykusiame susitikime su Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atstovais, kuriame buvo pristatytas nuo 2018 m.

⁴³ Rekomendacijų dėl kvalifikacinių reikalavimų savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistams įgyvendinimo stebėseną. Prieiga per internetą: <<http://www.vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>>

⁴⁴ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. birželio 4 d. įsakymas Nr. A1-304 „Dėl Rekomendacinių specialiųjų kvalifikacijos reikalavimų asmenims, pretenduojantiems į savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių valstybės tarnautojų pareigas, aprašo patvirtinimo“.

liepos 1 d. pradėsiantis veikti naujas (pertvarkytos) vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos modelis, Kontrolierė buvo informuota, kad socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu patvirtintų Rekomendacinių specialiųjų reikalavimų asmenims, pretenduojantiems į savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių valstybės tarnautojų pareigas, aprašo nuostatų pirminiame pertvarkos etape neplanuojama taikyti.

Įvertinant tai, kad vienas iš vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos pertvarkos tikslų buvo užtikrinti tinkamą aptariamoms specialistų grandies kvalifikaciją, vykdomosios valdžios institucijos, atsakingos už vaiko teisių politikos formavimą ir įgyvendinimą šalyje, taip pat atsakingos už pertvarkos kryptį pasirinkimą ir pertvarkos įgyvendinimą, analizės neatlikimas, duomenų apie priskirtos valdymo srities teisės aktų vykdymą (įgyvendinimą) nebuvimas gali turėti neigiamą įtaką užsibrėžtiems tikslams pasiekti.

2.13.5. Vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojų saugos ir sveikatos užtikrinimas

Atliekant vaiko teisių padėties užtikrinimo stebėseną lankantis savivaldybėse, matyti, kad savivaldybėse vis dar aktualūs Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų bei socialinių darbuotojų saugumo darbe užtikrinimo aspektai, o padėtis, lyginant su 2007 metais, kai Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga pradėjo kelti šį klausimą, iš esmės nepasikeitė.⁴⁵

Kontrolierė, manydama, kad turėtų būti ieškoma paminėtų darbuotojų grupių darbo saugos klausimų sprendimų vykdomosios valdžios lygmenyje, kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, vykdančią vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos pertvarką, prašydama informuoti, ar Ministerija ir (ar) jos valdymo srityje esančios institucijos renka (analizuoja) informaciją kaip savivaldybės užtikrina aptartų kategorijų darbuotojų saugą ir sveikatą (ar tinkamai atliekamas darbo vietų profesinės rizikos vertinimas; ar rizikos veiksniai, susiję su jų darbo pobūdžiu, atsispindi darbuotojų saugos ir sveikatos instrukcijose, kt.), taip pat ar Ministerija, vykdydama institucinę pertvarką, numato papildomas priemones keliamai problemai spręsti.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija nurodė, kad savivaldybių administracijų direktoriai privalo sudaryti aptartų grupių darbuotojams saugias ir sveikatai nekenksmingas darbo sąlygas, o skiriant pavojingus darbus – rasti būdų kaip užtikrinti darbuotojų saugą ir teisės aktais reglamentuotą apmokėjimą už pavojingų darbų vykdymą. Ministerija planuodama centralizuoti vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą ir pasirengti vieningos sistemos veiklos pradžia svarsto įvairių priemonių (tokių kaip darbuotojų sveikatos draudimas, savigny kursai, pagalba mygtukas ir (ar) vakcinacija bei kt.), užtikrinančių darbuotojų saugą ir sveikatą vykdam vaiko teisių apsaugos funkciją, taikymą.

2.13.6. Savivaldybių administracijų struktūrinių padalinių, užtikrinančių vaiko teisių apsaugą, pavaldumas

Kontrolierė, įvertindama Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos paskirtį ir jai suteiktus įgaliojimus bei kompetenciją, atkreipė Tarnybos dėmesį į tai, kad Širvintų rajono savivaldybės administracija neatliko Vaiko teisių apsaugos poskyrio reorganizavimo (tai apsunkina funkcijų įgyvendinimą teismuose), nesilaiko Rekomendacinių specialiųjų kvalifikacijos reikalavimų asmenims, pretenduojantiems į savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių valstybės tarnautojų pareigas, aprašo, prašė skirti ypatingą dėmesį poskyrio metodiniam vadovavimui bei, suteiktos kompetencijos ribose, imtis priemonių, kad poskyrio funkcijos būtų atliekamos tinkamai⁴⁶.

⁴⁵ Dėl Vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojų saugos ir sveikatos užtikrinimo. Prieiga per internetą: <<http://www.vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>>

⁴⁶ Dėl savivaldybių administracijų struktūrinių padalinių, užtikrinančių vaiko teisių apsaugą, pavaldumo. Prieiga per internetą: <<http://www.vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>>

Kompetentingų institucijų dėmesys į Širvintų rajono savivaldybės tarybos 2015 m. rugpjūčio 4 d. sprendimą⁴⁷, kuriuo buvo panaikintas vaiko teisių apsaugos skyrius, kaip savarankiškas savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys, buvo atkreiptas dar 2015 metais. Kontrolierė atkreipė Vyriausybės atstovo Vilniaus apskrityje dėmesį, kad tokie struktūriniai ir vidaus administravimo sprendimai sąlygoja praktines vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo bei (po)skyrių veiklos problemas (pavyzdžiui, sunkumai atstovaujant vaikų interesus ir atliekant skyriams pavestas funkcijas teismuose bei teisėsaugos institucijose), prieštarauja galiojantiems teisės aktams ir suformuotai teismų praktikai šiuo klausimu.

Kontrolierės surinkta informacija nagrinėjant 2017 metais gautą Širvintų rajono apylinkės teismo kreipimąsi patvirtino, jog Širvintų rajono savivaldybės Socialinės paramos ir vaiko teisių apsaugos poskyris nuolat susidurdavo su problemomis atstovaujant vaikų interesus teisme dėl netinkamos procesinės padėties ir procese dalyvaujančio subjekto, su darbuotojų specialiųjų žinių, susijusių su procesinių dokumentų rengimu, trūkumu. Gauti duomenys parodė, kad formuojant naują Vaiko teisių apsaugos poskyrį ir priimant į jį tarnautojus nebuvo laikomasi socialinės apsaugos ir darbo ministro patvirtinto Rekomendacinių specialiųjų kvalifikacijos reikalavimų asmenims, pretenduojantiems į savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių valstybės tarnautojų pareigas, aprašo.

Nors ši problema buvo žinoma savivaldybės administracijai bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai, šis klausimas iš esmės nebuvo sprendžiamas. Tarnyba, teikusi metodinę pagalbą Širvintų rajono savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos poskyriui, savalaikiai neinformavo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos apie padėtį aptariamoje savivaldybėje ir nesiėmė kitų priemonių teisės aktų nuostatų įgyvendinimo užtikrinimui.

2.13.7. Vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos pertvarka

Kontrolierė, vykdydama Seimo Valstybės valdymo ir savivaldybių komiteto prašymą, pateikė nuomonę⁴⁸ dėl vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos pertvarkos, ją centralizuojant. Išsakyta nuomonė, kad pertvarkos sėkmė, centralizavimo pranašumai ir galimi reformuotos sistemos trūkumai didžiąja dalimi gali būti susiję su pačios pertvarkos esme ir numatytais jos kryptimis, tinkamu pasirengimu įgyvendinti pertvarkos priemones ir jų įgyvendinimu. Tikėtina, kad institucinės sistemos pertvarka išspręstų centrinės, valstybės ir savivaldybių vaiko teisių apsaugos politikos įgyvendinimą ir veiksmus koordinuojančios institucijos klausimą, aiškiai apibrėžtų institucijų uždavinius bei jų vietą valstybės institucijų sistemoje, būtų išvengta funkcijų dubliavimo, įtvirtintos konkrečios atsakomybės ribos, kt.

Kiekviena valstybė, ratifikuodama Vaiko teisių konvenciją, prisiima įsipareigojimus teikti vaiko gerovei reikalingą apsaugą ir globą. Tam tikslui valstybė turi imtis atitinkamų teisinių ir administracinių priemonių.

Šis valstybės įsipareigojimas apima visas Konvencijos nuostatas, tarp jų – kad būtų sukurtas pakankamas tinklas institucijų, teikiančių vaikams ir juos auginančioms šeimoms, paramą, pagalbą bei apsaugą, o už vaikų apsaugą atsakingos įstaigos, tarnybos ir organai, jų darbuotojų skaičius bei tinkamumas, tiek kompetentinga jų priežiūra atitiktų nustatytas normas.

Efektyviam bei realiam vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimui yra būtina išspręsti pagrindines ilgus metus egzistuojančias problemas ir pasiekti, kad: vykdomoji valdžia skirtų reikalingą dėmesį vaiko teisių apsaugai; nuosekliai ir pilna apimtimi būtų įgyvendinamos numatytos priemonės, o priemonių įgyvendinimui skiriamas deramas finansavimas; užtikrinama vieninga teisės aktų aiškinimo ir taikymo bei tų pačių klausimų sprendimų praktika; būtų suformuota kvalifikuotų vaiko teisių apsaugos

⁴⁷ Širvintų rajono savivaldybės tarybos 2015 m. rugpjūčio 4 d. sprendimas Nr. 1-103 „Dėl didžiausio leistino Širvintų rajono savivaldybės administracijos valstybės tarnautojų pareigybių ir darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis ir gaunančių užmokestį iš savivaldybės biudžeto, skaičiaus nustatymo ir Širvintų rajono savivaldybės administracijos struktūros patvirtinimo“.

⁴⁸ Išsamiau – prieiga per internetą: <<http://ww.vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/siulymai>>.

specialistų grandis; būtų vykdomas nuoseklus ir nuolatinis priemonių įgyvendinimo ir jų veiksmingumo stebėjimas bei vertinimas.

Centrinės vaiko teisių apsaugos institucijos santykio ir bendradarbiavimo su savivaldybėmis modelių gali būti įvairių, tačiau Kontrolierė siūlė diskusijas koncentruoti į Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos siūlomą modelį, pristatomą parengtame Vaiko teisių apsaugos pagrindų pakeitimo įstatymo projekte ir analizuoti (įvertinti), kokiomis kryptimis, priemonėmis ir terminais ketinama atlikti pertvarką, kokių veiksmų ir priemonių (iki pertvarkytos sistemos funkcionavimo pradžios) ketinama imtis (išskyrus savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyrių pavaldumo pakeitimą) nurodytoms problemoms šalinti, esant poreikiui tobulinti siūlomą modelį ir ieškoti optimaliausio ir geriausiai mūsų šaliai tinkančio varianto.

2.13. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veikla

PASIŪLYMAI:

1. Skirti didesnę dėmesį vienodos praktikos savivaldybėse formavimui ir savalaikiam poįstatyminių teisės aktų parengimui, taip sudarant prielaidas ir sąlygas teisės aktų nuostatų tinkamam įgyvendinimui ir vaiko teisių užtikrinimui.
2. Vaiko teisių apsaugos institucijų pertvarkos procese užtikrinti kvalifikuotos vaiko teisių apsaugos skyrių tarnautojų grandies suformavimą, pakankamą specialistų, dirbančių tiesiogiai su šeimomis skaičių, aprūpinti darbui reikalingais išteklių ir priemonėmis.
3. Kelti Vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojų kvalifikaciją, vienodinti jų veiklos praktiką, siekiant kvalifikuoto, aktyvaus ir efektyvaus darbo.

III. VAIKO TEISIŲ SKLAIDA

Kontrolieriui, siekiant pokyčių vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos srityje, yra itin svarbu glaudus bendradarbiavimas su Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių institucijomis, įstaigomis bei organizacijomis, tarptautinėmis organizacijomis, kitais fiziniais ir juridiniais asmenimis bei vaikais.

Ataskaitiniai metai buvo itin svarbūs, kadangi vyko aktyvios diskusijos dėl vaiko teisių apsaugos teisinio reglamentavimo tobulinimo bei vaiko teisių apsaugos sistemos pertvarkos (centralizavimo)⁴⁹. Taip pat nemažo dėmesio sulaukė vaiko globos sistema – institucinės globos pertvarka (perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams).

Reaguodama į tuo metu aktualiausias ir viešai aptariamą vaiko teisių apsaugos problemas (pasyvus, neatsakingas kompetentingų institucijų reagavimas į vaiko teisių pažeidimus; pagarbos vaikui, jo teisėms trūkumas; su teisingumo sistema susidūrusių vaikų teisių apsaugos ir pagalbos užtikrinimo problemos; vaikų apklausų organizavimo sunkumai; nepakankamas kompetentingų

⁴⁹ 2017 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymas Nr. XIII-643 (įsigalios 2018 m. liepos 1 d.).

institucijų, įstaigų ir organizacijų bendradarbiavimas; ir t.t.) Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga kartu su Seimo Savivadybių ir smurto prevencijos komisija organizavimo konferenciją – diskusiją „Ko reikia, kad vaiko teisės būtų užtikrintos?“. Renginyje dalyvavo beveik 350 Vaiko teisių apsaugos skyrių ir kitų savivaldybių struktūrinių padalinių atstovų, savivaldybių ir mokyklų vaiko gerovės komisijų nariai, policijos pareigūnai, prokurorai, teismų, nevyriausybinių organizacijų, akademinės bendruomenės atstovai ir kt. Po renginio Seimo Savivadybių ir smurto prevencijos komisijai buvo pateikti siūlymai dėl teisės aktų tobulinimo bei priemonių vaiko, ypač gyvenančio pažeidžiamoje aplinkoje, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimui.

☒ Vykdamas vaiko teisių apsaugos priežiūros ir kontrolės funkciją bei reaguojant į pranešimus, skundus dėl situacijos vaiko globos srityje, ataskaitiniais metais didelis dėmesys buvo skirtas lankymuisi vaikų globos įstaigose (socialinės globos įstaigose, bendruomeniniuose vaikų globos namuose). Apsilankyta Jurbarko, Kupiškio, Varėnos, Kelmės, Lazdijų rajonų ir Panevėžio bei Vilniaus miestų savivaldybėse veikiančiose vaikų globos įstaigose.

Taip pat tęsiant bendradarbiavimą su Seimo kontrolierių įstaiga, pastarajai vykdamas nacionalinės kankinimų prevencijos laisvės apribojimo vietose (taip pat ir vaikų globos įstaigose) nuolat jose lankantis funkciją, Įstaigos atstovas kartu su Seimo kontrolierių įstaigos atstovais vykdė žmogaus teisių padėties stebėseną Visagino ir Zarasų rajono savivaldybėse esančiose vaikų socialinės globos įstaigose.

☒ Europai susiduriant su didėjančiu imigrantų skaičiumi, Kontrolierės veikloje dėmesys buvo skirtas pabėgėlių vaikų ir nelydimų vaikų padėties bei jų teisių užtikrinimo Lietuvoje įvertinimui. Įstaigos atstovai lankėsi Užsieniečių registracijos centre ir Ruklos pabėgėlių priėmimo centre. Vizitų metu susipažinta su šeimų, auginančių vaikus, ir nelydimų nepilnamečių vaikų gyvenimo, ugdymo ir socializacijos sąlygomis, aptarti aktualūs žmogaus (vaiko) teisių užtikrinimo klausimai, bendrauta su šeimomis bei įstaigų personalu.

☒ Siekiant pokyčių vaiko teisių apsaugos srityje, aktyviai dalyvauta įvairių institucijų – Respublikos Prezidento, Seimo, Vyriausybės, ministerijų, valstybės ir savivaldybių įstaigų, kitų organizacijų (asmenų) organizuojamuose posėdžiuose, pasitarimuose ir darbo grupių veikloje, svarstant įvairius vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugos, vaikų padėties gerinimo Lietuvoje klausimus ir pan. Ataskaitiniais metais Kontrolierė ir Įstaigos atstovai dalyvavo per 80 posėdžių, pasitarimų, diskusijų įvairiais vaiko teisių apsaugos klausimais.

Taip pat Įstaigos atstovai dalyvavo 8 darbo grupių, komisijų veikloje:

- Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tarpinstitucinės stebėsenos darbo grupėje „Dėl Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2020 metų veiksmų plano stebėsenos“;
- Sveikatos apsaugos ministerijos darbo grupėje „Dėl švietimo įstaigų, taikančių alternatyvias ugdymo lauke metodikas (lauko darželiai), veiklos reglamentavimo galimybių įvertinimo“;
- Generalinės prokuratūros darbo grupėje Generalinės prokuratūros, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos bendradarbiavimo susitarimui tobulinti;
- Generalinės prokuratūros darbo grupėje rekomendacijoms dėl būtinąjo įgaliotojo atstovo skyrimo nepilnamečiams nukentėjusiems parengti;
- Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro darbo grupėje Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių ar auklėjamojo poveikio priemonės įgyvendinimo savivaldybėje organizavimo, koordinavimo ir kontrolės rekomendacijoms parengti;
- Kalėjimų departamentoprie Teisingumo ministerijos sudarytoje probacijų tarnybų priežiūroje esančių nepilnamečių resocializacijos ir (ar) teisės pažeidimų prevencijai skirtų geriausių projektų konkursa vertinimo komisijoje;
- Lietuvos kino centro Filmų indeksavimo komisijoje;

○ Lietuvos reklamos biuro Arbitražo komisijoje.

☞ Siekiant informuoti vaiko teisių apsaugos srityje dirbančius ir kitaip su vaiko teisių klausimais susijusius specialistus, visuomenę apie vaiko teisių apsaugos padėtį Lietuvoje, aktualiausias problemas, Kontrolierės veiklą, taip pat praktikoje pastebimus vaiko teisių apsaugos pažeidimus ir trūkumus, Kontrolierė ir Įstaigos atstovai dalyvavo daugiau kaip 70 renginių (skaitė pranešimus konferencijose, seminaruose, diskusijose).

Taip pat buvo tęsiamas ilgametis bendradarbiavimas su nevyriausybinėmis organizacijomis (NVO vaikams konfederacija, VšĮ „Paramos vaikams centras“, VšĮ „Vaikų linija“ ir kt.). Įstaiga dalyvavo VšĮ „Vaikų linija“ organizuotoje akcijoje „Savaitė be patyčių“ bei Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo ir mokslo technologijų centro kartu su partneriais vykdomame saugesnio interneto programos „Safer Internet Centre Lithuania: draugiskasinternetas.lt II“ projekte. Ataskaitiniu laikotarpiu Kontrolierė vaiko teisių apsaugos aktualijas pristatė Rotary klubų nariams, taip pat dalyvavo organizacijos „Reach for Change“ organizuotame konkurse „Už ryšį, kuriuo galiu pasitikėti“ (skirto vaikų saugumo internete užtikrinimui) vertinant geriausias socialinio verslo idėjas bei konferencijoje, skirtoje sisteminiams pokyčiams vaiko teisių srityje aptarti.

☞ Ataskaitiniais metais skirtas dėmesys tarptautiniam bei dvišaliam bendradarbiavimui. Dalyvauta Lietuvoje vykusiuose susitikimuose, diskusijose su užsienio valstybių atstovais, Lietuvoje reziduojančiais ambasadoriais, ambasadų atstovais ir kt. Taip pat dalyvauta 23 tarptautiniuose renginiuose (konferencijose, seminaruose, diskusijose ir pan.) įvairiais vaiko teisių apsaugos klausimais. Dalintasi Lietuvos patirtimi, įgyvendinant pokyčius vaikų globos sistemoje, sprendžiant smurto prieš vaikus problemą, sprendimais dėl vaikų, susidūrusių su teisingumo sistema, teisių užtikrinimo, vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos ir kt.

Kasmetiniame Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Lenkijos vaikų teisių ombudsmenų susitikime buvo aptartos vaikų dalyvavimo baudžiamajame procese aktualijos, vaikų liudytojų, nukentėjusiųjų apklausų organizavimo ir atlikimo aspektai, pristatytos ombudsmenų praėjusių metų veiklos, diskutuota kitais įstaigoms aktualiais klausimais, taip pat aptartos bendradarbiavimo stiprinimo galimybės.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga yra Europos Vaikų Ombudsmenų Tinklo (ENOC, European Network of Ombudspersons for Children) narė. Kontrolierė ne vienerius metus yra ENOC biuro narė (2016 metais Kontrolierė buvo šio tinklo pirmininke).

☞ Kontrolierė savo veikloje skiria didelį dėmesį bendravimui ir bendradarbiavimui su vaikais.

Praėjusiais metais Kontrolierė ir Įstaigos atstovai lankėsi ir susitiko su vaikais ne tik globos įstaigose, tačiau ir mokyklose, dalyvavo įvairiuose renginiuose skirtuose vaikams, tarp jų tradiciniuose: tarptautinės vaikų gynimo dienos minėjimo renginiuose; respublikiniame mokinių teisinių žinių konkurse „Temidė“; Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Vilniaus policijos klube vaikams ir jaunimui organizuotoje diskusijoje „Nuomonių ringas“.

Taip pat įvyko susitikimas su Lietuvos moksleivių sąjungos atstovais, kurio metu buvo pristatyti Sąjungos vykdomi projektai („Emocija+“ ir kt.) bei veiklos, stiprinančios moksleivių savivaldą, aptartos moksleiviams aktualios problemos (patyčių, specialistų, ypač psichologų, trūkumas mokyklose) ir susitarta dėl glaudesnio bendradarbiavimo, siekiant, jog vaikų balsas, nuomonė būtų išklausa ir išgirsta.

Įstaigoje apsilankiusiems mokiniams buvo pristatyta Kontrolieriaus veikla, aptarti vaikams aktualūs klausimai.

Tradicškai, kartu su VšĮ kultūros ir švietimo centru Vilniaus mokytojų namais, buvo organizuota Atvelykio mugė „Angelų vaikai – su meile Jums“. Renginys skirtas specialiųjų ugdymo įstaigų ir pensionatų vaikams, kurioje jie prekiauja pačių pagamintais rankdarbiais (visos už rankdarbius surinktos lėšos atitenka patiems vaikams ar jų ugdymo įstaigoms). Į renginį, kuriame vaikus džiugina kūrybinės dirbtuvės, naminių gyvūnų paroda, vyksta margučių ridenimo varžybos ir kitos pramogos, kasmet atvyksta daugiau nei pusantro šimto dalyvių iš visos Lietuvos.

Tęsiant tradicijas, birželio mėnesį Įstaiga kartu su Nepriklausomybės akto signataru E. Bičkausku bei VšĮ „Plytinės kartodromas“, surengė vaikų globos namų bei vaikų socializacijos centrų auklėtinių kartingo turnyrą. Suskirstyti pagal amžiaus grupes, turnyro dalyviai keliais etapais varžosi dėl pirmosios vietos turnyro lentelėje. Vykstant važiavimams, vaikams organizuojamos įvairios pramogos (vyksta koncertinė programa; vaikai turi galimybę apžiūrėti Lietuvos kariuomenės ekipuotę, pasėdėti ir įsiamžinti lenktyniniuose automobiliuose, paragauti kareiviškos košės, pasivaišinti ledais, sudalyvauti loterijoje). Į turnyrą kasmet atvyksta beveik du šimtai vaikų.

IV. APIBENDRINIMAS

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius yra nepriklausomas, Lietuvos Respublikos Seimui atskaitingas valstybės pareigūnas, vykdamas vaiko teisių ir jo interesų užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę, tiriantis vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimo atvejus bei siekiantis gerinti vaiko padėtį Lietuvoje.

Lietuvos Respublikos Seimas, siekdamas pokyčių vaiko teisių apsaugos srityje, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 73 straipsniu, 2000 metais priėmė Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymą, taip pat savo sprendimu įsteigė Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą ir paskyrė pirmąjį vaiko teisių apsaugos kontrolierių.

Vadovaudamasis vaiko teisių ir teisėtų interesų prioritetiškumo, vaiko dalyvavimo ir išklusymo bei teisėtumo, teisingumo ir nešališkumo principais, Kontrolierius tiria individualius skundus, atlieka tyrimus savo iniciatyva, teikia konsultacijas žodžiu ir raštu, taip pat kontroliuoja ir prižiūri kaip yra įgyvendinamos tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos Lietuvoje, teikia pasiūlymus Respublikos Prezidentui, Seimui ir Vyriausybei ir kitiems asmenims dėl vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugos gerinimo, galiojančių teisės aktų pakeitimo ar naujų teisės aktų priėmimo bei politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, formavimo ir įgyvendinimo, skatina bendradarbiavimą tarp institucijų, iniciatyvas, kurios padeda įgyvendinti vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą.

2017 metais Kontrolierė atliko 360 tyrimų dėl galimų vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų: 266 tyrimus remiantis skundais ir 94 tyrimus, pradėtus savo iniciatyva. 2017 metais atliktų tyrimų metu buvo vertinti 824 galimi vaiko teisių pažeidimo atvejai ir priimtas 821 sprendimas. Taip pat buvo išnagrinėta beveik 1100 asmenų prašymų bei suteikta beveik 600 konsultacijų žodžiu.

Ataskaitiniais metais Kontrolieriaus įstaigos veikla apėmė vaiko teisių padėties stebėseną ir užtikrinimą daugelyje vaiko gerovės sričių – vaikų apsaugos nuo visų formų smurto, vaiko globos ir įvaikinimo, vaiko teisių apsaugos šeimoje, pagalbos ir paslaugų vaikui ir šeimai, psichologinės pagalbos prieinamumo ir kokybės, sveikatos apsaugos ir švietimo, teisingumo sistemos, migracijos procese (keliaujančių vaikų teisių užtikrinimo) ir kt.

Visuomenėje vyraujančios problemos lėmė, kad ypatingas dėmesys ir prioritetas Kontrolierės veikloje ataskaitiniais metais buvo skirtas vaiko teisei būti apsaugotam nuo visų formų smurto. Kontrolierė bei Įstaigos atstovai aktyviai dalyvavo diskusijose ir sudarytos darbo grupės veikloje dėl bet kokios rūšies smurto prieš vaikus draudimo, taip pat Seimo komitetų posėdžiuose svarstant Vaiko teisių apsaugos įstatymo pakeitimo projektą. Po dešimtmetį trukusių diskusijų, 2017 metais Seimas priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimus, įtvirtindamas smurto ir atskirų smurto formų sąvokas bei aiškų (nedviprasmišką) bet kokios smurto formos prieš vaikus draudimą. Vaiko teisės būti apsaugotam nuo smurto užtikrinimo kontekste Kontrolieriaus įstaiga kartu su Seimo Savižudybių ir smurto prevencijos komisija organizavo konferenciją – diskusiją „Ko reikia, kad vaiko teisės būtų užtikrintos?“.

Kaip ir kiekvienais metais, didelis dėmesys buvo skirtas globojamų (rūpinamų) vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimui. 2017 metais viena iš prioritetinių veiklų buvo lankymasis vaikų globos įstaigose bei susitikimai su šiose įstaigose gyvenančiais vaikais. Paminėtina, jog ataskaitiniais metais buvo atliktas tyrimas Kontrolierės iniciatyva dėl socialinės globos įstaigose globojamų vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo. Tyrimo duomenys suponavo išvadas, kad egzistuojanti vaiko globos sistema neatitinka geriausių vaiko interesų, o taikomos valstybės politikos priemonės nėra efektyvios ir pakankamos, todėl Kontrolierė pateikė konkrečius siūlymus Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai dėl padėties gerinimo. Taip pat buvo teikiami siūlymai Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai dėl vaiko globos (rūpybos) bei įvaikinimo procedūrų reglamentavimo spragų.

Ataskaitiniai metai buvo svarbūs ir dėl vykusių aktyvių diskusijų įvairiuose lygmenyse dėl vaiko teisių apsaugos teisinio reglamentavimo tobulinimo bei vaiko teisių apsaugos sistemos pertvarkos (centralizavimo). Kontrolierė aktyviai dalyvavo valstybės institucijų rengiamuose susitikimuose dėl vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos pertvarkos bei teikė siūlymus dėl teisės aktų tobulinimo.

Išliko aktualios ir vaiko teisės į švietimą (tiek ikimokyklinį, tiek bendrąjį lavinimą) užtikrinimo problemos. Kontrolierė atkreipė dėmesį į saugios ir higienos normas atitinkančios mokyklos aplinkos užtikrinimo bei vaikų teisėtus interesus ir poreikius atitinkančio optimalaus švietimo programų teikėjų tinklo sukūrimo, švietimo pagalbos vaikams užtikrinimo ir kt. problemas.

Kaip ir kasmet išliko aktualūs vaikų, susidūrusių su teisingumo sistema, teisių užtikrinimo aspektai. Kontrolierė siūlė tobulinti vaikų dalyvavimo baudžiamajame procese teisinį reglamentavimą bei praktiką, institucijų bendradarbiavimo, vaiko atstovo pagal įstatymą ir įgaliotojo atstovo vertinimo bei skyrimo mechanizmus, kelti procese dalyvaujančių specialistų kompetenciją. Pradėtos aktyvios diskusijos dėl pasiruošimo įgyvendinti Baudžiamojo kodekso nuostatas dėl psichologo dalyvavimo, vaikų apklausų atlikimo jiems pritaikytose patalpose, vaizdo ir garso įrašų darymo ir kt.

Ataskaitiniu laikotarpiu, vykdant stebėseną vaiko teisės į tobuliausias sveikatos sistemos paslaugas užtikrinimo aspektu, buvo atkreiptas dėmesys į vaikų, sergančių tuberkulioze, teisių ir teisėtų interesų bei šiems vaikams būtinų sveikatos priežiūros paslaugų užtikrinimą, taip pat diferencijuotų kompleksinės psichiatrinės pagalbos vaikui ir šeimai centrų paslaugų prieinamumą bei pateikti konkretūs siūlymai dėl vaiko teisių padėties gerinimo šiose srityse.

Europai susiduriant su didėjančiu imigrantų skaičiumi, buvo skirtas dėmesys keliaujančių vaikų padėties, jų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo Lietuvoje vertinimui – lankymuisi ir situacijos Užsieniečių registracijos centre bei Ruklos pabėgėlių priėmimo centre vertinimui, situacijos aptarimams su šiuose centruose gyvenančiomis šeimomis bei įstaigų administracija, darbuotojais.

2017 metais vykdydama įstatyme nustatytus įgaliojimus, Kontrolierė informavo visuomenę apie savo veiklą ir vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugos padėtį Lietuvoje įvairiomis informacijos sklaidos priemonėmis – rengė publikacijas ir pranešimus įstaigos internetinėje svetainėje, leido leidinius, dalyvavo visuomenės informavimo priemonėse (dalyvavo televizijos laidose, teikė komentarus žiniasklaidai), organizavo renginius, susitikimus su suinteresuotų institucijų, įstaigų, organizacijų atstovais, taip pat ir su gyventojais bei vaikais.

Didelis dėmesys 2017 metais buvo skirtas bendradarbiavimui su Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių institucijomis, įstaigomis ir organizacijomis, taip pat su tarptautinėmis organizacijomis, fiziniiais ir juridiniais asmenimis. Įstaigos atstovai aktyviai dalyvavo įvairių institucijų sudaromų darbo grupių, komisijų veiklose, įvairaus pobūdžio diskusijose, pasitarimuose, posėdžiuose (daugiau nei 80) vaiko teisių apsaugos klausimais bei renginiuose (daugiau nei 70). Skirtas didelis dėmesys tarptautiniam ir dvišaliam bendradarbiavimui, pristatant Lietuvos patirtį, situaciją atskirose vaiko teisių apsaugos srityse.